

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**MUSTAFA LUTFÎ EL-MENFELÛTÎ VE *EN-NAZARÂT* ADLI
ESERİNİN TAHLİLİ**

HALE SULTAN KESKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI

ARALIK - 2021

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MUSTAFA LUTFÎ EL-MENFELÛTÎ VE *EN-NAZARÂT* ADLI
ESERİNİN TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hale Sultan KESKİN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

“Bu tez 02/12/2021 tarihinde hibrit olarak savunulmuş olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI	Başarılı
Prof. Dr. Ali BULUT	Başarılı
Doç. Dr. Hamza ERMİŞ	Başarılı

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Hale Sultan KESKİN

02/12/2021

ÖNSÖZ

20. yüzyılın önde gelen Arap edebiyatçılarından Mısırlı Mustafa Lutfi el-Menfelûtî'ye ve *en-Nazarât* adlı eserine yer verdiğimiz bu çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Menfelûtî'nin yaşadığı dönem ele alınmış, hayatına, eserlerine ve edebî kişiliğine yer verilmiştir. İkinci bölümde, *en-Nazarât* adlı eserin tahlili yapılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya konmasında ve hazırlanmasında büyük emekleri geçen ve bu süreçte kendilerinden başta sabır, sebat, saygı, hoşgörü olmak üzere pek çok değerli şey öğrendiğim sayın danışmanım ve çok değerli hocam Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Savunmamda jürilik yapan, ilmî bir üslûpla güzel tavsiyelerde bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ali BULUT'a ve Doç. Dr. Hamza ERMİŞ'e teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte üzerimden desteklerini eksik etmeyen anneme ve babama teşekkürlerimi sunarım. Çalışma boyunca bana her türlü desteği veren manevi kardeşlerim Havva ULAŞ ÖZÇAY ile Zeynep ULAŞ'a ve değerli arkadaşım Merve AVLAR'a teşekkürlerimi sunarım.

Hale Sultan KESKİN

02/12/2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: MUSTAFA LUTFÎ EL-MENFELÛTÎ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ KİŞİLİĞİ	2
1.1. Yaşadığı Dönem.....	2
1.2. Hayatı	9
1.2.1. Doğumu ve Çocukluğu	9
1.2.2. Evliliği ve Çocukları.....	9
1.2.3. Kişiliği	10
1.2.4. Eğitimi	10
1.2.5. Mesleki Hayatı ve Görevleri	11
1.2.6. Vefatı	12
1.3. Eserleri.....	13
1.4. Edebî Kişiliği	16
1.4.1. Edebiyata Olan İlgisi	16
1.4.2. Arap Edebiyatındaki Yeri ve Önemi	17
1.4.3. Hakkında Yapılan Değerlendirmeler	19
1.4.4. Yenilikçi Üslûbu.....	23
BÖLÜM 2: <i>EN-NAZARÂT</i> ADLI ESERİN TAHLİLİ	26
2.1. Ele Alınan Başlıca Konular	26
2.1.1. Kadın.....	26
2.1.2. Siyaset	28
2.1.3. Doğruluk	29
2.1.4. Fakirlik.....	30
2.1.5. Ahlak.....	31
2.1.6. İyilik.....	32
2.1.7. Merhamet	34
2.1.8. Toplumsal Sorunlar	35
2.1.9. Hürriyet	36

2.1.10. Adalet.....	37
2.1.11. Erdem.....	38
2.1.12. İlim.....	39
2.1.13 Din Hakkındaki Görüşü	40
2.1.14. Edebiyat	47
2.1.15. Batı Medeniyeti	54
2.1.16. Şahıslar.....	56
2.1.17. Osmanlı Devleti'ne Dair İzlenimleri	62
2.1.18. Vatanseverlik.....	64
2.1.19. İslâm Ümmeti.....	65
2.1.20. İnsanlık.....	65
2.1.21. Hükûmet ve Toplum	66
2.1.22. Tiyatro.....	67
2.1.23. Eleştiri.....	68
2.1.24. Değerlendirme	68
2.2. Romantizm/Melankoli/Kinizm	71
2.2.1. Romantizm.....	71
2.2.2. Melankoli	76
2.2.3. Kinizm	84
2.2.4. Değerlendirme	86
2.3. Hikâyelerinin Tahlili	87
2.3.1. Hikâyelerinin Unsurları	87
2.3.2. Hikâyelerindeki Anlatım Özellikleri	93
2.3.3. Değerlendirme	98
2.4. Dil ve Üslûp	99
2.4.1. Teşbih	100
2.4.2. İstiâre	103
2.4.3. Mecâz-ı Mürsel.....	106
2.4.4. Seci	109
2.4.5. Tıbâk	111
2.4.6. Mukâbele.....	113
2.4.7. Cem.....	114
2.4.8. Tefrîk	116
2.4.9. Taksîm	117
2.4.10. Ayetlere Yer Verilmesi	118
2.4.11. Şiir Kullanımı	121

2.4.12. Deyimsel İfadeler	123
2.4.13. Özdeyişler	126
2.4.14. Değerlendirme	128
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA.....	131
ÖZGEÇMİŞ.....	139

KISALTMALAR

b. : bin, ibn (oğlu)

b.y. : Basım yeri yok

bk. : Bakınız

cev. : Çeviren

dip. : Dipnot

ed. : Editör

Erişim: Erişim Tarihi

H. : Hazreti

mlf. : Müellif, Yazar

nşr. : Neşreden

öl. : Ölüm Tarihi

s. : Sayfa

s.a.v : Sallallâhü aleyhi ve sellem

thk. : Tahkik Eden

ts. : Tarihsiz

vd. : ve diğerleri

ÖZET

Başlık: Mustafa Lutfî el-Menfelûtî ve *en-Nazarât* Adlı Eserinin Tahlili

Yazar: Hale Sultan KESKİN

Danışman: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI

Kabul Tarihi: 02/12/2021

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 138 (tez)

Bu çalışmada Mısırlı şair ve yazar Mustafa Lutfî el-Menfelûtî'nin hayatı, edebî kişiliği ve *en-Nazarât* adlı eseri konu edilmiştir. Tez hazırlanırken kullanılan ana kaynak *en-Nazarât* adlı eserdir. Çalışmada Arapça kaynaklardan yararlanılmakla birlikte Türkçe kaynaklar da kullanılmıştır.

Çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Menfelûtî'nin yaşadığı dönem ele alınmış, hayatına, eserlerine ve edebî kişiliğine yer verilmiştir. İkinci bölümde Menfelûtî'nin *en-Nazarât* adlı eseri konuları, hikâyeleri, dili ve üslûbu bakımından tahlil edilmiştir.

Çalışma sonucunda Menfelûtî'nin Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olduğu ortaya konulmuştur. Menfelûtî'nin en önemli eseri olan *en-Nazarât*'ta edebî, dinî, sosyal, siyasî, ahlakî, psikolojik konulara yer verdiğine; toplumda ve dünyada yaşanan problemleri göz ardı etmediğine ulaşılmıştır. Eser üzerinde yapılan incelemeler neticesinde Menfelûtî'nin romantizm akımından etkilenen, melankolik yapıya sahip, kiniklerle bazı ortak yönleri olan bir yazar olduğu gözlemlenmiştir. Menfelûtî'nin *en-Nazarât*'ta yer verdiği hikâyeler kısa hikâye türünden olmuştur. Bu hikâyelerinde genellikle evlilik, fakirlik, intihar gibi toplumsal sorunlara değinmiştir. Hikâyelerindeki şahıslar iki-üç kişiyi geçmemiştir. Hikâyelerde verilmek istenen mesaj daha önemli olduğundan zaman ve mekân unsurları geri planda kalmıştır. Menfelûtî, hikâyelerinde çoğunlukla diyalog tekniğine başvurmuştur. Menfelûtî, *en-Nazarât*'ı fasih Arapçayla kaleme almış, eserinde belâgat unsurlarını kullanmış, ayet ve şiirlere yer vermiştir.

Nihai olarak Menfelûtî'nin Arap edebiyatının önde gelen isimlerini etkilediği, *en-Nazarât*'ın Arap dili sahasında kullanılmaya değer bir kaynak olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Mustafa Lutfî el-Menfelûtî, *en-Nazarât*

ABSTRACT

Title of Thesis: Mustafâ Lutfî al-Manfalûtî and analysis of his work named *al-Nazarât*

Author of Thesis: Hale Sultan KESKİN

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI

Accepted Date: 02/12/2021 **Number of Pages:** vii (pre text) + 138 (main body)

This study deals with the life of the Egyptian writer Mustafâ Lutfî al-Manfalûtî, his literary personality, and *al-Nazarât*. The primary source used in the thesis is *al-Nazarât*. In the study, besides the use of Arab resources, Turkish resources are used as well.

The study consists of two main parts. In the first part, the period in which Manfalûtî lived is discussed, and his life and literary personality are included. In the second part, *al-Nazarât* has been analyzed.

As a result of the study, Manfalûtî's importance in Arabic literature has been revealed. It has been reached that in *al-Nazarât*, he included various subjects, and he didn't ignore the problems in society and the world. It has been observed that Manfalûtî is a writer who is influenced by the romanticism movement, has a melancholic structure, and has some common aspects with the cynics. The stories Manfalûtî included in *al-Nazarât* were short. He generally referred to social problems in these stories. The persons in his stories didn't exceed two-three persons. Since the message to convey in the stories are more important, and the time and place elements have remained in the background. Manfalûtî mostly used the dialogue technique in his stories. Manfalûtî wrote *al-Nazarât* in fluent Arabic, used the elements of rhetoric, and included âyât and poems in it.

Finally, it's concluded that Manfalûtî influenced the leading names of Arabic literature and that *al-Nazarât* is a resource worth using in the area of the Arabic language.

Keywords: Arabic Literature, Mustafâ Lutfî al-Manfalûtî, *al-Nazarât*

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Çalışmamızın konusu; Mısır'ın ve Mısır halkının geçirdiği zor zamanlara şahit olan, yaşadığı toplumdaki problemlere ışık tutan ve modern Arap edebiyatının önde gelen isimlerinden Mustafa Lutfî el-Menfelûtî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve *en-Nazarât* adlı eserinin tahlilidir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın amacı; Mustafa Lutfî el-Menfelûtî'nin Arap edebiyatındaki yerini ortaya koymak; *en-Nazarât* adlı eserini konular, hikâye tahlilleri, dil ve üslûp yönünden incelemektir.

Çalışmanın Önemi

Ülkemizde tespit edebildiğimiz kadarıyla Menfelûtî hakkında yapılan tek tez çalışması 1980 yılında Bursa Yüksek İslam Enstitüsünde Osman Aşçıoğlu tarafından yazılan “*Mustafa Lutfî el-Menfeluti'nin Hayatı, Eserleri ve XIX-XX. Asır Arap Edebiyatındaki Yeri*” adlı asistanlık tezidir. Bu çalışmada Menfelûtî, genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bizim yaptığımız tez çalışmasında ise Menfelûtî'nin düşünce hayatına dair önemli bilgilere ulaştığımız *en-Nazarât* üzerinde tahliller yapılarak onun üzerinde durduğu hususlar, belli konular hakkındaki fikirleri, yazılarını yazarken sahip olduğu mizaç ve bu yazılarında kullandığı dil ve üslûp ele alınmıştır. Bu sayede yaklaşık yarım asır sonra Menfelûtî daha spesifik bir çerçevede ele alınarak Türk akademisinde yeniden yer bulmuş olacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Konunun mahiyeti gereği çalışmamızda kullandığımız ana kaynak Mustafa Lutfî el-Menfelûtî'nin *en-Nazarât* adlı eseridir. Bunun dışında Arapça kaynakların yanı sıra Türkçe kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Menfelûtî'nin yaşadığı dönem genel olarak ele alınmış, Menfelûtî'nin hayatına, eserlerine ve edebî kişiliğine yer verilmiştir. İkinci bölümde *en-Nazarât* adlı eserinin konuları, hikâyeleri, dili ve üslûbuna değinilmiş ve tahliller yapılmıştır.

BÖLÜM 1: MUSTAFA LUTFÎ EL-MENFELÛTÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Bu bölümde Menfelûtî'nin yaşadığı dönem, hayatı, yazmış olduğu ve tercüme ettiği eserler, edebî kişiliği, Arap edebiyatındaki yeri, kendisi hakkında bazı edebiyatçıların yapmış olduğu değerlendirmeler ve üslûbu ele alınacaktır.

1.1. Yaşadığı Dönem

Mustafa Lutfî el-Menfelûtî her ne kadar İngiliz işgalinin olduğu yıllarda yaşamış olsa da onun yaşadığı dönemi Fransız işgalinden bağımsız değerlendirmek doğru olmayacaktır. Zira her iki işgalin ülke üzerinde yıllar süren etkileri olmuştur. Bu yüzden Menfelûtî dönemini daha iyi anlayabilmek için bu bölümde Fransız işgaline de değinilecektir.

Mısır, 1798 yılında Napolyon Bonapart'ın komutasında Fransa tarafından işgal edilmiştir.¹ Yapılan bu işgal girişimine karşı Osmanlı Devleti sessiz kalmayıp mücadele etmesi için Mehmet Ali Paşa'yı ordu komutanı olarak görevlendirmiştir. Mehmet Ali Paşa bu görevinde başarılı olmuştur.² Burada Mehmet Ali Paşa dönemine geçmeden önce işgalin Mısır üzerindeki etkilerinden bahsetmek gerekir.

Mısır'ın Fransa tarafından işgal edilmesi toplumdaki bazı kesimleri ikiye bölmüştür. Fransız işgalini olumlu veya olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirenler olmuştur. Bu işgali olumlu karşılayanlar daha çok Hristiyanlardır. Arap âleminde yer alan ve Avrupa'ya hizmet eden Hristiyanlardan bu işgali destekleyenler olmuştur. Bunlar işgalin Mısır'a olan yararını asırlardır Mısır'a hükmeden Osmanlı'nın yararından daha fazla olduğu iddiasını taşımışlardır. İşgale karşı çıkanlar arasında da işgalin aynı zamanda Arap fikir ve edebiyat dünyasına yeni kapılar açtığını dile getirenler vardır. İşgali olumsuz karşılayanlar ise çoğunlukla muhafazakâr kesimdir. Bunlar işgalin Arap fikir ve edebiyatı için diriliş olarak görülmesine karşıdır. Onların nazarında Napolyon İslâm'a ve İslâmî değerlere saygı gösteren biri değildir. Napolyon işgal sonrası ilme dair ülkeye soktuğu

¹ Hilal Görgün, "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/569.

² Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)* (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 13-14.

şeylerle Arap edebiyatının gelişmesine katkı sağlama amacı değil, kendi felsefesini ve fikrî yapısını Mısır'a sokma amacı taşımıştır.³

Napolyon işgalle birlikte bazı bilimsel araç-gereçlerini ve birtakım uygulamalarını Mısır'a sokmuştur. Bunlar arasında matbaa, kimya laboratuvarları, gazeteler, atölyeler, rasathaneler, tiyatro gibi unsurlar yer almıştır. Tabii ki işgalin Mısır'a etkisi sadece bunlarla sınırlı olmamıştır. İşgalle birlikte Mısırlılar, Avrupalıların yeme-içme vb. hususlardaki alışkanlıklarını görmeye ve onların yaşam tarzlarından etkilenmeye başlamışlardır.⁴

Fransız işgali, Avrupalı güçlerin Mısır'ın sahip olduğu değerleri fark etmesine ve onların nezdinde Mısır'ın değerinin artmasına neden olmuştur. Fransa, Mısır'daki işgal sonrası varlığını üç yıldan fazla devam ettirememiştir. Ancak bu durum Fransa'nın Mısır üzerinde kültürel anlamda etkisini sona erdirmemiştir. Nitekim Fransızca, işgalden yüzyıl sonrasına kadar bile ana dilden sonra ikinci sırada yer almıştır.⁵

Mısır topraklarındaki Fransız işgalini sona erdirmeye başarılı olmasının ardından Mehmet Ali Paşa 1805'de kendisini Mısır valisi ilan etmiş, Bâbîâli de Mısır'ın geri kazanılmasından dolayı bu göreve ona layık görmüştür.⁶ O zamana kadar Mısır Osmanlı'ya doğrudan bağlı bir vilayet iken Mehmet Ali Paşa'nın valiliğinden itibaren özerk hale gelmiştir.⁷ Mehmet Ali Paşa Memlûklüler aleyhine siyaset güderek Osmanlı-Memlûk dengesini bozmuş ve Mısır'da tek başına hâkimiyet kurmuştur.⁸ Savaş sırasında Fransızlardaki teknolojiyi gözlemleyen Mehmet Ali Paşa çağın şartlarına uyum sağlamak için bunların gerekli olduğu düşüncesiyle başta askeri olmak üzere pek çok sahada uzun vadeli reformlar gerçekleştirmiştir.⁹ Amacı bağımsız bir devlet kurmak olan Mehmet Ali Paşa bu yolda adımlar atarak farklı alanlarda Fransız ağırlıklı yabancı hocaların yer aldığı okullar açmış, yurt dışına burslu öğrenciler göndermiştir.¹⁰

³ Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 44-46.

⁴ Yalar, *Arap Edebiyatına Giriş*, 53-56.

⁵ Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 20.

⁶ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 14.

⁷ Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali*, 24.

⁸ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 14.

⁹ Yalar, *Arap Edebiyatına Giriş*, 70; Görgün, "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)", 29/569.

¹⁰ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 14.

Mehmet Ali Paşa'nın ardından o zamanda yapılan faaliyetlerin ilerletilmemesi ve durdurulması neticesinde I. Abbas ve Said zamanlarında duraklama meydana gelmiştir. Yurt dışına öğrenci gönderimleri, tercüme gibi faaliyetlerin önüne ket vurulmuştur. Her iki dönemde de gerileme yaşanmasının sebebi hem I. Abbas'ın hem Said'in daha çok askeriye değer vermeleri, bu yüzden diğer kurumları ihmal etmeleri hatta askeri okullar dışındaki kurumları kapatmış olmalarıdır.¹¹ I. Abbas zamanında okulların kapatılması dışında fabrika ve atölyeler işlevlerini kaybetmiş, yeniliksel faaliyetler ve projeler sekteye uğramış, Batılılaşma politikasına son verilerek yerlileşmeye gidilmiş, halk köylülerin yaşam tarzına özendirilmiştir.¹² 1854'te başa geçen Said'in Avrupa bankalarından aldığı faizlerden dolayı Mısır'da ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır.¹³ Bu dönemde halka arazi mülkiyeti verilmiş, orduda yer alan Mısırlılara Mehmet Ali Paşa'nın aksine -zira onun kurduğu orduda Türk, Çerkez ve Arnavut askerlerde bulunmaktaydı- subaylık mertebesine yükselme hakkı tanınmıştır. Bu da ordudaki ulusallığı arttırmış ve ileride yaşanacak Urâbî ayaklanmasına destek çıkacak askerlerin yetişmesine öncülük etmiştir. 1863 yılında İsmail Paşa döneminde ise edebî faaliyetlerde tekrar canlılık kazanılmış, bu yolda adımlar atılmıştır. Avrupa'da eğitim görmüş olan İsmail Paşa Mısır'ı da Avrupalılaştırma gayesi gütmüştür. Bu dönemde Arap ve Avrupa ülkelerinden gelen aydınların Mısır'da çalışmalarını rahatça sürdürebilecekleri bir ortam hazırlanmıştır. Bu dönemde Amerika'da zuhur eden iç savaş neticesinde pamuğa talep artınca Mısır ekonomisinde biraz da olsa iyileşme yaşanmıştır. Bu da Avrupa burslarının tekrar verilmesini, kapatılan dil okulu gibi okulların yeniden açılmasını sağlamıştır; tiyatro ve opera binaları hizmete sokulmuştur. Ezher'in tekeline nihayete erdirmek için Avrupa usullü eğitim veren ancak hocaları Mısırlı olan Dâru'l-'Ulûm açılmıştır.¹⁴

Yapımı biten Süveyş kanalının 1869 yılında açılması Mısır'ın Batı tarafından sömürülmesini hızlandırmış, Avrupa nüfuzunu arttırmıştır.¹⁵ Zira Süveyş kanalının açılmasının ardında İngiltere'nin ve Fransa'nın sömürge planlarını gerçekleştirme amacı yatmaktadır.¹⁶ Fransa ve İngiltere Mısır'daki kalkınmaya destek olmak bahanesiyle Mısır

¹¹ Yalar, *Arap Edebiyatına Giriş*, 87.

¹² Yalar, *Arap Edebiyatına Giriş*, 87; Görgün, "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)", 29/569.

¹³ Görgün, "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)", 29/569.

¹⁴ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 21-23.

¹⁵ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 28.

¹⁶ Yalar, *Arap Edebiyatına Giriş*, 105.

hükûmetine verdikleri borçlarla hisse senetlerini elde ederek 1879 yılından sonra gelir-giderler üzerindeki çifte denetime iştirak etmişlerdir.¹⁷

İsmail Paşa'nın Mısır için gerçekleştirmeyi hedeflediği hayalleri olmuştur. İsmail Paşa, Mehmet Ali Paşa gibi Mısır topraklarını fetihlerle genişleterek bir Arap devleti kurmak istemiştir. O, bu amacına ulaşmak için yıllık vergileri arttırıp üst kademedeki devlet ricaline hediyeler vererek Mısır hidivliğine¹⁸ tayin edilmiştir¹⁹ ve Mısır'ın ilk hidivi olmuştur.²⁰ İsmail Paşa bu görevdeyken hidivliğe veraset sistemini getirmiş, Mısır'a müstakil bir yapı kazandırmıştır. İsmail Paşa'nın fabrikalar, yollar, ordu ve donanma gibi alanlarda kalkınma amacıyla yapmış olduğu icraatlar Mısır'ın borç batağına düşmesine sebep olmuş, bu da Avrupalıların Mısır üzerindeki nüfuzunu ve egemenliğini arttırmıştır. Öyle ki bu olaylar neticesinde İsmail Paşa yabancı delegelerden meydana gelen komisyonun mali denetimini kabul etmiştir. Hatta bu dönemde yabancı bakanlar da kabinelerde görev almıştır. 1876 yılında çifte denetim neticesinde halkın üzerine çok ağır vergiler bindirilmiştir, bu durum halkın tepkisine yol açmıştır. Buna bir de içerisinde yabancı bakanların yer aldığı bir hükûmetin kurulması eklenince halkın tepkisi daha da büyümüş, milliyetçilik hareketleri daha da güçlenmiştir. Bunun üzerine İsmail Paşa, yabancı bakanları görevlerinden alıp yabancı siyasetçilerin yönetiminden kurtulma girişiminde bulununca Avrupalıların Babıali'ye yaptıkları baskı neticesinde 1879 yılında görevinden azledilmiştir. Hidiv İsmail Paşa'nın, ekonomik sıkıntılar sebebiyle Mehmet Ali Paşa döneminde dağıtılan arazileri altı yıllık peşin vergi verenlere vermesi Mısır'da feodalitenin güçlenmesine yol açmıştır. Ayrıca bu genelge yabancılara da mülkiyet hakkı vererek ülkede yabancı nüfuzunu arttırmış, kentlerde Batı'ya ait fikirlerin ve yaşam tarzının yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Yabancılar Mısır'da özel okullar açmış bu okulların etkisi 1882 yılında yaşanan İngiliz işgali sonucunda daha da arttırmıştır.²¹ Ayrıca İsmail Paşa döneminde tesis edilen karma mahkemeler yabancıların ayrıcalıklarını

¹⁷ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 28.

¹⁸ “Osmanlı Devleti'nde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan sonra Mısır valilerine verilen unvan.” Bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, “Hidiv” (Erişim 20 Ocak 2021).

¹⁹ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 28; Görgün, “Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)”, 29/569-570.

²⁰ Atilla Çetin, “İsmâil Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 23/117.

²¹ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 28-30.

ve egemenliklerini arttırma işlevi görmüştür.²² Tarihçi Borisoviç Lutskiy'in 1877 yılında yaşanan durumlarla ilgili ifadeleri çarpıcıdır:

“...Ocak 1877 kuponlarını ödeme uğruna halka, özellikle de fellahlara ödetilen verginin dokuz ile on iki aylık kısmı peşin olarak toplandı. Vergiler işkenceyle toplanıyordu, bu iş için, beş kamçıdan oluşan gergedan derisinden yapılmış ünlü Mısır kırbacı kullanılıyordu...1877 yazında, Nil'deki düşük su miktarını takiben hayat fiyaskosu yaşanacaktı. Binlerce fellah açlıktan ve hastalıktan öldü. Halk ot ve yapraklarla besleniyordu; kadınlar ve çocuklar köyden köye dolaşarak dileniyor, fakat kimseden bir ekmek dahi alamıyorlardı. Bu şartlar altında dahi yabancı borç sahipleri Mısır taşrasından kendi ganimetlerini çıkarmayı başardı...”²³

1879 yılında Hidiv İsmail'in oğlu Tevfik başa geçince pek farklı gelişmeler yaşanmamıştır. Onun sıkı olmayan idaresi Fransız ve İngilizlerin fiili olarak ülke yönetiminde hâkimiyet kurmalarına sebep olmuştur. Bunlar neticesinde bu duruma karşı Urâbî Paşa'nın²⁴ öncülük ettiği hareketler başlamış, Urâbî Paşa resmen olmasa da fiili olarak idareyi eline geçirmiştir.²⁵ 1882 yılında Urâbî Paşa'nın çıkardığı bu isyan İngiliz sömürgeciler ve hükûmete yönelik olmuştur. Bu isyan neticesinde Hidiv Tevfik İngilizlerden yardım istemiş, İngilizler de yardım bahanesiyle 1882 yılında İskenderiye'yi bombalayarak Mısır'ı işgal etmişlerdir.²⁶ Başlangıçta işgalin geçici olduğu söylenilse de İngiltere, ülkenin fiili kontrolünü ele geçirmiştir. 1884 yılından sonra Mısır İngiltere'ye ait yüksek komiserlerce idare edilmeye başlanmıştır. Bu işgal ekonomik açıdan biraz rahatlatma getirse de siyasî yönden durum böyle olmamıştır. Ulusal hareketin öncüleri Urâbî Paşa ve Abdullah en-Nedîm sürgün edilerek hareket kırılmaya çalışılmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen panislamist düşünce, Nedîm'in sahibi olduğu *el-Üstaz* ve Şeyh Ali Yusuf'un sahibi olduğu *el-Müeyyed* gibi gazeteler sayesinde yayılmaya çalışılmıştır.²⁷ Aynı zamanda İngilizler bu süreçte Arap diline de müdahil olmaya çalışıp

²² Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, çev. Turan Keskin (İstanbul: Yordam Kitap, 2011), 154.

²³ Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, 183.

²⁴ “Mısırlı devlet adamı, İngiliz işgaline karşı direnen ordu komutanı.” Bk. Hilal Görgün, “Urâbî Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/167.

²⁵ Er, *Modern Mısır Romanı-I* 32-33.

²⁶ Yalar, *Arap Edebiyatına Giriş*, 106; Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 32-33.

²⁷ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 33.

Mısırlıların geri kalmışlıklarını dile bağlayarak halk arasında ammicceyi yaymak için uğraşmışlardır.²⁸

Tevfik Paşa'nın 1892'de vefat etmesinin ardından yerine II. Abbas Hilmi geçmiştir. Bu dönemde Mustafa Kâmil'in öncülüğünde tekrardan İngiliz karşıtı eylemler yapılmıştır. II. Abbas Hilmi, ilk başta bu eylemleri desteklese de sonradan vazgeçmiştir.²⁹

Mısırda ilk defa 1907'de siyasî partiler baş göstermiştir. 1907'nin sonlarında Vatan ve Ümmet partileri kurulmuştur. Vatan Partisi İngilizlere karşı direniş gösteren Mustafa Kâmil'in kurduğu bir partiydi. Panislâmist anlayışa sahip parti, Osmanlı Devleti taraftarıydı. Mustafa Kâmil, halktan pek çok kişiyi yanına çekmeyi başarmıştır. Halkın takdirini toplayan Kâmil'in ölümü ise halkı derin bir yasa boğmuştur. Ölüm günü de Mısır direnişini yansıtmaya itibariyle önem arz etmiştir. Zira o gün cenaze töreni halkın vatanseverlik duygularının ve sömürü aleyhtarlıklarının ortaya döküldüğü bir gösteriye dönüşmüştür. Vatan Partisinin halk üzerinde bu derece etkili olması İngilizler'i endişelendirmiştir. Bu yüzden Lord Cromer'in çabalarıyla Ahmet Lütfi es-Seyyid'in başkanlık ettiği Ümmet Partisi kurulmuştur. Sa'd Zağlûl, resmîyetle olmasa da partinin aktif üyelerinden biri olmuştur. Panislamizimden yana umutları olmayan parti üyeleri, Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı da sömürge kapsamında değerlendirmişlerdir. İngilizlerle araları iyi olan bu grup, ülkede reformdan yana olmuştur. Onların İngilizlerle iş birliği içinde olmaları ve parti içerisinde zengin insanların yer alması nedeniyle halktan destek görememişlerdir. Tüm bunlar neticesinde bu partinin içinden 1918'de Vefd Partisi ondan da 1922'de Anayasacı Liberelları adında bir parti çıkmıştır. Parlamenter sisteme geçildikten sonra bunlar dışında da partiler kurulmuştur.³⁰

1906'da meydana gelen Dinşevay olayı³¹ neticesinde İngilizler tarafından yönetilen özel mahkemenin verdiği kararla pek çok vatansever Mısırlıya idam, kırbaç gibi cezalar

²⁸ Yazar, *Arap Edebiyatına Giriş*, 106.

²⁹ Görgün, "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)", 29/570.

³⁰ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 37-38.

³¹ "...Haziran 1906'da Menufiye'nin Dinşavay köyünde güvercin avlayan İngiliz askerlerinden birinin köylü kadınlardan birini yaralaması üzerine iki taraf arasında arbede yaşanmıştı. Köylüler kasten kadını vurdukları gerekçesiyle İngiliz askerlere saldırmışlardı. Bu sırada İngiliz askerlerinden bir tanesi ölmüştü. Sebep tam olarak belli olmamakla beraber kuvvetli şüphe askerin aldığı darbelerden veya güneş çarpmasından ötürü öldüğü yönündeydi. Olay üzerine çok sayıda köylü tevkif edildi. Olayın yargılanması için oluşturulan 'mahkeme-i fevkalade heyeti' ise sanık sandalyesinde oturan köylülerin haklarını tehlikeye atacak türden bir şekilde sahipti...Yargılama neticesinde köylülerden dört kişi idama, dört kişi müebbet, üç kişi on beş sene, altı kişi yedi sene, üç kişi de bir sene hapis cezasına çarptırılmıştı. Geriye kalan otuz bir

verilmiş, bu kararlar da halkın tepkisini çekmiştir. 1914 ve 1918 tarihleri arasında da önemli sosyal değişimler yaşanmış, Mısır tam anlamıyla bir İngiliz kolonisi haline gelmiştir. İngilizler tüm işlerinde halkı çalıştırmaya başlamıştır. Bir de o dönemde pamuğa olan talep artışından dolayı diğer ürünler için ayrılan arazilerin çoğu da pamuk ekimine ayrılınca bu da aşırı fiyat artışına ve halkın iyice yoksullaşmasına yol açmıştır. Bu ve bunun gibi durumlar ile İngiliz yönetimindeki aksaklıklar ve ülkedeki İngiliz birliklerinin olumsuz tavırları halkın yabancı aleyhtarlığının artmasına sebep olmuştur. Sa'd Zağlûl gibi isimler bağımsızlık mücadelesi için öncü olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Başkan Woodrow Wilson tarafından hazırlanan on dört maddenin (Wilson ilkeleri) Mısır'a tatbikatına karşı çıkılmış, milliyetçi liderlerin heyet halinde gidip Londra'da sorunları çözme teklifleri ise reddedilmiştir. Bu olaylar ve de Sad Zağlûl'un Malta'ya sürgün edilmesi sonucunda halk isyan etmiştir. Devlet binalarına, demir yollarına, karakollara saldırılmış; başını avukatlar ve öğrencilerin çektiği grevler yapılmıştır. 1919 Devrimi adı da verilen bu devrimde Müslümanlarla Kıptiler arasındaki bağ da güçlenmiştir. Bu gelişmeler sonuç vermiş ve nihayetinde İngiltere 28 Şubat 1922 tarihinde anayasal monarşi yetkisi veren deklarasyonu yayımlamıştır ve Mısır'daki egemenliğine son verdiğini ilan etmiştir. Bu süreçle birlikte Mısır yeni bir siyasal döneme girmiştir. 1922'de Mısır bağımsızlığını ilan etmiştir. 1923'te ise anayasal monarşi yürürlüğe girmiştir. Ardından Ocak 1924 tarihindeki seçimleri Sa'd Zağlûl'un liderlik ettiği Vefd Partisi kazanmıştır. Sonrasında Sa'd Zağlûl, İngiliz hükûmetiyle görüşmeler yapmıştır, ancak sonuç elde edememiştir. Bu, Mısır'daki İngilizler aleyhinde gerilimlerin tırmanmasına, bunun neticesinde de İngiliz Yüksek Komiseri'nin Mısır hükûmetine ultimatoma vermesine yol açmıştır. Bu da Zağlûl hükûmetinin istifasına sebep olmuştur.³² Bu olay Menfelûtî'nin de vefat ettiği 1924 yılında gerçekleşmiştir. Mısır tarihinin bundan sonraki kısmına ise konumuzla alakalı olmadığı için yer verilmeyecektir.

kişi beraat etmişti.” Bk. Ali Bilgenoğlu, *İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 213-214.

³² Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 39-42.

1.2. Hayatı

1.2.1. Doğumu ve Çocukluğu

Tam adı Mustafa Lutfî b. Muhammed Lutfî b. Muhammed Hasan Lutfî el-Menfelûtî³³ olan Menfelûtî, 30 Kasım 1876 ya da 1877 yılında Yukarı Mısır'da yer alan Asyût'a bağlı Menfelût beldesinde soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Aslen Arap olan babası Muhammed Hasan Lutfî, Menfelût'ta şer'î kadılık yapmaktaydı ve nesebi Hz. Hüseyin'e dayanmaktaydı. Babası, takvası ve dinî bilgilere olan vukufiyetiyle bilinmekteydi. Annesi ise Çorapçı lakabıyla bilinen Türk bir aileye mensuptu.³⁴

Menfelûtî'nin annesi ve babası birbirinden boşanıp başka kimselerle evlenince Menfelûtî Ezher'de öğrenci olduğu sıralarda geçim sıkıntısı çekmiştir. Ancak daha sonra zengin bir kadınla evlenince durumu düzelmiştir.³⁵

1.2.2. Evliliği ve Çocukları

Menfelûtî, ilk evliliğini Ezher'deki öğrenciliği sırasında Amine Muhammed adında zengin bir kadınla yapmıştır.³⁶ Menfelûtî'nin bu eşinden ikiz erkek ve üç kızı olmak üzere toplam beş çocuğu olmuştur. Ancak bu evliliğinden olan çocukların hepsi ölmüştür. Menfelûtî, ilk eşinin vefat etmesi üzerine Kahire'den Ratîbe Hüseyinî adında bir kadınla ikinci evliliğini yapmıştır. Ondan da yedi çocuğu olmuştur.³⁷ Oğullarından Fâdıl küçük yaşta vefat etmiştir. Menfelûtî, bu oğlu için *en-Nazarât*'ta yer verdiği *ed-Defînü's-sağîr* (*Küçük Mevtâ*) adlı bir mersiye yazmıştır.³⁸

³³ Kâmil Selman el-Cebbûrî, *Mu'cemu'l-udebâ mine'l-'asri'l-câhilî hatta sene 2002* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/239.

³⁴ Muhammed Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî: hayâtuhu ve edebuhu* (Kahire: Mektebetü's-Şebâb, 1986), 1/25; Arthur Goldschmitt Jr., *Kâmûsu terâcimü Mısri'l-hadîse*, çev. Abdülvehhâb Bekr (Kahire: el-Meclisü'l-'Alâ li's-Sekâfe, 2003), 692; Muhammed el-Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2017), 319; Ahmed Ubeyd, *Meşâhîru şu'arâi'l-'asr fi'l-aktâri'l-'Arabîyyeti's-selâse* (Dimeşk: Matba'atu't-Terakkî, 1341/1922), 321.

³⁵ Ömer ed-Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs ve tatavvuruh* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2007), 172.

³⁶ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 1/46-47.

³⁷ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 1/50.

³⁸ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 1/50.

1.2.3. Kişiliği

Bazı yazarların yaptıkları değerlendirmelerden Menfelûtî'nin kişiliği ile ilgili bazı bilgilere ulaşmaktayız. Bu bağlamda Ömer ed-Düsûkî,³⁹ Menfelûtî hakkında onun mütedeyyin, akidesi düzgün, mutaassıp olmayan, girdiği ortamlarda da konuşmayan, ancak kendi dostlarıyla baş başa kaldığında konuşmaya başlayan, kalabalıklardan uzak durmayı ve yalnız kalmayı seven biri olduğunu söylemektedir.⁴⁰ Düsûkî, Menfelûtî'nin duygusal ve gözü yaşlı biri olduğunu da ifade etmektedir.⁴¹

Ahmed Hasan ez-Zeyyât⁴² Menfelûtî'nin bir mûsiki parçayı andırdığını, farklı bir mizaca sahip, zevkli, tutarlı düşünen, düzgün üslûba sahip, hassas biri olduğunu dile getirmektedir.⁴³

1.2.4. Eğitimi

İlk dinî eğitimini pek çok ulemanın ve edebiyatçının yetişmesinde öncülük eden fakihlerden Şeyh Muhammed Rıdvân'ın müdürlük yaptığı eş-Şeyh Celâleddin es-Suyûtî Mektebinde alan Menfelûtî, hafızlık da yapmıştır.⁴⁴ Sonra da on bir yaşını geçtiğinde babası onu Ezher Üniversitesine göndermiştir. Menfelûtî, Ezher'de on sene boyunca eğitim görmüştür. Aynı zamanda bu yıllarda edebiyatla da meşgul olmuştur.⁴⁵ Menfelûtî, Ezher'de okuduğu zamanlarda orada istediği şeyi tam olarak bulamamıştır. Onun Ezher'de kalmasını sağlayan Muhammed Abduh'un⁴⁶ varlığı olmuştur. Menfelûtî, burada Abduh'un derslerine katılmış ve ondan tefsir dersleri aynı zamanda *Esrârü'l-belâga*⁴⁷ ve *Delâilu'l-i'câz*⁴⁸ kitaplarından belâgat eğitimi almıştır. Böylece Abduh, Menfelûtî'nin

³⁹ Gazetede yayımladığı makaleleri ve telif eserleri olan Mısırlı şair ve yazar. Bk. Mu'cemu'l-bâbitîn, "Ömer ed-Düsûkî" (Erişim 31 Mart 2021).

⁴⁰ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 173.

⁴¹ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 181.

⁴² "Mısırlı eğitimci, edebiyatçı ve gazeteci." Bk. Şükran Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/385.

⁴³ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâru Nahdati Masr, ts.), 461.

⁴⁴ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfi el-Menfelûtî*, 1/27.

⁴⁵ Şevkî Dayf, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-mu'âsır fî Mısır* (by.: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 227; Ubeyd, *Meşâhîru şu'arâi'l-'asr*, 321.

⁴⁶ "Mısırlı İslâm düşünürü, yenilik hareketinin öncülerinden." Bk. M. Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/482.

⁴⁷ "Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) belâgatın beyân kısmına dair eseri." Bk. Hulusi Kılıç, "Esrârü'l-Belâga", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/435.

⁴⁸ "Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) Kur'an'ı Kerim'in i'câzına dair eseri." Bk. Hulusi Kılıç, "Delâilu'l-i'câz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/114.

hayatında ve düşüncelerinde etkiler bırakan bir insan olmuştur. Menfelûtî'nin Abduh'un derslerine katılmasının; İbnü'l-Mukaffa' (öl. 142/759), Câhiz (öl. 255/869), Bedüzzamân el-Hemedânî (öl. 398/1008), Bâkılânî (öl. 403/1013) gibi kadim edebiyatçıların ve eleştirmenlerin eserlerini okumasının sebebi dinî konularda değil, edebî konularda derinleşmek istemesidir.⁴⁹

1.2.5. Mesleki Hayatı ve Görevleri

Menfelûtî, öğrenciliği sırasında Muhammed Abduh'a bağlandığı gibi Cemâleddin Efgânî'ye⁵⁰ (öl. 1897) de bağlanmış ve vatan için uğraş vermiştir. Menfelûtî, 1897 yılında *Tahrîru Mısır* başlığıyla bir kaside kaleme almış ve bunu 'Aduvvu'l- ihtilâl' adıyla yayımlamıştır. Bu kasidede Menfelûtî aynı zamanda Hidiv II. Abbas Hilmî'ye üstü kapalı bir şekilde eleştiri yöneltmiştir. Kasideyi yazanın Menfelûtî olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra Menfelûtî açık bir şekilde hidivi eleştirdiği ikinci kasidesini yazmıştır. Bu kasideyi yazmasının bir sebebinin de Muhammed Abduh ile hidiv arasında meydana gelen çekişme olduğu söylenir. Yazdığı bu kasideyi *es-Sâ'ika* gazetesinin sahibi Ahmed Fuâd'ın yardımıyla 1897'de yayımlamıştır. Kasideyi, işgalcilere çalışanlar İngilizceye tercüme ederek birtakım tedbirlerin alınması talimatlarını vermişlerdir. Her ne kadar bakışlar Muhammed Tefvîk el-Bekrî'ye⁵¹ çevrilse de bu kasideyi yazan ve yayımlayan o değildi. Bekrî, Ahmed Fuad ve Menfelûtî soruşturmadan geçirildikten sonra Bekrî'nin kasideyle alakası olmadığı ortaya çıkarken 4 Aralık 1897' de Ahmed Fuad'a yirmi ay hapis ve otuz cüneyh, Menfelûtî'ye ise on iki ay hapis ve yirmi cüneyh para cezası verilmiştir. Menfelûtî, altı ay hapiste kaldıktan sonra Abduh'un arabuluculuğu sayesinde affedilmiştir. Hapisten çıktıktan sonra hidvi öven teşekkür mahiyetinde bir kaside yazmıştır.⁵² Mısır tarihinde bu olay *gadıyyetü's-sufehâ (ahmakların davası)* olarak geçmektedir. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi ise kimi çevrelerce onların bu yaptıklarının aptallık olarak nitelendirilmesiydi.⁵³ Menfelûtî, 1905'te Abduh'un vefat etmesinden dolayı bu duruma çok üzülerek Menfelût'a geri dönmüştür. Orada bazı özel

⁴⁹ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabıyyü'l-mu'âsir*, 227-228; Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 170.

⁵⁰ "İslâmî uyanışı etkileyen XIX. yüzyıl fikir ve siyaset adamlarından." Bk. Hayreddin Karaman, "Efgânî, Cemâleddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/456.

⁵¹ "Mısırlı sûfi, şair ve devlet adamı." Bk. İrfan Gündüz, "Bekrî, Muhammed Tefvîk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/36.

⁵² Lem'î el-Mutî'î, *Mevsû'atü ricâl ve nisâ' min Mısır* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1423/2003), 616-617; Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 171.

⁵³ Eymen Osman, *Mevsû'atü türâs Mısri* (by.: Dâru Devvin, ts.), 155.

işlerle uğraşmıştır ve *el-Müeyyed* gazetesine yazılar göndermeye başlamıştır. İlkini Ekim 1907 tarihinde yayımladığı haftalık makalelerini önce *el-Uşbû 'iyyât* sonra da *en-Nazarât* adı altında yayımlamıştır.⁵⁴ Aynı zamanda bu süreçte Nil hakkında yazmış olduğu şiirle Farah Anton'un⁵⁵ dergisi *el-Câmi'a*'nın ödülünü kazanmıştır.⁵⁶ Sonra Kahire'ye geri dönmüştür. Menfelûtî'yi beğenenlerden ve takdir edenlerden biri olan Sa'd Zağlûl⁵⁷ 1909 yılında⁵⁸ onu Eğitim Bakanlığına yazı işleri müdürü olarak tayin etmiştir. Daha sonra 1910'da⁵⁹ Sa'd Zağlûl Adalet Bakanlığına atanınca Menfelûtî'yi de yanına almıştır. Sa'd Zağlûl yasama meclisine vekil olarak atanınca Menfelûtî'yi meclisin yazı işleri müdürü yapmıştır. Menfelûtî, 1921 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Sonrasında ise Sa'd Zağlûl'u öven, hasımlarını yeren bir makale yazınca görevden alınmıştır. Çok kısa bir süre sonra kendisine kraliyet divanında sekreterlik görevi verilmiştir. Ancak sarayla anlaşmazlık içinde olan Sa'd Zağlûl'a destek çıktığı için görevinden ihraç edilmiştir. Sa'd Zağlûl daha sonra 1924'te başbakan olup meclis açılınca meclis yazı divanı başkanlığına Menfelûtî'yi getirmiştir. Ancak Menfelûtî, çok geçmeden kırk sekiz yaşında vefat etmiştir.⁶⁰

Menfelûtî, farklı gazetelerde ve dergilerde yazılarını yayımlamıştır. 1896'da yılında *el-'Umde* gazetesinde yazılar yazan Menfelûtî, 1897 yılında *es-Sâ'ika* dergisinde yazmış, yine aynı tarihte kasidelerini *el-Müşîr* gazetesinde yayımlamıştır. 1907'de ise *el-Müeyyed* gazetesinde yazmıştır.⁶¹

1.2.6. Vefatı

Menfelûtî'nin yakalanmış olduğu üremi⁶² hastalığının yol açtığı kan zehirlenmesi göğüs sıkışmasına bu da nefes darlığına yol açmıştır. Zamanla artan sıkışmalar neticesinde Menfelûtî, 12 Temmuz Cumartesi 1924 yılında vefat etmiştir.⁶³

⁵⁴ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 172; Ubeyd, *Meşâhîru şu'arâi'l-'asr*, 321.

⁵⁵ "Arap rönesansının öncülerinden." Bk. Marefa, "Farah Anton" (Erişim 20 Ocak 2021).

⁵⁶ Goldschmitt, *Misru'l-hadîse*, 692.

⁵⁷ "Mısırlı devlet adamı." Bk. Hilal Görgün, "Sa'd Zağlûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/378.

⁵⁸ Ubeyd, *Meşâhîru şu'arâi'l-'asr*, 321.

⁵⁹ Goldschmitt, *Misru'l-hadîse*, 692.

⁶⁰ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 172.

⁶¹ Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsir*, 321.

⁶² "Ürenin idrarla çıkmayıp kanda birikmesi sonucu ortaya çıkan hastalık." *Güncel Türkçe Sözlük*, "Üremi" (Erişim 20 Ocak 2021).

⁶³ Edhem Âl Cündî, *A'lâmu'l-edeb ve'l-fen* (Dimeşk: Matba'atu'l-İttihâd, 1958), 2/470; Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsir*, 322.

1.3. Eserleri

en-Nazarât: *en-Nazarât* Menfelûtî'nin, 1907'den itibaren⁶⁴ *el-Müeyyed*'de yayımladığı yazılarını 3 cilt halinde bir araya getirdiği eserin adıdır.⁶⁵ Bu ciltlerden ilkinin 1910 yılında, ikincisini 1912 yılında, üçüncüsünü ise 1921 yılında yayımlamıştır.⁶⁶

Menfelûtî'nin *en-Nazarât*'ı her ne kadar hem muhafazakarların hem de modernistlerin eleştirilerine maruz kalsa da bu durum onun modern Arap edebiyatında en çok elden ele dolaşan kitap olmasına mâni olamamıştır. Hamilton Gibb,⁶⁷ Mısırlı okurların *en-Nazarât*'a karşı olan ilgisini açıklamanın pek de zor olmadığını dile getirdikten sonra bunu daha önceleri Arap edebiyatında bu tarz makalelerin olmamasına bağlamıştır. Menfelûtî'nin makalelerde seçmiş olduğu konular, konuları sunuş şekli ve üslûbu okurlar tarafından kabul görmüştür.⁶⁸

Fethi Rıdvân⁶⁹, *en-Nazarât*'ın okurlar nezdindeki değerini şu kelimelerle ifade etmektedir:

*“Menfelûtî'nin ismi dilden dile dolaşır oldu. Okurlar gazeteyi alıp en-Nazarât'la başlarlar sonra onu tekrar tekrar okurlar. Onlardan en-Nazarât'ı ezberleyenler de vardı, tekrar okumak için nüshasını elinde tutanlar da.”*⁷⁰

el-'Abarât: Menfelûtî, *el-'Abarât*'ı 1915 yılında yayımlamıştır.⁷¹ Bu eser üslûp ve içerikleriyle etkili, kısa, hüznü hikâyelerden oluşmaktadır.⁷² Eser içerisinde sekiz hikâye yer almaktadır. Bu hikâyelerden dördü Menfelûtî'nin kendi yazmış olduğu hikâyelerdir. Bunlar: *el-Yetîm*, *el-Hicâb*, *el-Hâviye*, *el-'Îkâb* adlı hikâyelerdir. Diğer dördü ise tercüme hikâyelerdir. Bunlar: *eş-Şühedâ*, *ez-Zikrâ*, *el-Cezâ*, *ed-Dahıyye* adlı hikâyelerdir.

⁶⁴ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 172.

⁶⁵ Mutî'î, *Mevsû'atü ricâl ve nisâ' min Mısır*, 613-614.

⁶⁶ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 1/100; Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsir*, 321-322.

⁶⁷ “İslâm tarihi ve Arap edebiyatı sahalarındaki çalışmalarıyla tanınan İngiliz şarkiyatçısı.” Bk. Jacob M, Landau, “Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/66.

⁶⁸ Hamilton A. R. Gibb, *Dirâsât fî hadârati'l-İslâm*, çev. İhsan Abbas vd. (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979), 342-343.

⁶⁹ “Mısırlı siyasetçi, gazeteci, müfekkîr.” Bk. Wikipedia, “Fethî Rıdvân” (Erişim 20 Ocak 2021).

⁷⁰ Mutî'î, *Mevsû'atü ricâl ve nisâ' min Mısır*, 614.

⁷¹ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 1/121; Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsir*, 322.

⁷² Ubeyd, *Meşâhîru şü'arâi'l-'asr*, 322.

Menfelûtî'nin *el-‘Abarât*'ta yer verdiği *el-‘Ikâb* adlı hikâyesini yazarken Cibrân Halîl Cibrân'dan⁷³ etkilendiği, burada Cibrân'ın *Surâhu'l-kubûr* adlı hikâyesinden iktibasta bulunduğu söylenmektedir.⁷⁴

Menfelûtî, *el-‘Abarât*'ın başında telif gerekçesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu dünyada bahtsızlar çoktur. Benim gibi bedbaht birinin onların dert ve tasalarını silebilecek gücü yok. Bu yüzden hiç değilse onların huzurunda bu gözyaşlarını akıtıyorum. Umulur ki ağlayışında bir teselli ve avunma bulurlar.”⁷⁵

Muhtârâtü'l-Menfelûtî: Menfelûtî, bu eserini fesahat ve beyan ile edep ve hikmet olmak üzere iki bölüme ayırıp bu bölümlerde manzum ve mensur eserlerden seçtiklerine yer verir. Bu seçme metinler Ebû Temmâm (öl. 231/846), İbnü'r-Rûmî (öl. 283/896), Mütenebbî (öl. 354/965), Beşşâr b. Bürd (öl. 167/783-84), Câhiz gibi eski; Hâfız İbrâhim, Halîl Mutrân, İbrâhim el-Yâzicî, Mustafa Sâdık er-Rafî gibi muasır edebiyatçıların manzum ve mensur eserlerinden oluşmaktadır.

Menfelûtî, *Muhtârât*'ın başında onu Şeyh Ali Yusuf'a⁷⁶ armağan ettiğini dile getirip geçmişe ve bugüne ait manzum ve mensur eserlerin en iyilerini topladığını ifade eder.⁷⁷

Menfelûtî, bu eserini 1912 tarihinde yayımlamıştır.⁷⁸

fî Sebîli't-tâc: Orijinal adı *Pour la Couronne*,⁷⁹ yazarı François Coppée⁸⁰ olan bu tercüme eseri Menfelûtî “*Şanı yüce Mısırlı kahraman*” diyerek Sa'd Zağlûl Paşa'ya ithaf etmiştir⁸¹ ve 1920 yılında yayımlamıştır.⁸²

⁷³ “Lübnanlı yazar, şair ve ressam.” Bk. Kenan Demirayak, “Cibrân Halîl Cibrân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/259.

⁷⁴ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 83.

⁷⁵ Mustafa Lutfî el-Menfelûtî, *el-‘Abarât* (İngiltere: Hindâvî, 2014), 8.

⁷⁶ Ezher alimlerinden biri olan Şeyh Ali Yusuf, Mısır'ın önde gelen gazetecilerinden biridir ve Menfelûtî'nin yazılarını yayımladığı *el-Müeyyed* adlı gazeteyi çıkartmıştır. Bk. Marefa, “Ali Yusuf” (Erişim 25 Haziran 2020).

⁷⁷ Mustafa Lutfî el-Menfelûtî, *Muhtârâtü'l-Menfelûtî*, nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002), 55.

⁷⁸ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 1/120; Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsir*, 322.

⁷⁹ Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, “Kelimetü'n-nâşir”, *Muhtârâtü'l-Menfelûtî*, mlf. Mustafa Lutfî el-Menfelûtî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002), 1/10.

⁸⁰ “Fransız şair ve romancı.” Bk. Wikipedia, “François Coppée” (Erişim 31 Mart 2021).

⁸¹ Mustafa Lutfî el-Menfelûtî, *fî Sebîli't-tâc* (İngiltere: Hindâvî, 2014), 7.

⁸² Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 1/121; Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsir*, 322.

Mecdûlîn: Orijinal adı *Sous le tilleul*⁸³ olan eser, Fransız yazar Alphonse Karr'ın (öl. 1890) sosyal içerikli, aşk konulu bir romanının tercümesidir. *tahte Zilâli zeyzefûn* adıyla da bilinmektedir.⁸⁴ Ahmed Ubeyd⁸⁵ bu romanda kullanılan üslûp, tasvir ve duygu betimlemelerinin örneğinin olmadığını ifade etmektedir.⁸⁶ Menfelûtî, bu tercüme eseri 1917 yılında yayımlamıştır.⁸⁷

eş-Şâ'ir: Fransız şair Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac* adlı romanının tercümesidir.⁸⁸ Menfelûtî müellifinin, kahramanlarının, şahıslarının çoğunun şair olmasından dolayı şairlere ithaf ettiği⁸⁹ bu eseri 1921 yılında yayımlamıştır.⁹⁰

el-Fadîle: Bernardin de Saint-Pierre'nin⁹¹ (öl.1814) *Paul et Virginie*'sinin tercümesidir.⁹² Menfelûtî, romanın başında şu şekilde ithafta bulunur:

“Genç erkeklerdeki yiğitlik ve cesaret; genç kızlardaki edep ve haya hoşuma gidiyor. Çünkü gencin cesareti, ahlakının nişanesidir. Çünkü genç kızın hayası, ondan başka güzelliğin bulunmadığı bir güzelliştir. Bu yüzden ben bu romanı kendilerinde görmek istediğim özellikleri edinmeleri, Paul ve Virginie gibi gelecekteki hayatlarını erdem esasına göre yaşamaları için Mısır'ın genç kızlarına ve erkeklerine adıyorum.”⁹³

Menfelûtî, bu eseri 1923 yılında yayımlamıştır.⁹⁴

⁸³ Câbî, “Kelimetü'n-nâşir”, 1/10.

⁸⁴ Ubeyd, *Meşâhîru şu'arâi'l-'asr*, 322; Mutî'î, *Mevsû'atü ricâl ve nisâ' min Mısır*, 612.

⁸⁵ “Suriyeli yayıncı, yazma eser uzmanı ve şair.” Bk. Mustafa Irmak, “Ahmed Ubeyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/53.

⁸⁶ Ubeyd *Meşâhîru şu'arâi'l-'asr*, 322

⁸⁷ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfi el-Menfelûtî*, 1/121; Hevvârî, *el-Edebü'l-mu'âsır*, 322.

⁸⁸ Ubeyd, *Meşâhîru şu'arâi'l-'asr*, 322.

⁸⁹ Mustafa Lutfi el-Menfelûtî, *eş-Şâ'ir* (İngiltere: Hindâvî, 2014), 8.

⁹⁰ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfi el-Menfelûtî*, 1/122; Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsır*, 322.

⁹¹ “Fransız yazar ve botanikçi.” Bk. Wikipedia, “Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre” (Erişim 31 Mart 2021).

⁹² Mutî'î, *Mevsû'atü ricâl ve nisâ' min Mısır*, 612.

⁹³ Mustafa Lutfi el-Menfelûtî, *el-Fadîle* (İngiltere: Hindâvî, 2015), 7.

⁹⁴ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfi el-Menfelûtî*, 1/123; Hevvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsır*, 322.

1.4. Edebî Kişiliği

1.4.1. Edebiyata Olan İlgisi

Menfelûtî hem eski edebiyata hem modern edebiyata ilgi duymakta ve bu ilgisini *Muhtârât*'ında yansıtmaktaydı.⁹⁵ Düsûkî'nin ifade ettiğine göre Menfelûtî, Muhammed Abduh'un ve bazı muasır yazarların kitaplarına da ilgi duymakta, ayrıca onların tercüme ettikleri eserleri de okumaktaydı. Özellikle farklı konular içeren çeviri hikâyeleri okumakta, onlar arasında romantizm konulu hikâyeler dikkatini çekmekteydi.⁹⁶

Menfelûtî'nin edebiyatta kendi yolunu çizmesinde ve bu alanda tanınmasında üç kişinin önemli katkıları olmuştur. Bunlardan ilki ders halkalarına katıldığı Muhammed Abduh diğerleri ise Abduh sayesinde tanıştığı Sa'd Zağlûl ve *el-Müeyyed* gazetesinin sahibi Şeyh Ali Yusuf'tur.⁹⁷

Menfelûtî, gençliğinden beri edebiyata oldukça ilgili birisiydi. Ne var ki onun bu ilgisi kendisinin de bizatihi belirttiği üzere Ezher'deki hocalarını rahatsız etmekteydi. Hocalar, Menfelûtî'nin edebiyat kitapları okumasına mâni olmaya çalışsalar da bu Menfelûtî üzerinde etkili olmamıştır. Aksine edebiyata olan ilgisi ve sevgisi daha da artmıştır.⁹⁸

Menfelûtî, gençliğinin ilk yıllarında şiire ilgi duyup şiirler yazmıştır. Daha sonra hayatının sonuna kadar meşgul olduğu düz yazıya yönelmiştir. Ancak o şiirin hissiyatını, tasavvur gücünü düz yazılarına aktarmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Menfelûtî'nin, hayatının her döneminde şiirle alakasının kesilmediğini söylemek mümkündür. Şiirlerinin gazete ve dergilerde yer alanların dışındakilerin pek çoğu kaybolmuştur.⁹⁹

Gibb, Menfelûtî'nin Suriye ekolünden -özellikle de Farah Anton'dan- dinî reform hareketinden, İslamî birlik ve Mısır milliyetçiliği düşüncelerinden etkilendiğini dile getirmektedir. Gibb, Arap âleminde etkili olan Batı akımlarının Menfelûtî de etkili

⁹⁵ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 170.

⁹⁶ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 171.

⁹⁷ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 171.

⁹⁸ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 175.

⁹⁹ Ubeyd, *Meşâhîru şu'arâi'l-'asr*, 320-321.

olduğunu, eserlerinde bu akımlarının izlerine rastlandığını ve Menfelûtî'nin Rousseau ve Victor Hugo'dan etkilendiğini belirtmektedir.¹⁰⁰

1.4.2. Arap Edebiyatındaki Yeri ve Önemi

Menfelûtî'nin edebiyat rönesansının gerçekleşmesine öncülük edenlerden biri olduğunu ileri süren Ubeyd, onun *emîr'ul-beyân* diye isimlendirildiğini dile getirir. Ubeyd'e göre Menfelûtî üslûbuyla okuyucularda etkiler bırakmış, üslûp açısından örnek alınan biri olmuş, dramı ifade etmedeki başarısıyla çağdaşlarından ayrılmıştır. Onun yazdıkları insanları duygusal olarak etkilemiştir.¹⁰¹

Menfelûtî'nin duygu yoğunluklu yazmasında hapisane sürecinin ve hayatta karşılaştığı olumsuz durumların etkili olduğu ifade edilmektedir. Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edilmesi ve işgalcilerin Mısır halkına zor günler yaşatması Menfelûtî'nin yazılarında milletin yaşadıklarına, çektikleri sıkıntılara yer vermesine neden olmuştur.¹⁰² Ancak Menfelûtî'yi bu durumundan dolayı eleştirenler de vardı. Bunlardan biri Hannâ el-Fâhûrî'dir¹⁰³. Fâhûrî, Menfelûtî'nin yazılarında Mısır toplumunu karamsar göstermede aşırıya kaçtığını, onun bu tavrının fayda yerine zarar getirdiğini ileri sürer. Fâhûrî'ye göre sosyalist bir yazar, geniş kültürlü, toplumunu iyi bilen biridir. Menfelûtî ise aksine sınırlı kültüre sahip, bazı dergi ve gazeteler dışında edebiyat sahasındaki kitapları fazla incelemeyen birisidir. Fâhûrî, aynı zamanda Menfelûtî'nin dinine bağlı biri olduğunu, ancak kendi dini dışındakileri pek de dikkate almadığını, yüzeysel düşünmenin onun ilmî usullere dayanmaksızın şahsi bir tecrübe edinmesine ve yanlış duygulara sahip olmasına yol açıp akılla karar vermesine engel olduğunu iddia eder.¹⁰⁴

Menfelûtî'nin makalelerini, hikâyelerini yazarken en önem verdiği hususlardan biri de Arap diliydi. Menfelûtî, Arap diline karşı yapılan saldırıların farkında olan birisiydi. Özellikle sömürgeciler halkın kültürüyle, tarihiyle, diniyle olan alakasını koparmak için fasih Arapça yerine ammicceyi yayma gayesi gütmüşlerdi. Bu gibi sebeplerden ötürü

¹⁰⁰ Gibb, *Dirâsât*, 342-343.

¹⁰¹ Ubeyd, *Meşâhîru şu 'arâi'l- 'asr*, 320.

¹⁰² Dayf, *el-Edebü'l- 'Arabîyyü'l-mu'âsir*, 228-229.

¹⁰³ "Lübnanlı tarihçi, Arap edebiyatçısı ve dilcisidir." Wikipedia, "Hannâ el-Fâhûrî" (Erişim 20 Ocak 2021).

¹⁰⁴ Hannâ el-Fâhûrî, *Târihu'l- 'edebi'l- 'Arabî* (Beyrut: el-Matba'atu'l-Bûlîsiyye, 1953), 1102.

Menfelûtî, Arap dilini savunmuş ve onun asrın gereksinimlere yetmediğine dair olan iddialara cevap vermiştir.¹⁰⁵

Menfelûtî'nin Arapça dışında başka yabancı dil bilmemesi Şevkî Dayf¹⁰⁶ tarafından kültürel yetersizlik olarak değerlendirilse de¹⁰⁷ kültürel anlamda belli bir birikime sahip olmaması onun yabancı dilde yazılmış eserler üzerinde çalışmasına engel teşkil etmemiştir. Nitekim Menfelûtî yabancı dillerde yazılmış pek çok eseri tercümelerinden okumuştur. Bu eserler arasından da özellikle romantizm içerikli eserler hoşuna gitmiştir. Onun bu beğenisi kendisini kimi yabancı eserleri çevirtmeye yöneltmiştir. Bu sebeple onları bir tercümana tercüme ettirmiştir. Daha sonra tercüme edilen eserleri kendine has üslûbuyla tekrar yorumlamıştır. Mesela bunlardan Fransız yazar Bernardin de Saint-Pierre'nin *Paul ve Virginie*'sini mütercim Muhammed Osman Celâl'e tercüme ettirerek *el-Fadîle* adı altında Arap diline has bir üslûpla kaleme almıştır. Aynı şekilde yine Fransız yazarlar Alphonse Karr'ın *Sous Le Tilleul*'ini Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac*'ını, François Coppee'nin *Pour La Couranna* adlı eserini kendisine has bir üslûpla tercüme ettirip yorumlamıştır. Menfelûtî, tiyatral anlatıma sahip bu son iki eseri öyküsel bir tarzda çevirerek aktarmıştır.¹⁰⁸ Zeyyât'ın da ifade ettiği gibi Menfelûtî bu şekilde tercüme ettirdiği yabancı eserleri kendi üslûbuyla yeniden yorumlamış, onları Mısır toplumuna uyarlayarak sanki yeniden yazılmış eserler haline getirmiştir.¹⁰⁹

Düsûkî'nin ifade ettiğine göre Menfelûtî'ye kadar makâmelerde kullanılan üslûp çağın anlayışını yansıtmıyor ve seciye çok ağırlık veriliyordu. Aynı şekilde gazete yazılarındaki üslûp da edebî zevkten uzak olup yazılarda yanlış kullanımlar ve gramer hataları yer almaktaydı. Menfelûtî ise *el-Müeyyed* gazetesinde çağa hitap eden bir üslûpla yazılarını kaleme alıp insanların beğenisini kazanmıştı.¹¹⁰

Menfelûtî'nin hikâye yazıcılığını geliştirdiğini ve bunda amacına ulaştığını düşünen Zeyyât ise onun bu sahada ölümsüzleşmesine engel iki durumdan bahsetmektedir.

¹⁰⁵ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 192-193.

¹⁰⁶ Arap dilinde akademik bazda önemli incelemeler ve eleştirilerde bulunan Şevkî Dayf döneminin önemli edebiyatçılarından. Bk. Sedat Şensoy, "Şevkî Dayf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/32.

¹⁰⁷ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-mu'âsır*, 229.

¹⁰⁸ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-mu'âsır*, 229; Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 174.

¹⁰⁹ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-mu'âsır*, 229.

¹¹⁰ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 241-242.

Bunlardan birisi dilbilgisi zayıflığıdır. Bu yüzden Menfelûtî'nin ifadelerinde hatalara, gereksiz anlatımlara, lafzın yerinde kullanılmaması gibi durumlara rastlanılabilir. Bir diğeri ise Menfelûtî'nin kültürel alanda yeterli birikime sahip olmamasıdır. Zira Menfelûtî Doğu ilimlerine yeterince vakıf olmadığı gibi Batı ilimleriyle de meşgul olmamıştır.¹¹¹

Hamilton ise Menfelûtî'nin ilk yazdığı makalelerle son yazdığı makaleler arasında üslûpsal ve içeriksel açıdan farklar olduğunu dile getirerek eleştiride bulunur. Ona göre Menfelûtî, sonraki yazılarında nüktelere fazlaca yer vermezken yapmacık süslemelere, tevâzün¹¹² ve terâdüfe¹¹³, düşünce tekrarlarına fazlaca yer vermiş; Batı'ya karşı olan tavrı daha da sertleşmişti. Ancak Menfelûtî, farkında olmadan sosyal ve dinî hususları izah etmede Batı düşüncesi etkisinden kendisini kurtaramamıştı.¹¹⁴

1.4.3. Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Bu başlık altında Arap edebiyatında öne çıkmış bazı yazarların Menfelûtî hakkındaki değerlendirmelerini ele alacağız.

Ahmed Hasan ez-Zeyyât: Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Menfelûtî'nin üslûbuyla İbn Haldun¹¹⁵ (öl. 808/1406) ve Bârûdî'nin¹¹⁶ üslûpları arasında benzerlik kurmaktadır:

“Menfelûtî'nin kendi çağındaki üslûbu İbn Haldun'un çağındaki üslûbu gibiydi.” diyerek İbn Haldun gibi Menfelûtî'nin de benzersiz bir üslûp ortaya koyduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda Menfelûtî'nin nesirdeki konumunu Bârûdî'nin şiirdeki konumuna benzeterек onun nesre yenilik kattığını ifade etmektedir.¹¹⁷

¹¹¹ Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 462.

¹¹² İki şeyin aynı vezinde olmasıdır. Bk. İbrahim Enis vd., *el-Mu'cemu'l-vasît* (Kahire: Mektebetü's-Şurûkî'd-Düveliyye, 1423/2004), “Tevâzene”, 1030.

¹¹³ İki kelimenin aynı manaya gelmesidir. Bk. Enis vd., “Terâdefe”, 309.

¹¹⁴ Gibb, *Dirâsât*, 346.

¹¹⁵ “Meşhur tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı.” Bk. Süleyman Uludağ, “İbn Haldûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/538.

¹¹⁶ “Mısırlı şair ve devlet adamı.” Bk. Nasuhi Ünal Karaarslan, “Bârûdî, Mahmud Sâmî Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/90.

¹¹⁷ Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 462.

Hâfız İbrâhim: Hâfız İbrâhim¹¹⁸ Menfelûtî'nin vefatı münasebetiyle 18 Eylül 1924 tarihinde *en-Nîl* dergisinde Menfelûtî'ye mersiye yazmıştır. Bu mersiyedeki ifadelerden Hâfız İbrâhim'in Menfelûtî hakkında olumlu bir kanaate sahip olduğu anlaşılmaktadır.

رجم الله صاحب النظرات
يا أمير البيان والأدب النض
غاب عنا في أخرج الأوقات
ر لقد كنت فخر أم اللغات

“Allah en-Nazarât'ın sahibine rahmet eylesin.

En zor vakitlerde bizi bırakıp gitti.

Ey beyan ve zarif edebiyat emiri

Dillerin anasının övünç kaynağı oldun.”¹¹⁹

İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî: İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî,¹²⁰ Menfelûtî'nin yazılarında mefûl-ü mutlağa çokça yer vermesini eleştirerek bu kullanımların Menfelûtî'nin üslûbunu akıcı kılmadığını ifade etmektedir.¹²¹ Menfelûtî'nin mefûl-ü mutlak kullanımına *el-Yetîm* hikâyesinden örnekler getirerek burada beş yüz yetmiş iki tane mefûl-ü mutlak kullanıldığını belirtmektedir. Detaylı bir inceleme yapıldığında bu sayının artabileceğini söyleyerek Menfelûtî'nin Araplar içinde mefûl-ü mutlağı en çok kullanan kişi olduğunu ileri sürmektedir.¹²²

Mâzinî, Menfelûtî'nin okurları için *“kendileri ve zevkleri hastalıklı kimseler”* tanımlamasında bulunarak her yazarın kendi tarzında onu örnek alan okurlarının olduğunu belirtir.¹²³

Abbas Mahmûd el-Akkâd: Abbas Mahmûd el-Akkâd,¹²⁴ Arapça inşânın¹²⁵ amacından sapıtılması ve tüm anlamını yitirmesinden sonra Menfelûtî'nin ona mana ve amacı

¹¹⁸ “Nîl şairi olarak tanınan Mısırlı edip.” Bk. Hüseyin Yazıcı, “Hâfız İbrâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/91.

¹¹⁹ Hâfız İbrâhim, *Dîvânü Hâfız İbrâhim*, thk. Ahmed Emîn vd. (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Küttâb, 1987), 579.

¹²⁰ “Mısırlı roman ve kısa hikâye yazarı, gazeteci.” Bk. Erol Ayyıldız, “Mâzinî, İbrahim Abdülkâdir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, TDV Yayınları, 2003), 28/197.

¹²¹ Abbas Mahmud el-Akkâd - İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî, *ed-Dîvân fî'l-edeb ve'n-nakd* (İngiltere: Hindâvî, 2018), 101-102.

¹²² Akkâd - Mâzinî, *ed-Dîvân*, 103.

¹²³ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî târihi'l-edebi'l-'Arabî: el-edebü'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986), 204.

¹²⁴ “Mısırlı gazeteci, mütefekkir, şair ve edebiyat münekkidi.” Bk. Halit Zavalı, “Akkâd, Abbas Mahmûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/267.

¹²⁵ “Manaların bir araya getirilmesi, tertip ve tanzim edilmesi sonra da etkili edebî sözcüklerle ifade edilmesi kendisiyle bilinen sanattır.” Bk. Enîs vd., *el-Mu'cemu'l-vasîl*, “Neşee”, 920; “...Edebiyatta belli kurallara, belâgat ve fesahat ölçülerine göre söylenmiş veya yazılmış edebî güzellik taşıyan her çeşit söz

yerleştirenlerden biri olduğunu dile getirerek onun yeni bir yöntem geliştirdiğini ifade etmektedir.¹²⁶

Akkâd, *Ricâl 'araftuhum* adlı eserinde ise Menfelûtî'yle ilgili şu ifade de bulunur:

“İnşâ öğrencisine Arap dili hocalarının oy birliğiyle vermiş oldukları ilk tavsiye: Menfelûtî'nin kitaplarını oku ve onun tarzında yaz.”¹²⁷

Tâhâ Hüseyin: Tâhâ Hüseyin¹²⁸ Ezher'de öğrenciyken *el- 'Alem* dergisinde Menfelûtî'ye yönelik eleştirel bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısında Menfelûtî'nin yazılarının dilbilgisi, üslûp, lafız, mana açısından zayıf olduğu iddiasında bulunmuştur.¹²⁹ Ancak yıllar sonra yaptığı eleştiri hakkında bir gazeteciye kendisinin “*Menfelûtî gibi tanınmış bir yazar üzerinden şöhreti yakalamaya çalışan bir genç*” olduğu itirafında bulunarak eleştiri yapmasının sebebinin sert mizaçlı olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.¹³⁰

Ahmet Şevkî: Ahmet Şevkî'nin,¹³¹ Menfelûtî'nin vefatına binaen şiir kaleme alması Menfelûtî'nin onun nezdindeki değerini ortaya koymaktadır.

وَنَعَاكَ فِي عَصْفِ الرِّيحِ النَّاعِي	اُخْتَرْتُ يَوْمَ الْهَوْلِ يَوْمَ وَدَاعِ
جَرَحُ الرَّئِيسِ مَنَافَذَ الْأَسْمَاعِ	هَتَفَ النَّعَاةُ ضَحَى فَأَوْصَدَ دُونَهُمْ
قَدَمَا تُشَيِّعُ أَوْ حَفَاوَةَ سَاعِي	مَنْ مَاتَ فِي فَرْعِ الْقِيَامَةِ لَمْ يَجِدْ

“Dehşet gününü veda günü seçtin

Şiddetli rüzgâr esintisinde haberci ölümünü duyurdu

Kuşluk vakti ölüm habercileri seslendi (haykırdı)

Ne var ki başkanın yarası kulak deliklerini tıkadı

Kim kıyametin dehşetinde ölürse

veya düz yazı da (nesir) inşâ terimiyle ifade edilir.” Bk. İsmail Durmuş, “İnşâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/334-335.

¹²⁶ Abbas Mahmûd el-Akkâd, *Mürâce 'ât fi 'l-âdâb ve 'l-fünûn* (İngiltere: Hindâvî, 2014), 112-113.

¹²⁷ Abbas Mahmud el-Akkâd, *Ricâl 'araftuhum* (İngiltere: Hindâvî), 47.

¹²⁸ “Mısırlı düşünür, edebiyatçı ve eleştirmen.” Bk. Şükran Fazlıoğlu, “Tâhâ Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/377.

¹²⁹ Hânî Hayr, *Meşâhîru ve zurafâü 'l-karni 'l- 'ısrîn* (Dimeşk – Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyye, 1993), 12.

¹³⁰ Hayr, *Meşâhîru ve zurafâü 'l-karni 'l- 'ısrîn*, 12.

¹³¹ “Son devir Arap şairlerinin en meşhuru.” Bk. Ramazan Şeşen, “Ahmed Şevkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/136.

Ne kendisini uğurlayacak bir ayak ne de habercinin sıcak bir karşılamasını bulur.”¹³²

Mârûn ‘Abbûd: Menfelûtî’nin, edebiyatını “karmaşık ve geniş” bir edebiyat olarak nitelendiren Marun ‘Abbûd,¹³³ onun Ebü’l-Alâ el-Maarrî’nin *Risâletü’l-gufrân*¹³⁴ adlı eserini kendi üslûbuna göre özetlediğini ifade etmektedir.¹³⁵ “*Şayet Menfelûtî bize onun Risâletü’l-gufrân olduğunu söylemeseydi bunu bilemezdik.*” yorumunu yaparak Menfelûtî’nin eseri tahrif ettiğini ileri sürmektedir.¹³⁶

Necîb Mahfûz: Necîb Mahfûz’un¹³⁷ nazarında Menfelûtî önemli bir yere sahiptir. Mahfûz, 1923’te Abbâsiyye’ye taşındığında kurduğu kütüphanenin baş kısmında Menfelûtî’nin kitapları yer alıyordu. Ayrıca Mahfûz, *el-Vasat* dergisinde Menfelûtî’ye ithâfen bir mektup yayımlamıştır.¹³⁸

“Matematikteki başarımdan dolayı bilime yönelmiştim. Doğrusu sen, farkına varamadığım yazmaya önem vermeme sağladın. Tıp ve geometriye münhasır olan hayallerim değişti. Bir baktım ki yazar olmuşum. Büyük yazar! Bu değişimi sana borçluyum.”¹³⁹

Mektubun devamında kendisinin Menfelûtî sayesinde Tâhâ Hüseyin, Akkâd gibi yazarlarla tanıştığını, Menfelûtî’nin devriminin içtimâi sahada, Tâhâ Hüseyin gibilerinin ise fikrî sahada olduğunu açıklamaktadır. Menfelûtî için “*Sende kendimi buldum.*” diyen Mahfûz, odasının duvarında Menfelûtî’nin fotoğrafının asılı olduğundan bahseder. Ayrıca Mâzinî’nin Menfelûtî’yi çok sert bir şekilde eleştirdiği makalesinden dolayı duyduğu derin üzüntüden ve o gece bundan dolayı gözünü uyku tutmadığından bahseder.¹⁴⁰

¹³² Ahmed Şevkî, *eş-Şevkiyyât* (İngiltere: Hindâvî, 2011), 696.

¹³³ “Lübnanlı edebiyatçı, yazar.” Bk. Wikipedia, “Mârûn ‘Abbûd” (Erişim 20 Ocak 2021).

¹³⁴ “Ebü’l-Alâ el-Maarrî’nin (ö. 449/1057) mânevî âlemlere hayalî yolculuğa dair üstün edebî değere sahip eseri.” Bk. A. Cüneyt Eren, “Risâletü’l-Gufrân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/127.

¹³⁵ Mârûn ‘Abbûd, *Cüdûd ve Kudemâ* (Beyrut: Dâru’s-Sekâfe, 1954), 223.

¹³⁶ ‘Abbûd, *Cüdûd ve Kudemâ*, 224.

¹³⁷ “Nobel edebiyat ödülü sahibi Mısırlı yazar.” Bk. Musa Yıldız, “Necîb Mahfûz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/348.

¹³⁸ Manshoor, “fi Mektebeti Necîb Mahfûz: ebvâbü’s-sihr ve medâinü’l-garâib” (Erişim 20 Ocak 2021).

¹³⁹ Manshoor, “fi Mektebeti Necîb Mahfûz”.

¹⁴⁰ Manshoor, “fi Mektebeti Necîb Mahfûz”.

1.4.4. Yenilikçi Üslûbu

Menfelûtî 19. asır edebiyatçılarının kullanmış olduğu üslûptan farklı bir üslûp geliştirdi. Bu zamandaki edebiyatçılar, eserlerinde konuya uygun düşün ya da düşmesin seciye, bedî' süslemelerine, teşbihe, mecazlara, eski edebiyat içeriğine çokça yer veriyorlardı. Gazetelerde yayımlanan yazılar da genelde siyasî içerikli, kelimeleri özenle seçilmeyen, güzel cümlelerin ve üslûbun kullanılmadığı yazılardı. Menfelûtî ile birlikte durum değişmiştir.¹⁴¹ Gibb bu bağlamda Menfelûtî'nin şöhretinin makalelerdeki içerikten çok burada kullandığı üslûba dayandığını ifade eder.¹⁴²

Menfelûtî, *en-Nazarât*'ın önsözünde belirttiği gibi taklide karşı olan birisidir. Bu yüzden kendisi yazılarında taklide düşmekten kaçınmış ve kendisi için yeni bir edebî üslûp oluşturmuştur. Menfelûtî'nin teressüle¹⁴³ de ilgili olduğunu belirten Düsûkî, onun teressüllerinin İbn Haldun'un teresülleri gibi olmadığını ifade eder. Çünkü Menfelûtî, İbn Haldun'un teressüllerinde olduğu gibi çok fazla seciye başvurmamış gibi, teressülleri yapmacılıktan da uzaktır.¹⁴⁴ Menfelûtî yazılarında nidalara, tekrarlara, fasılalara yer vererek hitabet üslûbunu da kullanmıştır.¹⁴⁵

Menfelûtî'nin kendine has usulü okumalarına da yansımaktadır. Bu bağlamda Menfelûtî okuma yapmasındaki amacı şu şekilde ifade eder:

*“Sözün mensurunu ve manzumunu Allah'ın dilediği kadar okuyordum. Sonra çok geçmeden okuduğumu unutuyordum. Böylece hafızamda o sözün güzelliği, etkileyciliği, musikî yankısından başka bir şey kalmıyordu. Ondan herhangi bir şeye onunla hafızamı doldurmak ya da izahatımı ya da dilimi düzeltmek, dil ve edebiyat sahasındaki bilgimi arttırmak için bakmıyordum. Tek yaptığım iş, güzelliği seven ve ondan etkilenen bir adam olmamdı.”*¹⁴⁶

¹⁴¹ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 173-175.

¹⁴² Gibb, *Dirâsât*, 345.

¹⁴³ “Risâle yazma ve yazılan şey.” Bk. *Kubbealtı Lugatı*, “Teressül” (Erişim 17 Mart 2021). Risâle ise “Edebî mektuplar ve belli konularda küçük hacimli eserler” anlamına gelmektedir. Bk. Rahmi Er, “Risâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/112.

¹⁴⁴ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 227-228.

¹⁴⁵ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-mu'âsir*, 232.

¹⁴⁶ Mustafa Lutfî el-Menfelûtî, *en-Nazarât*, nşr. Bessâm Abdü'l-Vehhâb el-Câbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002), 1/133-134.

Menfelûtî, manzum ve mensur eserlerde kullanılan üç tür konuşmadan bahseder. Bunlar hadîsü'l-lisân (dilî konuşması), hadîsü'l-akl (aklî konuşması), hadîsü'l-kalb (kalbin konuşması)dır.

1. Hadîsü'l-lisân: Menfelûtî, hadîsü'l-lisânın “süslü ifadeler, gösterişli cümleler ya da hissiz ve donuk kelimelerden” meydana geldiğini ifade eder.¹⁴⁷

2. Hadîsü'l-akl: Menfelûtî, bu konuşmayı yapan kimsenin zihninde oluşturduğu anlamlarla tasavvur edilemeyen, olmayanı ortaya koymaya çalışarak zekasıyla insanları şaşırtmak amacı taşıdığını ancak ifadelerinin hakikati yansıtmadığını dile getirir.¹⁴⁸

3. Hadîsü'l-kalb: Bu usulle yazı yazan kişi okuru yanındaymışçasına, ona hitap ederek yazmaktadır.¹⁴⁹

Menfelûtî yazılarını yazarken kendisine yardımcı olan ve başkalarına da yardımcı olabileceğini düşündüğü dört şeyden bahseder.¹⁵⁰ Buna Menfelûtî'nin üslûbunu oluştururken izlediği yol da denilebilir.

1. Menfelûtî, yazarken yapmacılıktan uzak olunması, doğal davranılması gerektiğini ifade eder. “*İnsanlarla dilimle konuştuğum gibi onlarla kalemimle konuşuyorum.*” diyerek normal hayatta insanlarla nasıl iletişim kuruyorsa bunu yazılarına da yansıttığını, karşısında halktan biri varmışçasına yazdığını dile getirip anlaşılmayan bir üslûbu kullanmaktan kaçındığını belirtir.¹⁵¹

2. Yazılarını “*Bugün ne yazsam?*” düşüncesiyle kaleme almadığını, aksine anlık olarak görüp, düşünüp yazdığını ve bu yazdıklarının kimi insanların hoşuna gittiğini kimisinin ise gitmediğini ifade eder.¹⁵²

3. Menfelûtî, hayal ile gerçeğin birbirinden bağımsız olmadığına işaret ederek “*hayalden yoksun hakikatin*” insanların nezdinde bir yere sahip olmadığını dile getirir. Çünkü gerçekleştirilen tüm şeyler başlangıçta bir hayale dayanmaktadır.¹⁵³

¹⁴⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/173.

¹⁴⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/174-175.

¹⁴⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/179

¹⁵⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/180.

¹⁵¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/180-181.

¹⁵² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/181.

¹⁵³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/181-182.

4. Menfelûtî, yazdıklarını insanları beğendirmek için değil, onlara faydalı olabilmek, onları etkileyebilmek adına kaleme aldığını belirtir. Kendisinin elit insanlar için değil, sıradan insanlar için yazdığını ifade eder.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/182-183.

BÖLÜM 2: *EN-NAZARÂT* ADLI ESERİN TAHLİLİ

en-Nazarât, daha önceden de belirtildiği üzere Menfelûtî'nin *el-Müeyyed* gazetesinde haftalık olarak yayımladığı yazılardan meydana gelen üç ciltlik bir eserdir. Bu eserde siyasî, ictimâî, dinî, ahlakî, psikolojik, eleştirel, edebî konular; hikâyeler ve tercüme metinler yer almaktadır.

Bu bölümde Menfelûtî'nin *en-Nazarât*'ta ele aldığı başlıca konular ve hikâyeler üzerinden tahliller yapılacak ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.1. Ele Alınan Başlıca Konular

en-Nazarât'ta pek çok konu ele alınmıştır. Bunlardan öne çıkanlar kadın, siyaset, doğruluk, fakirlik, ahlak, iyilik, merhamet, toplumsal sorunlar, hürriyet, adalet, erdem, ilim, din, edebiyat, Batı Medeniyeti, Osmanlı Devleti, vatanseverlik, İslâm ümmeti insanlık, hükûmet, toplum, tiyatro, eleştiri konularıdır.

2.1.1. Kadın

Menfelûtî, kendi çağının önde gelen kadın savunucularından biridir. Kadına ve kadın haklarına verdiği değer, yazılarında açık bir şekilde görülmektedir. Her daim kadına yapılan haksızlıkların karşısında duran Menfelûtî genç kızların küçük yaşta, istemedikleri insanlarla evlendirilmelerine de karşıdır. Bu yüzden Menfelûtî, Mısır'da kadınların kendi rızaları olmadan aileleri tarafından istemedikleri, onlara iyi muamele de bulunmayan adamlarla evlendirilmelerini eleştirir. Bu usulle evlendirilen kadınların sorunsuz bir evlilik yaşayabilmelerini sahip oldukları servete ve güzelliğe bağlayan Menfelûtî, bu iki şeye sahip olmayan kadınların ise evliliklerinden huzur bulamayacaklarını dile getirir.¹⁵⁵

Mısır kadınına “*sersefil ve mutsuz*” olarak nitelendiren Menfelûtî, bunun sebebini Mısır kadınının algısının zayıf olmasına ve tahsil görmemiş olmasına bağlar.¹⁵⁶ Bu yüzden Menfelûtî toplumun erkeklerine, kadınlara karşı merhametli olmalarını söyler. Eğitim okuldan önce ailede başlar ilkesi gereği Menfelûtî, kadının kendi evlatlarına bir okul olabilmesi için eğitilmesini ister.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/441-445.

¹⁵⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/442.

¹⁵⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/445.

Menfelûtî, *ez-Zevcetân (İki Eş)* adlı hikâyesinde kocasına sadık olan ancak kocasının kendisini Batı özentisi bir kadınla aldattığı Doğulu bir kadını konu edinir. Adam, karısına tercih ettiği kadından dolayı sonradan çok sıkıntı çeker.¹⁵⁸ *el-Vefâ (Vefa)* adlı yazısında da sonradan kör olan karısından boşanmak isteyen adama nasihat ve tavsiyelerde bulunur ve ona karısına karşı merhametli olup iyi davranması gerektiğini söyler.

Yazılarında kadın ve erkek arasında kimi kıyaslamalara da yer veren Menfelûtî'ye göre kadın erkeğe zekâ bakımından denk düşebilirken, akıl bakımından denk düşmez. Kadın isteklerine göre hareket ederken erkek aklını kullanır. Bu noktada Menfelûtî, erkeğin kadın üzerinde egemenlik kurmasını, onun aklının kadından daha fazla olmasına bağlar. Namus konusunda tek suçlunun kadın olarak görülmesine karşı olan Menfelûtî, bunun kadına karşı yapılmış haksız bir yargılama olduğunu ve bu konuda erkeğin daha fazla ceza alması gerektiğini belirtir.¹⁵⁹

Menfelûtî, bazı kimselerin hayat kadınlarıyla kendi arzularına hizmet etmeleri için evlilik yapmalarının bu kadınlara bir faydası olmadığı, aksine onları daha kötü bir duruma sürükledikleri kanaatinde. Bu gibi durumlardan ötürü Menfelûtî, kadınları kötü yola sürükleyenlerin erkekler olduğunu ileri sürer.¹⁶⁰

Menfelûtî, gayrimeşru ilişkilere de değinir. *el-Hûb ve'z-zevâc (Aşk ve Evlilik)* adlı yazısında yazarlardan birinin, bir dergide yazdığı ve kocasını terk edip âşık olduğu adamın yanına giden bir kızı konu alan hikâyeden bahseder. Bu kız yaptığı şeyi, dine aykırı olsa da tabiat kanunlarına aykırı bulmadığı için normal karşılarken zina konusunda farklı bir tanımlama yaparak onu namus olarak nitelendirir. Bu kızın nazarında zina kadının, kocasını sevmediği halde bile isteye kendisine eş gözüyle bakmasına müsaade etmesidir. Menfelûtî böyle bir durum karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Geçmişte kaldığını düşündüğü İbâhiyye¹⁶¹ anlayışının devam ettiğini düşünür. Zinanın insan nazarında güzel gösterildiğini öne süren Menfelûtî sözlüklerdeki *fesat (ahlakî çöküntü)*

¹⁵⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/376-388.

¹⁵⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/55-60.

¹⁶⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/404-409.

¹⁶¹ “Kelime terim olarak ‘kanunların, dinî emirlerin ve ahlâk kurallarının bağlayıcılığını kabul etmeyip her şeyi mubah gören kimseler’ diye tanımlanabilir...Hemen her toplumda mevcut olan ibâhîler, ilke ve görüşleri belli bir mezhep veya bir grup olmayıp dinin emir ve yasaklarına, ahlâkî ve kanunî düzenlemelere karşı çıkan fırkalar için kullanılan ortak bir isimdir.” Bk. Hasan Onat, “İbâhiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/252.

kelimesinin karşılığının hayat kadınları değil, âşık olduğu insan için kendi eşini terk eden kadınlar olması gerektiği kanaatindedir. Çünkü Menfelûtî'ye göre hayat kadınları, arkalarında çilekeş eş bırakmadıkları gibi pek çoğu da bulunduğu durumdan hoşnut değildir.¹⁶²

2.1.2. Siyaset

Hayatı boyunca hiçbir siyasî cemiyetin mutaassıbı olmayan Menfelûtî; siyaset mahfillerindeki anlaşmaların yalanla eş değer olduğunu belirtir.¹⁶³ Kendisine siyasete dair konularda çok fazla yazı kaleme almamasının sebebini soran bir okuruna “Allah biliyor ki ben siyasetten ve siyaset ehlinde yalandan, dolandan, ihanetten, aldatmadan nefret ettiğim gibi nefret ediyorum.” diye cevap verir ve siyasete olan nefretini şu sözlerle açıklamaya devam eder: “Benim nezdimde cellatlar ile siyasetçiler arasında hiçbir fark yoktur. Biri fertleri katlederken diğeri ise halkları katleder.” der.¹⁶⁴ Menfelûtî'nin gözünde toplumdaki en adi ve düzenbaz kişi, siyasetçidir.¹⁶⁵ Onun siyasetçilerle ilgili şu ifadesi dikkat çekicidir: “Siyasette en büyük makama, en yüce övgüye ve en çok şöhrete sahip olan kimse, onun tarihinin sayfalarını okuduğumuz ve bu sayfaların harfleri katledilenlerin cesetleri, noktaları ise kan damlaları olan kişi değil midir?”¹⁶⁶

Menfelûtî'ye göre siyasetçi birinin yalancı olmaması mümkün değildir. Ona göre siyasetçi, insanların dertleriyle dertlenmeyen biridir. Menfelûtî, bir siyasetçinin en mutlu gününün bir halkı katledip o günü kendisine zafer ilan ettiği gün olduğunu söyler.¹⁶⁷ Menfelûtî'ye göre hak-batıl mücadelesi içinde olan, erdemli aynı zamanda ahlak hususunda yazılar kaleme alan ve mazlumların durumlarına üzülen birinin siyasetçi olması mümkün değildir.¹⁶⁸

Menfelûtî'nin, *Rûhu'l-ictimâ'* (Toplum Ruhu) yazısından onun siyasî bir parti veya topluluğa taassupla bağlanmaya ne kadar karşı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazısında Vatan Partisinin takipçilerine eleştirilerde bulunmuştur. Menfelûtî için insanların siyasî

¹⁶² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/355-360.

¹⁶³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/209.

¹⁶⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/86.

¹⁶⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/86-87.

¹⁶⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/87.

¹⁶⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/87.

¹⁶⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/88.

bir parti ya da topluluğun körü körüne takipçisi olması şaşırtıcıdır. Menfelûtî'nin nazarında bir görüşü pek çok kişinin savunması o görüşün doğru olduğunu göstermediği gibi siyasî bir parti veya topluluğa akli başında insanların katılması o parti veya topluluğun üstünlüğünü göstermez. Menfelûtî, bir öğrencinin henüz daha ilmî birikimi olmadan bir grup ya da partiye üye olmasını da doğru bulmaz.¹⁶⁹

Elmâsu Bîrâ'da (*Bîrâ'nın Elması*) ise Menfelûtî Vatan Partisinin halka karşı durumunu Mısır'daki bir elmas tacirinin hikâyesini örnek vererek anlatır. Bu tacir aslında elmas satmadığı halde dükkanının tavanına ve duvarlarına kimi zaman kendi kimi zaman diğerlerinin tarafına doğru sallanan elektrikli lambalar asarak onlardan elmas görünümünü andıracak ışıklar aksettiriyordu. İnsanlar da bu lambaları elmas diye satın alıyorlardı. Menfelûtî, bu tacirle Vatan Partisi arasında benzerlik kurarak onların da insanları aldattığını söylemiştir.¹⁷⁰

2.1.3. Doğruluk

Doğruluk, Menfelûtî'nin vazgeçilmez ilkelerinden biridir. Bu bağlamda Menfelûtî, sırf doğru sözlülüğünden dolayı pek çok sıkıntıya maruz kalan ve hapse atılan adama, doğru sözlü olan kimselerin insanların ıslahı noktasında amacına ulaşabilmesi için mücahit edasıyla sıkıntılara göğüs germesi gerektiğini söyler. Doğruluğu, etrafı zorluklarla kuşatılmış bir cennete benzeten Menfelûtî, doğru sözlü birinin bu cenneti kazanma gibi bir hedefi varsa peygamberler, bilge kimseler gibi ileri gelen kimselerin yüklendikleri misyonu yüklenmesi gerektiğini ifade eder.¹⁷¹ İnsanlara güvenmek konusunda da dikkatli olunması gerektiği uyarılarında bulunan Menfelûtî, her daim insanın yüzüne gülen kimseden güvenilir bir arkadaş olunamayacağını dile getirir.¹⁷² Aynı zamanda Menfelûtî, yalan söyleyenle davranışlarında dürüst olmayan arasında da fark görmez. Hatta ona göre davranışlarında dürüst olmayanlar, insanları daha fazla aldatmaktadır. Bu yüzden Menfelûtî yalanı, ahlakî düşüklük olarak nitelendirmiştir.¹⁷³

¹⁶⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/81-96.

¹⁷⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/97-99.

¹⁷¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/275-285.

¹⁷² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/300.

¹⁷³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/338-339.

2.1.4. Fakirlik

Mısır toplumunun sömürü altında yaşadığı, fakirlikle boğuştuğu, ekonomik sıkıntılar çektiği bir dönemde yaşayan Menfelûtî, yazılarında halkın bu durumunu gözler önüne sererek fakirlerin aç kalma sebebini zenginlerin onların haklarını gasp etmeleri olarak açıklar.¹⁷⁴ Menfelûtî bu tip insanların, etrafında soğuktan donan ya da aç olan insanlar varken bunları düşünmeksizin rahat yataklarda yatmalarından, yiyeceklerle donatılmış sofralara oturmalarından yakınıp böylelerinin merhametten yoksun olduklarını dile getirir. Bunlar, fakirlerin yanında kendi sahip oldukları şeyleri anlatarak onların kendi yaşamından nefret etmelerine yol açan kimselerdir.¹⁷⁵ Menfelûtî'nin nezdinde cimri bir zengin Fâtıma annemizin (öl. 11/632) komşusu olsa, onun açlık iniltilerini duysa yine de ona yardım etmez.¹⁷⁶ Bu bağlamda Menfelûtî, zenginlerin fakirlere acıdıklarından dolayı değil, hayırsever görünmek için yardım ettiklerini söyler. Ona göre bu insanlar fakirlik nedir bilmedikleri için fakirlerin yaşadıklarını da hissedemezler.¹⁷⁷ Aynı zamanda Menfelûtî, mala en çok ihtiyaç duyan ve onu elde etme çabası içinde olan kimselerin zenginler olduğunu, kanaat ve itidalin ise zenginden daha ziyade fakirlerde görülen durumlar olduğunu belirtir.¹⁷⁸ Menfelûtî'ye göre fakirin elinde kalan son parasını harcamasına duyduğu üzüntüyle zenginin milyonlarca parasından birinin kaybına duyduğu üzüntü aynı değildir.¹⁷⁹ Menfelûtî, suç işleyenlerin fakirler olduğunu dile getirenlere karşı zenginlerinde fakirler kadar suç işlediğini hatta suçlarının onlardan daha çok olduğunu söyler. Çünkü zenginler bu kadar malı elinde tutmayıp fakirin hakkını gasp etmeselerdi onlar da hırsızlık gibi suçları işlemek zorunda kalmazlardı.¹⁸⁰

Bu bakış açısı sebebiyle zengin olmak gibi bir hayale ve hedefe sahip olmayan Menfelûtî, çocuğunu kendisinden sonra zengin bırakmaya gönüllü olmadığını ifade eder. Ona göre çocuğuna bırakabileceği asıl servet para değil, edep ve akıldır. Hem bu şekilde çocuğunun geçimini sağlayarak kendi ayakları üzerinde durması daha iyidir. Bu yüzden Menfelûtî çocuğunun hayatla mücadele içerisinde olan toplum içinde yaşamasını ve bu şekilde pek

¹⁷⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/214.

¹⁷⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/215.

¹⁷⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/208.

¹⁷⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/18.

¹⁷⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/20.

¹⁷⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/22.

¹⁸⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/25-26.

çok şey görmesini, düşünmesini, kimi zaman düşüp kimi zaman kalkmasını ister. Çocuğunun böyle bir hayat yaşayarak toplumun her kesimini müşahade etmesini, o toplumdaki darda olanların çılgınlıklarını duymasını, onlara merhamet ve yardım elini uzatmasını talep eder.¹⁸¹ Çünkü Menfelûtî'ye göre oğlu zengin biri olursa mala çok tamah edebilir, bu yüzden kendi ahlakına ve nefis terbiyesine önem vermeyebilir. Böyle olduğunda ise kendisine hakikati söyleyen arkadaşları olmayabilir; maddeci ve donuk bir ruha, aynı zamanda etrafında olup bitene karşı duyarsız olan birine dönüşebilir.¹⁸²

Menfelûtî; fakirliğin, fakir olan kimselerin ceplerinde olanları aldığını ama akıllarından bir şey almadığını ifade eder. Zenginlerde ise durum tam tersidir. Ona göre ceplerinde para olanlar akıl bakımından fakir iken, ceplerinde para olmayanlar ise akıl bakımından zengindir.¹⁸³ Menfelûtî; zengine sadece açlara, fakirlere, yetimlere, dul kadınlara yardım etmesi hususunda gıpta ettiğini dile getirir. Fakirin cahillik edip de zengine imrenip bu şekilde kendisini küçük düşürmesini istemez.¹⁸⁴ Çünkü fakirlik Menfelûtî'nin nezdinde değerli bir yere sahiptir. O; ilimlerin, icatların, tüm güzel şeylerin ortaya çıkmasını fakirliğe bağlar. Ona göre tüm bunlar fakirliğin semereleridir.¹⁸⁵

2.1.5. Ahlak

Menfelûtî, ahlakı “*kişinin, vicdanındaki yapması gerekene karşı olan sorumluluk duygusu*” olarak tanımlar.¹⁸⁶ Toplumdaki ahlak dışı tutumları eleştiren Menfelûtî, erdemli olarak bilinen pek çok kimsenin aslında öyle olmadıklarını, insanlara riya için ya da onlardan korktuklarından dolayı öyle göründüklerini söyler. Bunun tam tersi olan ve gerçekten iyilik yapan veya kötülükten sakınan kimselerin ise olmadığını kanaatindedir. İnsanlara fayda sağlayacak olan şeyin onların kendi vicdanları olduğunu söyleyen Menfelûtî; insanların cehenneme, devlet kanunlarına ve diğer kimselere olan korkularından dolayı kötülükten kaçınmalarının onlara hiçbir fayda sağlamayacağını belirtir.¹⁸⁷

¹⁸¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/16-18.

¹⁸² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/20-21.

¹⁸³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/23.

¹⁸⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/276-278.

¹⁸⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/27.

¹⁸⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/200.

¹⁸⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/200-201.

Menfelûtî ahlakı, vicdanın yüklenmesi gerektiğini söyler. Çünkü vicdanın değil de adetlerin, kuralların, nizamların üstlenmesi halinde ahlakın ifsat olacağını dile getirir.¹⁸⁸

Bu bağlamda Menfelûtî, toplumdaki ahlakî yozlaşmayı şu cümleleriyle ifade eder:

“Biz; tamamen bilgisi dahilinde cellatlarının kırbaçlarının, ondan gasp etmek istediği az bir mala sahip olmaktan başka suçu olmayan miskin bir adamın bedenini parçalarken Allah’ın huzurunda namazını eda etmek için duran yöneticiyi, binlerce Müslümanın evlerini yıkıp mescit inşa ederek Allah’a yaklaşan idarecileri, Kur’ân meclislerinde nargile tütürmekten sakınan ama Kur’ân’ın kendisine baştan sona muhalefet etmekten sakınmayan fakihleri, gece yarısı komşusunun aklıktan iniltilerini duyup da ona acımayıp önem vermeyen ancak sabah olduğunda evliya türbelerinden birine gidip sadaka kutusuna çok miktarda altın koyan zenginleri, her sene bazı evliyaların ruhuna tasaddukta bulunup da bunun sene boyu günahlarına kefâret olduğunu düşünen hayat kadınlarını da gördük.”¹⁸⁹

Menfelûtî’ye göre ahlak insanları kötülüklerden alıkoyan bir durumdan onların özü ve duygularıyla alakalı olmayan bir duruma evrilmiştir. Bu yüzden Menfelûtî ahlaklı diye nitelendirilen insanların aslında yalancı, sözünde durmayan, insanlardan nefret eden, suç işleyen kimseler olduğunu; gerçekten ahlaklı olanların ise toplumda hayırseverler tarafından bile edepsiz, ahlaksız olarak nitelendirilen kimseler olduğunu ifade eder. Bu sebeple Menfelûtî nefis terbiyesinin beden terbiyesinin temeli olmadığı, bunun da hâl ve hareketlere yansımadağı taktirde dünyanın sahte oyuncuların rol aldığı bir tiyatro sahnesine dönüşebileceğini belirtir.¹⁹⁰

2.1.6. İyilik

Toplumda darda kalan kimseleri de konu edinen Menfelûtî; yazılarında izbe mahallelerde, gecekonduarda yaşayan insanlardan; onların çektiği sıkıntılardan bahseder ve onlara yardım edilmesi gerektiğini söyler. Menfelûtî, insanların bu tip yerlerde yaşayan insanlara iyilik yaptıkları zaman onların hayır dualarını alacaklarını, bu şekilde

¹⁸⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/201.

¹⁸⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/201-202.

¹⁹⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/35-39.

mele-i a'lâ'da isimleri zikredilen sâlih kimselerden daha fazla mutluluğa sahip olacaklarını dile getirir.¹⁹¹

Menfelûtî, iyilik eden kimse için şöyle bir ifadede bulunur: “İyilik eden kimse, komutandan daha faziletli ve ondan daha onurludur. Çünkü ölüyü diriltten ile diriyi öldüren arasında çok fark vardır.”¹⁹² Ona göre iyilik yerinde yapıldığı zaman güzeldir ve iyilik sadece vermekten ibaret değildir; bilakis iyilik, insanın içinde yer alan asil bir duygudur.¹⁹³ Bu bağlamda Menfelûtî, Mısır'da çok fazla iyilik yapılsa da bu iyiliğin sahiplerine ulaşmadığını dile getirir ve bundan yakınır.¹⁹⁴ Menfelûtî Mısır'daki mal sahiplerinin, adaklarını türbeler yerine fakir komşularına adamalarının kendileri için daha iyi olacağını söyler.¹⁹⁵ Zira Menfelûtî'ye göre iyilik ancak bu şekilde asıl sahibine ulaşmış olur. Bu yüzden Menfelûtî çok fazla ihtiyaç sahibi varken gereksiz yere, birden fazla şaşalı mescitler ve sebiller inşa edilmesi için bağışlar yapılmasına da şiddetle karşıdır.¹⁹⁶

Menfelûtî, dilencilere de sert eleştirilerini yöneltir. Onun gözünde dilenciler, düzenbazdan başka bir şey değildir. Onlar, insanlardan topladıkları malları sadece biriktirirler. Malların hiçbirini hayat şartlarını düzeltmek amacıyla kullanmazlar. Menfelûtî, bunlara yardım etmenin suçların en büyüğü olduğunu ifade eder. Çünkü dilenciler, çalışmadan kazanmayı düşünen kimselere de kötü örnek olarak insanlığa zarar vermektedirler.¹⁹⁷

Menfelûtî'ye göre kötü yoldaki bir kadını bulunduğu kötülükten çekip çıkarmak da bir iyiliktir. Hayırseverlerin onların durumunu araştırması, onlarla evlenmesi yahut da onları evlendirmesi de o kadınlar için bir iyiliktir. Menfelûtî'ye göre hayırseverler iyilik nedir bilselerdi mallarını tekkeler, dilenciler gibi yerlere infâk edeceklerine bu kadınlara infâk eder ve böylece daha büyük mükafat elde ederlerdi.¹⁹⁸

Menfelûtî, “İnsanı yalnızca hayırsever olarak gördüğümde insan olarak tasavvur edebilirim. Çünkü ben, insanla hayvan arasındaki tek farkın sadece iyilik olduğuna

¹⁹¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/239-240.

¹⁹² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/240.

¹⁹³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/389.

¹⁹⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/389.

¹⁹⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/390.

¹⁹⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/390-391.

¹⁹⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/393-394.

¹⁹⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/406-407.

inanıyorum.”¹⁹⁹ der. Bu bağlamda Menfelûtî, insanları üçe ayırır. Bunlardan ilki başkasından iyilik görmek için iyilik yapan kimsedir. İkincisi, kendisine iyilik eden ancak başkasına iyilikte bulunmayan kimsedir. Üçüncüsü ise ne kendisine ne başkasına iyilik eden kimsedir. Menfelûtî, bu üç sınıf dışında dördüncü bir sınıftan daha bahseder. Bu sınıftaki insanlar ise hem kendisine hem de başkasına iyilik eden kimselerdir. Ancak Menfelûtî, böyle birine rastlamadığını ifade eder.²⁰⁰

2.1.7. Merhamet

Menfelûtî, toplumdaki yardıma muhtaç kimselere yardım etmeyi insanın derdine deva olarak nitelendirir.²⁰¹ O, merhametin ne kadar önemli ve değerli bir şey olduğunu ise şu sözleriyle ifade eder: “*Rahmet, küçük bir kelimedir. Ama onun lafzı ve manası arasında güneşin görünüş ve hakikati arasındaki gibi bir fark vardır.*”²⁰² Menfelûtî, toplumda muhtaç kimselerin varlığını insanların birbirlerine karşı merhametten yoksun olmasına bağlar. Menfelûtî aynı zamanda şeytanla meleşin bir yerde olmasının mümkün olmaması gibi merhamet ve kötülüğün de bir arada olamayacağını dile getirir.²⁰³

Menfelûtî, merhamet noktasında da insanları sınıflandırmaya tabi tutar. Bunlardan bir kısmı insanlara yardım edecek durumu varken yardım etmeyenlerdir. Bu tarz insanları etrafında olanlar ilgilendirmez. Bunlar, bir fakir gördüklerinde onla alay ederler. Bir kısmı da insanları sadece kendi menfaatleri uğruna kullananlardır. Bazılarının ise tek derdi paradır. Diğer bazıları ise tabiatı gereği kötü olduklarından insanlara zulmedip kötülük yapanlardır. Menfelûtî son grupta olanları insan suretine bürünmüş vahşi yaratıklar olarak betimler.²⁰⁴

İnsanı Allah’ın affına ulaştıracak en güzel iyiliğin kadına iyilik yapmak olduğunu belirten²⁰⁵ Menfelûtî, kocası vefat eden ve çocuğuyla bir başına kalan dul kadına, kötü yolda olan kadına, çocukların annesi ve evin bekçisi olan eşe merhamet edilmesi

¹⁹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/216.

²⁰⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/216.

²⁰¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/238-239.

²⁰² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/240.

²⁰³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/241-242.

²⁰⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/242-243.

²⁰⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/445.

gerektiğini söyler. Menfelûtî aynı zamanda insanlardan çocuklarına, eğitimsiz kimselere ve hayvanlara da merhamet etmelerini ister.²⁰⁶

2.1.8. Toplumsal Sorunlar

Menfelûtî, toplumda işlenen suçların tek müsebbibinin suçu işleyen olmadığını ifade eder. Bu suçun işlenmesinde ailenin, toplumun ve devletin ortak olduğunu söyler. Menfelûtî'ye göre baba çocuğunu güzel yetiştirseydi, ona gereken terbiyeyi verseydi; toplum onu hak etmediği unvanlarla yüceltmeseydi, devlet ona gerektiği şekilde muamele etseydi o çocuk suç işlemezdi.²⁰⁷

Menfelûtî, her sene sınav zamanlarında öğrencilerin intihar ederek ölmesinden babayı, öğretmeni, toplumu sorumlu tutar. Çünkü baba eğitimi hususunda çocuğuna karışmış, onu sınav sonuçları konusunda tehdit etmiştir. Öğretmen öğrenciye gereken eğitimi vermemiş, onu ahlak noktasında eğitmemiş, hayatta tek önemli şeyin meslek sahibi olması gerektiğini söylemiştir. Toplum ise alimden daha çok, değersiz kimselere önem vermiştir.²⁰⁸ İntiharı çirkin bir eylem olarak nitelendiren Menfelûtî aynı zamanda intiharın kişinin korkaklık ve kafa karışıklığında ulaştığı son radde olduğunu açıklar. Bu yüzden Menfelûtî, zerre kadar akla sahip olan kişinin intihara meyletmeyeceğini dile getirir ve Allah'ın yaşam kaynağı olması adına insana kendisini sevmeye huyu bahşettiğini söyler. Ancak intihar eden kimsenin, bunun aksi bir davranış sergileyerek kendisinden nefret ettiğini ve bu şekilde yaradılışına aykırı davranıp Allah'a karşı geldiğini ifade eder. Menfelûtî'ye göre intihar eden kimse akıllı biri olsaydı öteki dünyada bu yüzden yıllarca sıkıntı çekeceğini, Allah'ın kendisini cezalandıracağını bilip intihara kalkışmazdı. Bundan ötürü Menfelûtî kişinin kendi canına kıyarak işlediği suçun, katilin bir insanı öldürerek işlediği suçtan daha büyük olduğunu düşünmektedir. Çünkü katil karşı tarafa duyduğu kin ve nefretten ötürü cinayet işlerken kişinin intihar yoluyla kendisini katletmesinde böyle bir sebep yoktur.²⁰⁹

Menfelûtî; sokakta kalan, kimsesiz olan, açlıkla boğuşan insanların durumunu da dert edinen biridir. Yazılarında onların durumlarını gözler önüne sermiş, hâli vakti yerinde

²⁰⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/244-245.

²⁰⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/272-274

²⁰⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/331-334

²⁰⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/193-196.

olup da onlara hiçbir yardım eli uzatmayanları ise sert bir şekilde eleştirmiştir. Nitekim o, *Katîletü 'l-cu' (Açlığın Kurbanı)* adlı yazısında Mısır'da Cebelü'l-Mukattam denilen bir yerde açlıktan dolayı ölü bulunan bir kadını konu edinir. Bu kadının gözlerden uzak bir yerde değil de insanların gözü önünde, yolu üstünde öldüğünü dile getirir. Bu kadın açlığını gidermek için hırsızlık gibi yollara başvurabilecekken bunu yapmamış, şerefiyle ölmeyi tercih etmiştir.²¹⁰

Yazılarında kumarın tehlikesine de değinen Menfelûtî kumar oynayanların ellerindeki parayı, daha çok paraya dönüştürme hayalinde olduklarını ve onların, kumarda yüzlerce kaybeden arasından kazandığını gördükleri bir adama dikkat kesildiklerini ifade eder. Menfelûtî, kendilerine öğütler ve ibretlik olaylar etki etmeyeceği için böyle insanlara kumarı bıraktırmamanın zor olduğunu belirtir. Tüm bunlardan ötürü Menfelûtî, kumarın şakası olmadığını, insanların kumar oynanan yerlere uğramaması ve kumarbaz insanlarla arkadaşlık kurmamaları gerektiğini söyler.²¹¹ Aynı şekilde içki içmenin, insan hayatı üzerindeki etkilerini *el-Ke 'su 'l-ûlâ (İlk Kadeh)* adlı hikâyesinde gözler önüne serer ve burada şarabın fakirlik, hastalık ve yıkıma sebebiyet verdiğini açıklar.²¹²

Menfelûtî genelevler ve meyhaneleri dinin yasaklarının çiğnendiği yerler, ticarethaneleri de dolandırıcılığın olduğu yerler olarak nitelendirir.²¹³ Diskolarla ilgili ise buraların milyonlarca insanı içine alıp yutan bir yere benzediğini ve Mısır'da hayır namına ne varsa yok ettiğini söyler.²¹⁴ Menfelûtî'ye göre; düşmanın savaş aletleriyle, yeryüzünün doğal afetleriyle yapamadığını diskolar hayat kadınlarıyla yapmıştır.²¹⁵

2.1.9. Hürriyet

Fransız ve İngiliz işgaline maruz kalmış, uzun seneler sömürge altında yaşamış bu yüzden pek çok sıkıntılar çekmiş Mısır'ın bir ferdi olan Menfelûtî için hürriyet daima çok önemli olmuştur. *el-Hürriyye (Özgürlük)* adlı yazısında odada kapalı kalan kedinin tutsaklıktan kurtulma çabalarından bahsettikten sonra otokratik yönetim hapishanelerindeki tutukluların kedi kadar olamadığından, onun gibi kurtuluş çareleri düşünmediklerinden

²¹⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/31-34.

²¹¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/154-157

²¹² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/194.

²¹³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/184.

²¹⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/225.

²¹⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/228.

bahsederek konuşamayan kedinin bile tutsaklıkla mücadelede insandan daha özgür olduğunu belirtir.²¹⁶

Menfelûtî güçlü olan insanların, zayıf olan insanlar için prangalar yaptıklarını; adalet adı altında onlara zulmedip hürriyetlerini ellerinden aldıklarını hatta despot birinin bu yolla esirin sadece hürriyetini değil, aynı zamanda duygularını da elinden aldığını ifade eder.²¹⁷

Menfelûtî'ye göre insan, kendisinden çalınan hürriyetinin değerini bilseydi avcının kendisini kafese hapsedmesinden dolayı intihar eden bülbül gibi intihar ederdi.²¹⁸ Bu yüzden Menfelûtî, hürriyetin önemine binaen der ki: *“Hürriyet herkesin içinde parlaması gereken bir güneştir. Kim ki ondan mahrum yaşarsa anne karnından kabre kadar uzanan kapkara bir karanlığın içinde yaşar.”*²¹⁹

Hutbetü'l-harb (Savaşın Hutbesi) adlı yazısında Menfelûtî, Müslümanlara *“Bugünden sonrası yok. Kendinizi düşmanlara teslim etmeyin. Şayet böyle yaparsınız Allah sizi bugünden sonra yeryüzünde asla köleleştirmeyecek.”* söyleminde bulunarak, bu sözleriyle onların hürriyetlerini kaybetmemeleri ve bunun için mücadele etmeleri gerektiğine işaret eder.²²⁰

2.1.10. Adalet

Ülkedeki adalet sistemine de eleştirel bakan Menfelûtî, hâkimlerin en adaletlisi olarak nitelendirilen kimsenin, sırf makamını kaybetmemek adına bu makamı kendisine verene göre kanunu uygulayan kimse olduğunu ifade eder. Menfelûtî, böyle biri için mazluma insaf etmenin, zalimi cezalandırmanın, hakkı ehline vermenin, cezaları yerinde uygulamanın önemli olmadığını; canı istediği vakit kanunları uyguladığını söyler. Menfelûtî, böylelerinin masumu suçlarken suçluyu akladıklarını, birilerinden bu konuda azar işittiklerinde de mazeret olarak kanunun hükmünün böyle olduğunu ileri sürüp kanun aklın ürünü olan bir şeyken tam tersi aklı kanunun esiri yapmaya çalıştıklarını ifade eder.²²¹

²¹⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/291.

²¹⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/292.

²¹⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/293.

²¹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/294.

²²⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/225.

²²¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/207-208.

Adalet sisteminin doğru bir şekilde işlenmesinden yana olan ve bunu yazılarında belirten Menfelûtî'yi katıldığı bir mahkemede hâkimin bir somun ekmek çalan kişiyi suçlu bulması şaşırtır. Böyle bir durum karşısında bir şey dememek için kendini zor tutar. Ona göre bu zalimce bir davranıştır. Çünkü hâkimin her ay aldığı maaşı, ekmeği çalan kişi alsaydı hırsızlık yapmazdı. Menfelûtî'ye göre hâkim ihtiyacı yokken sırf hırsından dolayı daima rüşvet alarak hırsızlık yaparken, yargıladığı kişi ise geçim sıkıntısı çektiği ve yiyecek bir şeyler bulamayıp aç kaldığı için hırsızlık yapmıştır. Menfelûtî, bunları adil bir hâkimin yargılaması durumunda onun rüşvetçi hâkimi suçlu bulup diğerine beraat vereceğini söyler.²²² Bu gibi nedenlerden ötürü Menfelûtî, mahkemeleri adaletin değil, paranın hâkim olduğu yerler olarak görür.²²³ Bu yüzden ona göre hapisanede bulunan niceleri; köşklerde yaşayanlardan, tefecilerden, sahte bir şan ve şöhrete sahip olmak için kan döken komutanlardan, entrikacı siyasetçilerden daha temizdir.²²⁴

2.1.11. Erdem

Erdem meselesi üzerinde sıklıkla duran, toplum içinde erdemli olunması gerekliliğini vurgulayan Menfelûtî erdemi yitik mal gibi ticaret, hukuk, toplum, siyaset, din sahalarında ve her yerde aradığını ancak bulamadığını ifade eder. Tüm bunlarla birlikte Menfelûtî, erdemin varlığını da inkâr etmez. Ancak onun nerede olduğunu bilmediğini söyler.²²⁵

Menfelûtî, erdemin para kazanma için bir araç olmadığını dile getirip erdemin insanî hallerden biri olduğunu ve insanın erdemle kemâle erdiğini ifade eder. Bu yüzden erdemi malı çoğaltmak, daha rahat bir yaşam sürmek için isteyen kimsenin bu davranışıyla erdemi küçümsemiş olduğunu ve böyle bir durumda o kimsenin erdemle ticarî mal arasında bir fark görmediğini söyler. Menfelûtî'ye göre erdemli bir kimse hayattaki gayesine insanların gönüllerinde yer edindiği vakit ulaşabilir. Bunu da ancak erdem nedir bilen ve ona kıymet veren bir toplum içinde yaşarsa yapabilir.²²⁶

²²² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/95-96; Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/352.

²²³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/185.

²²⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/96.

²²⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/206-210.

²²⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/284.

2.1.12. İlim

Menfelûtî ilmi, ilm-i mahfuz (ezberlenen ilim) ve ilm-i mefhum (kavranılan ilim) diye ikiye ayırır ve ilm-i mahfuzu şiddetle eleştirir. Ona göre bir ilmi ezberleyen kimse ile o ilmin yazılı olduğu kitap eş değerdedir. Çünkü bilgileri ezberleyenden duymakla kitaptan okumak arasında hiçbir fark yoktur.²²⁷ Menfelûtî, bu konuya dair bir anekdot aktarır: “Âlimlerden birine falanca Buhârî metnini ezberledi denildiği zaman şöyle cevap verir: ‘Ülkede bir Buhârî nüshası daha artmış oldu.’”²²⁸ Bu sebeple Menfelûtî, ilm-i mahfuzu faydalı bir ilim olarak görmez. Ona göre âlim diye adlandırılacak olan kimse bir ilmi ezberleyen değil, o ilmi anlayan kimsedir. Bu bağlamda Menfelûtî, ezberci olan kimseye güvenilmemesi gerektiğini söyler. Çünkü böyle kimseler önüne gelen her bilgiyi doğruyanlış demeden alıp olduğu gibi aktarabilir.²²⁹ Menfelûtî, ilm-i mefhumu ise öğrenen kimsenin şeref sahibi olmasını sağlayan, onu yüce ve seçkin kimselerin mertebesine yükselten bir ilim olarak izah eder.²³⁰ Menfelûtî, “İlim, bir ucu insanlığın babası olan Âdem’e diğer ucu ise sûrun sahibi İsrâfîl’e uzanan bir silsiledir. Meseleleri ise her asırda seçkin biri tarafından oluşturulan halkalardır.”²³¹ diyerek ilmin ve ilme dair çalışmaların ilk insanın yaratılmasından kıyamete kadar var olacağına işaret eder.

Menfelûtî’ye göre öğrenen bir kimsenin seçkin biri olabilmesi için ya ilmi bir meseleyle meşgul olması ya bir gerçeği keşfetmesi ya bir problemi çözmesi ya da bir metot geliştirmesi gerekir. Bunu da ancak ilmi ezberleyerek değil, onu anlayarak ve kendisini o işe adayarak gerçekleştirebilir. Menfelûtî, ilmin makam mevki sahibi olmayı hedefleyerek, maaş hesabı yaparak elde edilemeyeceğini söyler.²³²

Menfelûtî öğrencinin, ilmi ancak uyguladığında ve ilgili yerlerde kullandığında ondan fayda sağlayabileceğini ifade eder. Bunu da öğretmeninin ona, o ilimle alakalı örnekleri ve delilleri çoğaltması, aynı zamanda ilim ile amel arasındaki bağı çok iyi anlatması ve öğrencinin bu bağı anlayacak güce ulaşmasını sağlaması ile mümkün olabileceğini dile getirir. Bu bağlamda Menfelûtî, Ezher öğrencilerinin her bir kural için tek bir örnek

²²⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/436-437.

²²⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/437.

²²⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/438-439.

²³⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/439.

²³¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/439.

²³² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/439-440.

öğrenmeleri sebebiyle bunu anlamaktan uzak olduklarını belirtir. Menfelûtî'ye göre bu şekilde öğrenen insan, kendisinden o ilme dair farklı örnekler istendiğinde veremez.²³³

Menfelûtî'nin bu konudaki şu ifadeleri de dikkat çekicidir:

“Öğrenci şayet doğru bir şekilde bir kitap yahut bir sayfa okuyamayacaksa niye sarf ve nahiv öğrenir? Şayet kelamın esrarını, onun belâgî yönlerini bilmekten; üslûpsal farklılıklarındaki muradı anlamaktan, endişe ve kaygı gözetmeksizin kendi duygularını izah etmekten aciz kalacaksa ne diye belâgat öğrenir? Kendisine sunulan her bir meselenin gerçeğini ve hatalısını ayırt edemeyecekse ne diye mantık öğrenir?”²³⁴

Menfelûtî, yukarıda bahsi geçen eğitim modeline sahip olan Ezher'in eğitim yöntemini de eleştirir. Ona göre, Ezher'de eğitim bu şekilde olduğu sürece gelecekte insanlara faydalı olacak ilim adamlarını yetiştiremeyecektir.²³⁵

2.1.13 Din Hakkındaki Görüşü

Allah'ın amelleri insanlardan sadır olan fiillere göre değil niyetlere göre değerlendireceğini, kasıtsız yapmış olduklarından, pişmanlık duyduklarından dolayı insanların sorumlu olmayacağını ancak kardeşinin canına, malına, namusuna zarar verenin Allah katında cezasının büyük olacağını ifade eden Menfelûtî, masum bir insana zulmeden kimsenin kıldığı namazın, tuttuğu orucun Allah katında bir değerinin olmadığı kanaatindedir.²³⁶

Menfelûtî'ye göre hurafe bir din de dinsizlikten iyidir. Çünkü her ne kadar insan hurafelere inanmış olsa da içinde onu kötülüklerden alıkoyan dinî bir güç vardır.²³⁷

2.1.13.1. Hristiyanlık Etkisi

Menfelûtî'ye göre şu anda Müslümanların bulunduğu vaziyetin sorumlusu İslâm değil, Hristiyanlıktır. Çünkü onlar, Müslüman kılığına bürünerek kendi fikirlerini Müslümanlara empoze edip onların inançlarını ifsat etmişler ve onlar arasında fitneye

²³³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/20-21.

²³⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/21.

²³⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/22.

²³⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/312-313.

²³⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/219.

sebepe olmuşlardır. Bu yüzden Menfelûtî, Müslümanların kaza-kader ve tevekkül inançlarında karışıklık yaşamalarını, türbeler yapmalarını, kabirlerini kireçlemelerini,²³⁸ buraların eşiklerinde diz çökmelerini, ibadette hikmete değil de şekle önem vermelerini, fayda ve zararın din adamlarından geldiğine inanmalarını Hristiyanlığa bağlar.²³⁹

Menfelûtî, Hristiyanların Müslümanların dinî bağlılıklarını ısrarla taassup diye nitelendirmelerinin onun dinin emirlerini hafife almasına yol açtığını ileri sürer. Buna göre Müslümanların işlerine besmeleyle başlamamalarının, Allah'ın selamını ve namaz kılmayı bırakmalarının sebebi Hristiyanın bu tavrıdır.²⁴⁰ Menfelûtî'nin bu düşüncesinin tüm Hristiyanları kapsadığını söylemek doğru olmayacaktır. Nitekim o, *en-Nazarât*'ta Corcî Zeydân, Farah Anton gibi Hristiyan yazarlardan övgüyle bahsetmektedir. Muhammed Ebu'l-Envâr'ın²⁴¹ eserinde bahsettiği, Menfelûtî'nin *el-Müeyyed*'de yer verdiği en-Nasrâniyye ve'l-İslâm'ın (Hristiyanlık ve İslâm) birleşimi olan *en-Naslâmiyye* adlı yazısında İslâm ve Hristiyanlığın birbirine benzediklerini ifade etmektedir.²⁴²

2.1.13.2. Lahn İddiaları

Menfelûtî, İngiliz misyonerlerinin; kitaplarında, gazetelerinde, dergilerinde İslâm'ı karaladıklarını söylerken bunların taassuplarında çok ileri giderek Hz. Peygamber'i Arapların en fasihi kabul etmelerine rağmen Kur'ân'da lahn²⁴³ olduğu iddiasında bulunduklarını ifade eder. Bu bağlamda Menfelûtî, irap ve lahnın aklî bir mesele olmadığını; bu yüzden bunların aklî araştırma sahasında yer almadığını belirterek irabı “*Arapların kendisiyle konuştuğu şey*”, lahnı ise “*konuşmadıkları şeyler*” olarak tanımlayarak cahil misyonerlerin kavramları anlamadıklarını dile getirir. Çünkü bu misyonerler, nahiv kaideleriyle Kur'ân'da lahnın varlığını ispatlamaya çalıştılar. Halbuki

²³⁸ “Kabrin kireçlenmesinden kasıt diğer kabirlerden ayırt etmek amacıyla kabrin üzerine duvar ya da yüksek kabartmalar yapmak için kireç kullanılmasıdır.” Bk. Mevsû'a küllühü lek, “Mâ ma'nâ tecsîsî'l-kabr” (Erişim 10 Mart 2021).

²³⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/373.

²⁴⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/126-127.

²⁴¹ Muhammed Ebu'l-Envâr (1932-2009) Kahire Üniversitesi, Arap Edebiyatı ve Tarihi Bölümünde görev yapmış Mısırlı profesördür. Wikipedia, “Muhammed Ebu'l-Envâr” (Erişim 17 Mayıs 2021).

²⁴² Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 1/168-169.

²⁴³ “Lahnın yaygın olan terim anlamı dilde ve kıraatte hata yapmaktır. Buna göre kelimelerin yapısında ve i'rabında hata etmeye lahn denildiği gibi Kur'ân okurken harflerin zat ve sıfatlarında hata yapmaya ve yapılan hatalara da lahn denir.” Bk. Abdurrahman Çetin, “Lahn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/55.

bu kaideler; Arapların kelimine, üslûp ve terkiplerine bakılarak oluşturulurken, bunlar için dayanılan en büyük kaynak ise Kur'ân'dır. Menfelûtî bu hususla ilgili “*nahivcilerin Kur'ân için değil, bilakis Kur'ân'ın nahivciler için delil*” olduğunu belirtir.²⁴⁴

2.1.13.3. Hz. Peygamber

Menfelûtî; Hz. Peygamber'in ilim, sabır, hilim, tevazu gibi huylara sahip olmasının taşın tesbih etmesi, ayın yarılması, ağacın yürümesi gibi mucizelerinden daha fazla Arapları aydınlattığını belirtir.²⁴⁵ Menfelûtî, Hz. Peygamber'in mucizelerinin dilediği şekilde gerçekleşmesinin ve insanlar üzerinde etkili olmasının asıl sebebinin onun sahip olduğu vasıflar ve kemali olduğunu düşüncesindedir.²⁴⁶ Menfelûtî, Hz. Peygamber'in hayatı varken Yunan filozoflarının, Roma hükümdarlarının, Avrupalı bilim insanlarının hayatlarının incelenmesine ihtiyaç olmadığını dile getirir.²⁴⁷ Menfelûtî'nin böyle bir beyanatta bulunmasının sebebi ona göre Hz. Peygamber'in hayatında insanın kendisine örnek alabileceği her şeyin mevcut olmasıdır.

2.1.13.4. Kader

Menfelûtî, kadere inanan bir kimsedir. *ed-Defînü's-sağîr (Küçük Mevtâ)* adlı yazısında kendisini oğlu vefat eden acılı bir baba olarak karakterize eder. En küçük oğlunun vefatıyla büyük bir hüzne gark olan Menfelûtî, kadere sarılır ve ölümün Allah'tan gelen bir şey olduğu söyler. Hasta olan oğluna hiçbir ilacın şifa vermediğini görünce bunun tedaviyle ilgili değil, kaderle ilgili bir durum olduğunu açıklar.²⁴⁸

el-Erba'ûn (Kırklı Yaşlar) adlı yazısında da kaderle ilgili şunu dile getirmektedir:

“*Hiçbir zaman Allah'ın ayetleri, kitapları, melekleri, peygamberleri, kazası ve kaderi konusunda şüpheye düşmedim.*”²⁴⁹

²⁴⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/362-363.

²⁴⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/295.

²⁴⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/295.

²⁴⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/298.

²⁴⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/197-198.

²⁴⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/332.

2.1.13.5. Şefaât

Menfelûtî, *Yevmü'l-hisâb (Hesap Günü)* adlı yazısında şefaât ile ilgili görüşünü ortaya koyar. Yazıdan anlaşıldığı kadarıyla Menfelûtî, şefaati kabul etmeyen birisi değildir. Ancak din tüccarlarının şefaati kullanıp insanları kandırdıklarını söyleyerek Allah'ın şefaât etme hakkını kendine yakın olan kullarına bahşettiğini belirtir.²⁵⁰

2.1.13.6. Din-Akıl Kıyaslaması

Din ve akıl kıyaslamasında Menfelûtî, aklın dine tabi olduğunu ifade eder. İslâm'ın aynı zamanda akıl dini olsa da Müslümanların salt akla tabi olmaktan ve aralarında akli hakem kılmaktan kaçınmaları gerektiğini vurgular. Bu yüzden Menfelûtî dinin hakem olması, aklın ise ona tabi olarak açıklayıcı görevini üstlenmesi gerektiğinin altını çizer.²⁵¹

2.1.13.7. Din Adamı

Menfelûtî, kendi zamanının din adamlarıyla ilgili de pek olumlu bir tablo ortaya koymaz. Onun nazarında toplumundaki din adamlarının pek azı hariç çoğu ahlakı yozlaştıran, duyguları bastıran, insanların mallarını çalan kimselerdir.²⁵² Bu yüzden Menfelûtî her sarık takıp cübbe giyen, elinde tesbih olanı salih bir kimse olarak nitelendirmez.²⁵³

2.1.13.8. Din Kurumları

Din kurumlarında eğitim gören öğrencilerin buralarda dinî ruha sahip olmadan eğitim almalarından ve dini pratikte değil de teorikte öğrenmelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getiren Menfelûtî buralarda mevzû hadislerin, hurafe bilgilerin ve bidatlerin öğrenildiğini söyler.²⁵⁴ Menfelûtî'nin bu sözünün din adamları hakkındaki kanaatinde olduğu gibi dinî kurumların tümünü değil, ancak pek çoğunu kapsadığı düşüncesindeyiz.

2.1.13.9. Yanlış İnançlar

Menfelûtî, Müslümanların yanlış inançlara sahip olmasından, din tüccarlığı yapılmasından ve dinin karalanmasından duyduğu rahatsızlığı yazılarına yansıtmaktadır.

²⁵⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/310.

²⁵¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/186.

²⁵² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/210.

²⁵³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/89.

²⁵⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/185.

Nitekim o, *Dem'a 'ala'l-İslâm (İslâm'a Ağlayış)* adlı yazısında Abdülkâdir-i Geylânî²⁵⁵ ve benzerlerine insanların yüce anlamlar yüklemelerinin Allah'a şirke yol açtığını, onların bu konuda Hristiyanları geçtiklerini ifade eder. Hristiyanların teslisin akla aykırılığını bildiklerinden onu “Üç (ilah) aslında bir hükmündedir.” şeklinde yorumladıklarını ancak Müslümanların ağaç gövdeleri, ölü bedenleri, taş parçaları gibi pek çok şeye ulûhiyet atfettiklerini ifade etmektedir. Aynı şekilde Müslümanların ihtiyaçlarını kabirdekilerden istemelerinden duyduğu rahatsızlığı da dile getiren Menfelûtî'ye göre onlar farkında olmadan kabirdekilere tevessül²⁵⁶ adı altında tapmaktadırlar.²⁵⁷ Bu durumun Müslümanların akidesine şirk karıştırdığını ifade eden Menfelûtî'ye göre, güneşin bile batıdan doğması mümkünken Müslümanların bu şekilde devam etmesi durumunda İslâm'ın eski hâline dönmesi imkansızdır. Böylesi vahim bir durum karşısında Menfelûtî, yardım isteyebileceği birini bulamamaktan yakınır. Nitekim Mısır uleması yevmü'l-kense²⁵⁸ gibi bir güne önem verirken, Cemâleddin Efgânî Rifâiyye²⁵⁹ şeyhi uğruna katledilirken, Acem uleması İmam Hüseyin'in kabrini Kâbe gibi haccederken, Hint alimleri Abdülkâdir-i Geylânî gibilerine ulûhiyet sıfatları yüklerken Menfelûtî için bu konuda yardım bulmak imkansızdır.²⁶⁰ Menfelûtî ayrıca tasavvuf meclislerinde düzenbazlıkların olduğunu ve mukaddesatın çiğnendiğini belirtir.²⁶¹

Menfelûtî; seleften hiç kimsenin ne bir kabri kireçlediğini ne bir türbeye tevessül ettiğini ne peygamberlerin ne de ashabının kabri başında onlardan bir istekte bulunduğunu söyleyerek Abdülkâdir-i Geylânî gibilerinin Allah katında peygamberlerden daha yüce olmadıklarını dile getirir. Menfelûtî, Müslümanların ve vatanlarının başlarına gelen

²⁵⁵ “Kâdiriyye tarikatının kurucusu olan Abdülkâdir-i Geylânî, daha sağlığından itibaren kendisinden birçok keramet nakledilerek kişiliği tam manasıyla menkıbeleştirilmiş, gerçek kimliğiye önemini yitirmiş ve unutulmuştur...Tasarruf ve kerametlerinin ölümünden sonra da devam ettiğine inanıldığı için müridlerinin darda kaldıkları zaman söyledikleri “Medet, yâ Abdülkâdir!” sözü bir tarikat geleneği olmuş, özellikle kadınlar, çaresiz kalanlara imdat ettiğine inandıkları Abdülkâdir'in ruhaniyetine samimi bir bağlılık göstermişlerdir.” Bk. Süleyman Uludağ, “Abdülkâdir-i Geylânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/234-236.

²⁵⁶ “Sâlih amelleri veya bazı kişileri vesile edinerek Allah'a yakın olmaya çalışmak, O'ndan dilekte bulunmak anlamında terim.” Bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Teveessül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/6.

²⁵⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/80-81.

²⁵⁸ “Din ulemasının toprağını temizleyerek kutsanmak adına İmam Şâfi'nin türbesine gittiği gün.” Bk. Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/83, dip. 1.

²⁵⁹ “Ahmed er-Rifâi'ye (ö. 578/1182) nispet edilen İslâm dünyasının ilk tarikatlarından biri.” Bk. Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/99.

²⁶⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/82-84.

²⁶¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/186.

belaları ise Allah'ın onlara bu davranışları neticesinde verdiği ceza olarak değerlendirir.²⁶²

Menfelûtî, türbelerdeki sandıklara kabirdeki ölü adına para konulmasına da karşıdır. Ona göre buradaki paranın çoğu ihtiyaç sahiplerine ulaşmamaktadır. Menfelûtî, bu paranın onlara verilme gibi bir amacı olsaydı sandığa konulması yerine direkt ellerine verileceğini söyler. Bu yüzden insanların kabirdekileri canlı gibi tahayyül edip ellerine veremedikleri parayı sandıklara koymaları Menfelûtî'ye anlamsız gelir.²⁶³

es-Sıdk ve'l-kizb (Doğruluk ve Yalan) adlı yazısında şeyhler hakkında olumsuz şeyler söyleyen bir adamın mektubuna yer verir. Adam şeyhlerin ahmak kimselerin tacirleri olduğunu, tevekkülle ilgili olan ve çalışmaya teşvik eden “*Şayet Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz aç gidip tok dönen kuşun rızıklandırıldığı gibi rızıklandırılırdınız.*”²⁶⁴ hadisini sıklıkla kullanıp bu hadisi işsizlik ve tembellik için dayanak yaptıklarını, ayetleri istedikleri gibi te'vil ettiklerini, hadislerin râvilerinin ise sadece kendi şeyhleri olduklarını ifade eder.²⁶⁵

2.1.13.10. Davet

Menfelûtî, toplumun yanlış inançlara ve bidatlara sıkı bir şekilde bağlı olmasından dolayı onların bu davranışları bırakmaları için uğraş vermenin oldukça zor olduğunu ifade eder. Bu bağlamda davetçilerin görevinin zorluğuna işaret eder ve toplumda irşat görevini üstlenen kimselerin durumlarının savaşta mücahitten daha zor olduğunu; yaptıkları işten ötürü onlara toplumda cahil, zındık, hain gözüyle bakıldığını söyler.²⁶⁶ Menfelûtî'ye göre bunun sebebi insanların inandıkları alışkanlıklardan vazgeçmelerinin zor olmasıdır. Menfelûtî'nin nazarında insanlar inandıkları şeylere o kadar sıkı sıkıya bağlıdırlar ki onlar sırf inançları için kan akıtırlar ama inançlarını hiçbir şey için feda etmezler. Tarih boyunca meydana gelen savaşların sebebi mezhepler ve inançlardır.²⁶⁷

²⁶² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/84-85.

²⁶³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/115.

²⁶⁴ *لو أنكم كنتم توكلتم على الله حق توكله لرزقتم كما يرزق الطير تغدو خماصا وتروح بطانا* Bk. Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmîzî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâr'ul-Garbi'l-İslâmî, 1996), “Ebvâbü'z-zühd”, 32 (No. 2344).

²⁶⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/277-278.

²⁶⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/61-62.

²⁶⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/61.

Menfelûtî'ye göre yanlış bir inancı toplumdan silmek oldukça zor olduğundan bu tek bir kişinin üstesinden gelebileceği bir iş değildir. Aksine böylesi bir iş asırlar süren ve pek çok kişinin iştirak ettiği bir eylem neticesinde gerçekleşebilir.²⁶⁸ Menfelûtî, zamanındaki davetçi sayılarının çok olduğunu, ancak cesur olmadıklarını dile getirir. Bu bağlamda Menfelûtî dört tip davetçiden bahseder. Bunlardan ilki, hakkı bilen ancak korkaklıklarından dolayı hakkı gizleyenlerdir. Böyleleri ne hayır ne de şer konuşurlar. İkincisi, hakkı bilip konuşanlar ancak bunu doğru bir usulle yapmayanlardır. Üçüncüsü, hak ve batılın ne olduğunu bilmeden insanları aynı anda hakka ve batıla çağırırlar. Sonuncusu ise hakkı bilip insanları batıla davet edenlerdir. Bunlar dost kılığına bürünmüş düşmanlardır.²⁶⁹

2.1.13.11. Dinî Hoşgörü

Corcî Zeydân²⁷⁰ gibi İslâm tarihi sahasında yazan Hristiyan birini idol olarak gören, farklı dinden olan kimselere saygılı ve hoşgörülü olunması gerektiği düşüncesine sahip olan Menfelûtî; Allah'ın, kullarına karşı merhametli olurken insanların Allah'ın merhamet gösterdiği kullarını farklı dinden diye keyfi olarak öldürmesine karşı çıkarak dinler ve mezheplerdeki farklılıkların dünyanın kurallarından olduğunu söyleyip bunu değiştirmenin mümkün olmadığını, dünyada tek bir insan bile kalsa bu insanın bizatihi kendisine muhalefet edeceğini belirtir.²⁷¹

2.1.13.12. Heykel

Menfelûtî, Beyrut'taki *Semerâtü'l-fünûn* gazetesi yazarlarından birisinin kendisine Mısır'da Mustafa Kâmil'in heykelinin dikilmesinden dolayı duyduğu şaşkınlık ve rahatsızlığı dile getiren yazısını göndermesi üzerine cevap niteliğinde kaleme aldığı *et-Temâsîl (Heykeller)* adlı yazısında heykel dikmenin İslâm'ın yasakladığı bir davranış olduğunu ve heykelin putperestlere ait bir uygulama olduğu görüşünü ileri sürer.²⁷²

²⁶⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/63.

²⁶⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/64-65.

²⁷⁰ “Son devir Arap tarihçisi, edip ve gazeteci.” Bk. Muharrem Çelebi, “Corcî Zeydân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1993), 8/69.

²⁷¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/411.

²⁷² Ayrıntılı bilgi için bk. Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/100-110.

2.1.14. Edebiyat

Edebiyatı değerli bir sanat dalı olarak gören ve her edebiyatçının ona hak ettiği değeri vermesi gerektiğini söyleyen²⁷³ Menfelûtî, Bârûdî ve Muhammed Abduh'un vefatından sonra edebiyatın öldüğünü düşünür. Edebiyatın bu hale gelmesinden de kimi edebiyatçıları suçlu bulur. Bu hususta Ahmed Şevkî, Hâfız İbrahim,²⁷⁴ Muhammed Tevfîk el-Bekrî, el-Muveylihi's-sağîr²⁷⁵ gibi şahıslara edebiyat adına bir şey yapmadıkları şeklinde eleştiri yöneltir. Ahmed Şevkî'nin edebiyat mecrası dışında dolaşıp durduğunu; Hâfız'ın Victor Hugo'nun *Sefiller* kitabının tercümesini tamamlayamadan yazı hayatının bittiğini, şiiri ise siyasî mecralarda kullandığını; Bekrî'nin *Sahâricü'l-lü'lü'* adlı eseri ve Muveylihi'nin ise *Fetretün mine'z-zamân* adlı eseri ile telifin hakkını verdiklerini, sonra onların da diğerleri gibi olduklarını ifade eder.²⁷⁶

2.1.14.1. Ezher Hocaları ve Edebiyat

Ezher'de öğrenim gören Menfelûtî, öğrencilik yıllarında etrafında kendisi kadar edebiyatla meşgul olan bir kimsenin olmadığını söyler. Ancak Ezher hocalarının edebiyatla ilgili kendisiyle aynı görüşte olmadıklarını, çünkü onların edebiyatla ilgilenmeyi boş bir iş ve şeytânî bir fitne olarak gördüklerini, bu yüzden edebiyat kitaplarıyla meşgul olmasın diye onu sürekli kontrol ettiklerini, çoğu zaman edebiyatı sevmedikleri için onunla uğraştıklarını, ona ait bir edebiyat kitabı ele geçirdiklerinde sanki hırsızın çantasındaki parayı bulmuş gibi davrandıklarını söyleyerek onlardan yana çektiği sıkıntılara değinir.²⁷⁷

2.1.14.2. Edebiyat-Din İlişkisi

Edebiyatın Menfelûtî nazarındaki önemini anlayabilmek için belki de *en-Nazarât*'ın mukaddimesinde yer alan edebiyatla ilgili ifadelerini okumak yeterli olacaktır. Zira

²⁷³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/11-12.

²⁷⁴ Lügat ve ansiklopedi sahasında iyi olan Hâfız İbrahim roman sahasında Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı eserini Arapçaya çevirmek dışında başka bir eser vermemiştir. Bk. Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı* (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2015), 37.

²⁷⁵ Batı etkisiyle Arap ve Fransız edebiyatından oluşan yeni bir tür ortaya koymuştur. Bu bağlamda klasik makâme şeklinde *İsâ b. Hişâm* adlı eserini yazmıştır ve bu eserinde dönemin sorunlarını ele almıştır. Bk. Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 58.

²⁷⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/310-312.

²⁷⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/139-140.

Menfelûtî için edebiyat Kur'ân ayetlerinin anlaşılması, bunlardan hükümler çıkarılması, dil ilimlerinin aktarılması, ilme dayanak olması açısından önemlidir. Menfelûtî, edebî zevke sahip olmanın ifade ve üslûpların anlaşılmasında ve aktarılmasında, din usulünün kavranmasında insan için önemli bir kaynak olduğu görüşündedir. Menfelûtî, edebiyatın insan anlayış ve algısına katkı sağladığını düşündüğünden din âlimlerinin edebî zevke sahip olması gerektiği kanaatindedir. Onların edebiyata önem vermemelerinin -kendi döneminde bunların sayılarının azaldığını ifade etmektedir- dinî konularda çokça te'vile ve tahrife yol açtığını dile getirir.²⁷⁸

2.1.14.3. Edebiyatçılar ve Dilciler

Menfelûtî'ye göre edebiyatçılarla dilciler arasındaki fark birinin yazması diğeri ise tashih etmesidir.²⁷⁹ Bununla ilgili olarak Menfelûtî, edebiyatçıların dil konusunda dilcilerden daha üstün olduğunu ifade ederek edebiyatçıların dilin usullerini düzenleyip tanzim ettiğini ve insanların bu sayede en kısa yoldan dili öğrendiklerini, dil konularının sözlüklerden veya dilbilgisi kitaplarından ziyade edebiyat kitaplarından öğrenildiği ileri sürer. Bu bağlamda dil ve edebiyat ilişkisine değinerek her ikisinin de birbirine muhalif olmadığını, bilakis dilin edebiyatın temeli olduğunu belirtir.²⁸⁰

2.1.14.4. Lafız ve Mana

Lafız ve manayı ayıranlara anlam veremeyen Menfelûtî, bu ikisi arasında herhangi bir ayırım yapmanın doğru olmadığını dile getirir. Çünkü ona göre lafız mana ile güzelleşirken mana da lafız ile güzelleşir.²⁸¹ Ayrıca yazarın aklının, şairin ruhunun görülmesi için lafzın manayı gösterecek kadar şeffaf olması gerekir. Lafzın manayla anlam bulduğunu belirten Menfelûtî, bunun için lafızdan önce mananın zihinde yerleşmesi gerektiğini ifade eder.²⁸²

²⁷⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/140-142.

²⁷⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/168.

²⁸⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/170-171.

²⁸¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/165-166.

²⁸² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/13.

2.1.14.5. Şiir

Menfelûtî, şiiri bilindik bir şekilde ele almaz. Ona göre şairin nazmı da yazarın nesri de müziğin nağmesi de şiirdir. Bu bağlamda Menfelûtî hayalperest yazarların, yazılarında kafiye ve bahr kullanmayan şairler olduğunu söyler.²⁸³

Menfelûtî, Arapların şiirsel yönlerinin doğada yer alan sesleri duyarak geliştiğini belirtir. Kur'ân'ın insanları etkileyen bir üslûba sahip olmasının Hz. Peygamber'e şair denilmesine sebep olduğunu dile getirir.²⁸⁴

Şiire oldukça geniş bir perspektiften bakan Menfelûtî, insanı şiir kadar etkileyen bir şey olmadığını, şiirin insan üzerinde geliştirici etkisinin olduğunu ifade ederek musîkî nağmelerini, dalga seslerini, gece karanlığını, yaprak hışırtılarını dahi şiir olarak kabul eder.²⁸⁵ Aynı şekilde şiiri her şeyden önce mûsikî bir nağme olarak tanımlayan Menfelûtî, şiirin diğer özelliklerinin ise bundan sonra geldiğini dile getirerek şiiri ruhun gıdası olarak görür.²⁸⁶ Menfelûtî'nin şiiri musîkî nağme diye tanımlaması şiirdeki kafiye-uyak uyumundan ve dizelerinin mûsikî bir ahenk içermesinden kaynaklanmış olabilir.

Menfelûtî'nin gözünde şiirle bağlantılı bir hayat, insanların hayata daha güzel bakma ve yaşamı sevme hissini sağlar.²⁸⁷ Bu yüzden Menfelûtî şairlerin keder ve sıkıntılardan kurtulmasının kaynağı olarak şiire işaret edip şiire özgü hayatın umuda açılmış bir kapı olduğu düşünür.²⁸⁸ Menfelûtî, bununla şiirin insanın içindeki umutları canlı tuttuğunu ifade etmek istemektedir. Ona göre hayatın tadına varan asıl insanlar akıllılar değil, delilerdir. Çünkü akıllılar, hayatı olduğu gibi kabullendiklerinden şiirle bağlantılı bir hayatla pek ilgilenmezler.²⁸⁹

Arap şiirinin Arapların sosyal-edebî hayatlarını ve onların fitratında olanları yansıtan bir divan olduğunu dile getiren Menfelûtî, Arap şiirinde herhangi bir değişiklik olmadığını böylelikle onun doğru bir delil ve kaynak olduğunu altını çizer.²⁹⁰

²⁸³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/253-254.

²⁸⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/254-255.

²⁸⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/263-264.

²⁸⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/169-170.

²⁸⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/6

²⁸⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/199.

²⁸⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/200.

²⁹⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/232-233.

Menfelûtî, gazetelerde çok fazla şiir yazarlara da eleştirilerini yöneltir. Çünkü ona göre şiir, onların sandığı gibi her önüne gelenin yazacağı bir tür değildir. Şayet bu mümkün olsaydı her okuyanın hatta duyanın şair olması gerekirdi. Onun nazarında şiir yazmak Allah'ın insana doğuştan bahşettiği bir özelliktir.²⁹¹ Bu yüzden Menfelûtî “*Her vezin kalıbında olan şey şiir olmadığı gibi her şiir yazar da şair değildir.*” der. Şiiri nağmelerin ve vezinlerin çok çok ötesinde bir şey olarak gören Menfelûtî, nazmın kadının boynundaki kolye gibi şiire ilave olan bir şey olduğunu belirtir. Menfelûtî için şiirin uzunluğu ya da kısalığı önemli değildir. Yüzlerce beyitten oluştuğu halde şiir olamamış dizelerin varlığından bahseder. Şiirin tanımlarının şiiri anlamından uzaklaştıracak şekilde yapıldığını söyleyen Menfelûtî, şiiri “*tasvir-i nâtık (konuşan tasvir)*” olarak tanımlayarak şiirin insanlara etki etmesini onun şartı olarak görür.²⁹²

Menfelûtî, insanların, Mütenebbî²⁹³, Ebû Temmâm²⁹⁴ ve Buhtürî²⁹⁵ gibi şairler dururken İbnu'l-Fâriz²⁹⁶, İbn Ma'tûk²⁹⁷ ve el-Bura'ay²⁹⁸ gibi şairlerin şiirlerini beğenmelerine de anlam veremez.²⁹⁹ Menfelûtî'nin burada zikrettiği ilk üç şair Abbâsî döneminin güçlü şairleri iken, diğer üçü ise modern dönem şairlerindendir.

2.1.14.6. Beyan

Menfelûtî beyanın; ilmin, dilin, kuralların, okunanların, ezberlenenlerin ötesinde bir şey olduğunu belirtir.³⁰⁰ Menfelûtî'ye göre beyan herhangi bir kelimenin ya da harfin kaldırılıp yerine başkasının konulması değildir. Beyanın nazmı, düzeni, uyumu içerdiğini

²⁹¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/287-288.

²⁹² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/255-256.

²⁹³ Genellikle devlet ricâli adına şiir yazar Mütenebbî, şiirlerinde yeni anlatım metotlarına başvurmuş, şiirlerinde eski üslûpları kullanıp kapalı ifadelerle yer vermiş; bu sebepten şiirleri kendinden sonra şerh edilmiştir. Bk. Ahmet Kâzım Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı* (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017), 103.

²⁹⁴ Ebû Temmâm, müvelledûnun üçüncü tabakasının başıdır. Eski-yeni manaları şiirinde kullanmıştır. Hayalperest bir şairdir. Anamlara yenilik katarak şiir sanatında etkili olmuştur ve yeni bir ekol oluşturmuştur. Bk. Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 101.

²⁹⁵ Şair lakabını en çok hak edenlerden biri olarak zikredilen Buhtürî, şiirlerindeki hayal dünyasının genişliğiyle meşhurdur. Bk. Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 105.

²⁹⁶ “Sultanu'l-aşkın olarak bilinen Mısırlı mutasavvıf şairdir.” Bk. Süleyman Uludağ, “İbnü'l-Fâriz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2000), 21/40.

²⁹⁷ Basra'da doğan ve Ehvazlı olan Arap şairidir. Bk. Wikipedia, “İbn Ma'tûk el-Müseviyyi” (Erişim 23 Haziran 2020).

²⁹⁸ Sudanlı meşhur mutasavvıf şeyhlerinde biridir, aynı zamanda şairdir. Bk. Wikipedia, “Abdürrahim el-Bura'ay” (Erişim 23 Haziran 2020).

²⁹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/336.

³⁰⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/165.

belirten³⁰¹ Menfelûtî içerisinde ruh ve güzellik barındırmayan ifadeleri her Şeyi tastamam yapılıp da bir ruha sahip olmayan heykele benzetir.³⁰²

Beyanı “*KiŐide var olan manayı açıklamak, okuyan veya dinleyenin gözünde onu doğru bir Şekilde tasvir etmek.*”³⁰³ olarak açıklayan Menfelûtî yazarların nerede ne yazmaları ve kimlere nasıl hitap edilmesi gerektiğini bilmediklerinden dem vurur. Aynı zamanda Menfelûtî’nin anlam veremediği hususlardan birisi ise beyan lafzının manası gayet açıkken insanların bunda ihtilafa düŐmeleridir. Menfelûtî, insanların bu Şekilde beyanın asıl anlamını bilmemelerinin yazılarını anlaşılmayan, garip  sl plarla yazmalarına ve yazılarında sa malamalarına neden olduğunu belirtir.³⁰⁴ Ona göre; beyandaki bu kusur, dilin  sl plarını bilmemeye dayanır. Bu yüzden Menfelûtî, Arapların dillerinde kullandıkları hususları ve hitap ediŐ tarzlarını bilmeden yazar olunamayacağının altını çizer.³⁰⁵ Menfelûtî,  ağındaki yazarların kullandıkları dilin ise ne fasih ne de amdice olduğunu dile getirerek  aędaŐ yazarların çoğunun iki profile ayrıldığını bunlardan ilkinin gazeteleri,  aędaŐ ve tercüme eserleri okuyup buradaki üslûpları kullanarak eserlerini yazan kimseler; diğerinin ise hocasından dile dair her Şeyi  ğrenen ancak dilin ruh ve cevherinden mahrum kalanlar olduğunu söyler. Menfelûtî beyan hocalarının çoğunun edebiyatçı olmadığı, olanların ise az olduğu kanaatindedir.³⁰⁶

Menfelûtî, beyan hocalarıyla ahlak hocaları arasında da benzerlik kurar. Nasıl ki bir insanın ahlak hocalığı yapması için tam anlamıyla ahlakî bir kemale ermesi gerekiyorsa; beyan hocası olabilmesi için de beyan sahasında mükemmele ulaşan biri olması gerekir.³⁰⁷

Menfelûtî, beyanın insanlar üzerindeki etkisini gösterebilmek amacıyla da *Sihru’l-Beyân (Beyanın Büyüsü)* adlı yazıda Shakespeare’in *Jul Sezar* adlı romanına yer verir.³⁰⁸

³⁰¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/169.

³⁰² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/172-173.

³⁰³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/6.

³⁰⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/5-7.

³⁰⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/8.

³⁰⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/8-9.

³⁰⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/9.

³⁰⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/174-187.

Menfelûtî, insanların beyanı yarış sahası olarak görmelerinden rahatsızlık duyar ve bunun doğru olmadığını belirtir.³⁰⁹

2.1.14.7. Anlaşılabilirlik

Yazılan şeylerin insanlar tarafından anlaşılır olması bu yüzden çağa uygun yazılması gerekliliğini savunan Menfelûtî, dile dair pek çok şey bilen yazarların anlaşılır olmadığı halde ammiceyle yazarların onlardan daha anlaşılır olduğunu belirtir. Aslında dile dair bu kadar çok şey bilenlerin isteseler en iyisi olabilecekken bunu yapmadıklarını dile getirir.³¹⁰ Menfelûtî'ye göre bu şekilde eski, bilinmeyen üslûp ve terkiplerin kullanılması insanları ammiceye yöneltmiştir.³¹¹

Menfelûtî, yazıların daha anlaşılır yazılmasının gerekçesi olarak ise çağ insanının anlamları çözmeye kafa yoracak kadar vakitlerinin olmamasını gösterir. Bu yüzden Menfelûtî, arkadaş ortamında arkadaşlarının anlayabileceği şekilde hitap edip mananın taraflarınca anlaşılmasını sağlayarak onlara bir şeyler anlatan kişiyle masasında oturup yazı yazan arasında fark görmeyerek arkadaş ortamındaki davranışın yazı yazarken de sergilenmesini gerekli görüp kaleme alınan yazıların çağ insanına hitap edecek şekilde yazılması gerektiğini ifade eder.³¹²

2.1.14.8. Arap Dili

Arap dilinin yeni ve çağdaş anlamlara açık bir dil olduğunu ifade eden³¹³ Menfelûtî, eskiden Arapların herhangi bir kural belirlemeksizin akıllarına gelen manalara göre istedikleri lafızları üretebilirlerken kendi zamanındaki insanların onların soyundan gelmelerine rağmen dili ataları gibi kullanmadıklarından yakınmaktadır. Menfelûtî'yi rahatsız eden bir diğer durum ise Câhiliye zamanında dil kendi dönemindeki gibi gelişmemişken o zamanın şairlerinin ve edebiyatçılarının katıldığı toplantılar düzenlenirken günümüzde buna daha fazla ihtiyaç duyulduğu halde böyle toplantılar düzenlenmemesidir.³¹⁴ Menfelûtî, insanların ammice konuşurken Arap dilini tahrip

³⁰⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/7-8.

³¹⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/5-6.

³¹¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/9.

³¹² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/7.

³¹³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/11.

³¹⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/297-299.

ettiklerini söyler. Ona göre ammicienin romanlarda, şarkılarda kullanılarak her yerde yayılması Arap dilini öğrenenlerdeki melekelerin yok olmasına sebep olmuştur.³¹⁵

2.1.14.9. Müzik

Müziği dilin ifade edemediği insan düşüncelerinin ifade edilmesinin bir aracı olarak gören Menfelûtî müziğin sözün ve ifadenin anlaşılmasında, gönüllere hitap etmesi konusunda en etkili yöntem olduğu kanaatindedir. Kelamı düz yazı, şiir ve müzik diye üçe ayıran Menfelûtî müziği kelamın en üst düzeyi olarak değerlendirir.³¹⁶ Menfelûtî Arapların evlerine aldıkları İranlı ve Türk kölelerden müziğe ve müzik aletlerine dair pek çok şey öğrenip bunları geliştirdiklerini ifade eder.³¹⁷

Arap müziğinin gönüllere hitap ettiğini belirten Menfelûtî, seslerin şiirdeki gibi “Müslim’in veya Beşşâr’ın şiiri” örneğinde görüldüğü üzere “İshak veya Ma‘bed’in sesi” diye ilk koyanlara nispet edilerek onların isimleriyle adlandırıldığını beyan eder. Menfelûtî, müzik meclislerinin ilim meclislerine benzediğini söyleyip oralarda müziğe ve müzik yapanlara dair eleştirilerin ve tartışmaların yapıldığını dile getirerek Arap müziğinin Arapların nezdinde eğlencenin de ötesinde ciddi bir yere sahip olduğunu açıklar.³¹⁸

Menfelûtî’ye göre Batılılar, müziğe Araplar kadar hâkim değillerdir. Araplar, müziğin üzerinde durup özen gösterebilirlerdi bu sahadaki amaçlarına ulaşabilirlerdi.³¹⁹

Şiir ve müziğin bağlantılı olduğunu belirten Menfelûtî, yaşadığı dönemde şiire verilen önemin müziğe de verilmesi gerektiğini, her ikisinin de toplumun ahlakını iyileştirme ve dirilişini sağlama amacıyla kullanılmasını ifade eder.³²⁰

2.1.14.10. Taklit

Taklitçiliğe karşı olan Menfelûtî öğrenim görmüş kimselerin, başkalarının yöntem ve usullerini kullanmaktan kaçınmaları gerektiğini söyleyip onların özgün olmalarına işaret ederek kendisinin de okuduğu eserleri taklit etmekten kaçındığı, zaten hafızası zayıf

³¹⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/54.

³¹⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/118.

³¹⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/120-121.

³¹⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/126-127.

³¹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/127.

³²⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/129-130.

olduğu için okuduklarının sadece etkisi ve güzelliğinin aklında kaldığı açıklamasında bulunur.³²¹

2.1.15. Batı Medeniyeti

Mısır, öncesinde Fransa sonrasında da İngiltere olmak üzere yıllar süren işgal ve sömürüye maruz kalmıştır. Fransa'nın işgaliyle Batı hegemonyası Mısır üzerinde etkisini göstermiş, kimilerince bu işgal olumlu karşılanmış, Mısır'da Batı popülaritesi Fransa gibi Batı ülkelerine öğrencilerin de gönderilmesiyle artmıştır. Tabii bu durum halkın Batı'ya özenmesine ve her alanda değişimine yol açmıştır. Menfelûtî gibi bazı kimseler ise bu değişimi, toplumu kendi kimliğinden kopardığı ve medeniyetinden uzaklaştırdığı için hoş karşılamamıştır. Menfelûtî yazılarında bu durumu dile getirmekten geri durmamıştır.

Menfelûtî Mısır halkı, Müslüman ve Doğulu bir halk olduğundan onun, bu iki özelliğine ilelebet bağlı kalması ve onları koruması gerektiğinin altını çizer. Mısır halkının Batı'ya yaklaşmasıyla ecele yaklaşması arasında bir fark görmeyen Menfelûtî Batı'nın iyi olan taraflarını alamama noktasında Mısır insanının unun asıl kısmını eleyip de çerçöpünün kendisinde kaldığı un eleğine benzetir.³²²

Menfelûtî, *el-Medeniyyetü'l-Garbiyye (Batı Medeniyeti)* yazısında Mısır insanının Batı'yı taklit etmek istediği hususlara da değinir. Bu hususlar şunlardır:³²³

1. Batı'nın aktivitesini taklit etmek istemesi. Ne var ki iş ciddiye binip sıra çalışmaya geldiğinde Mısır insanı bundan hemen sıkılmıştır.
2. Batı'nın rahatlık ve refahını taklit etmek istemesi. Fakat Mısır insanı bunu da tam anlamıyla doğru algılamamıştır. Onun bundan çıkardığı anlam kadın gibi hareket edip günah dolu yerlere gitmektir.
3. Vatanseverlik konusunda taklit etmek istemesi. Mısır insanının bundan da anladığı slogan atmaktan başka bir şey olmamıştır.
4. Turizmde Batı'yı taklit etmek istemesi. Menfelûtî, Mısır insanının sabırsızlıkla beklediği yaz aylarında Avrupa'ya, oyun ve eğlencenin olduğu yerlere gittiklerini ve buralarda akıllarını ve paralarını kaybedip ülkelerine geri döndüklerini söyler.

³²¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/133.

³²² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/301-302.

³²³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/302-304.

5. İlim noktasında Batı'yı taklit etmek istemesi. Ne yazık ki Mısır insanı kendisini cehaletinden arındırmayan, defalarca tekrarlanan şeylerden başka bir şey öğrenememiştir.
6. Hayırseverlikte Batı'yı taklit etmek istemesi. Bu noktada Mısır insanı yanı başında aç insanlar varken olmadık yerlere bağışlar yapmıştır.
7. Kadın eğitim ve terbiyesinde Batı'yı taklit etmek istemesi. Mısır insanı bu bağlamda eğitimi kadının gazetelerde yazı yazması, toplantılarda konuşma yapması olarak algılamak; terbiyeyi ise kadının mankenlik yaparak insanları büyülemesi olarak algılamıştır.

Menfelûtî'nin nazarında Mısırlılar Batı'nın kötü olan taraflarını örnek alıp onu yanlış bir usulde taklit etmişlerdir. Menfelûtî, Batı'yı güzel şeylerde taklit etmeye çalışıp bu taklitte başarılı olamayanların durumunu selef-i sâlihîni örnek alma amacıyla elbiselerini temizleyip kalplerini kirle dolduran insanların durumuna benzetir.³²⁴

Menfelûtî, Mısırlıların pek çok kusurlarının olduğunu bu yüzden onların Batı ile değil Doğu ile ıslah edilmesi gerektiğini ileri sürer. Bu nedenle onlara Doğu'nun medeniyetini, asaletini, savaşlarını anlatmak gerektiğini belirtir. Bu bağlamda Menfelûtî; Mısır halkının Bonabart ve Fransız Cumhuriyeti tarihlerini, Descartes'in ilkelerini, Darwin'in araştırmalarını, Shakespeare'in ve Hugo'nun şiirlerini bilip de kendi tarihini, Hz. Peygamber'in tarihini, Gazzâlî'nin öğütlerini, İbn Rüşd'ün araştırmalarını, Mütenebbî ve Ebü'l-Alâ el-Maarri'nin şiirlerini bilmemesini ayıp olarak karşılar.³²⁵

Amerika'da aşk sanatını öğretme adına açılan okulları eleştirmek için kaleme aldığı *Medresetü'l-garâm (Aşk Okulu)* yazısında ise Menfelûtî, ahlakî yozlaşma ve Batı medeniyeti arasında bir fark görmediğini ve her ikisinin de eşdeğer şeyler olduğunu ileri sürer. Modern bir medeniyet gözüyle bakılan Batı'da böyle şeyler yaşanması Menfelûtî'yi şaşırtmıştır. Bu yüzden Menfelûtî, genç oğlanlarını kadınlarla karışmasınlar diye köy dışında yatıran, kendi bekar kızlarının namuslarını korumak için korunaklı yuvalar yapan zencilerin vahşi kabileler olarak nitelendirilmesine anlam veremez. Menfelûtî bununla zencilerin modern Batı'ya göre daha çok kadınlarına ve namuslarına

³²⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/304.

³²⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/305-306.

sahip çıktıklarını ima eder.³²⁶ Menfelûtî toplumdaki intiharın kaynağı olarak da Batı medeniyetine işaret eder.³²⁷

Menfelûtî, toplumun Batı medeniyetine özenmeden önceki aile yapısına da değinir. O bu bağlamda eskilerin sahip olduklarıyla daha mutlu olduklarını, bir arada yaşadıklarını, tek bir aklın önderliğinde her konuda birlik içinde hareket ettiklerini, vatan sevgisine sahip olduklarını, gelenek-göreneklerine sahip çıktıklarını dile getirir. Toplumun Batı özentisi, tüm değerleri yok etmiştir. Menfelûtî, Batı'ya özentinin kadının da toplumdaki rolünün değişmesinde etkili olduğunu ifade eder. Böylece kadın evine, çocuklarına, eşine önem vermeyen; gününün büyük bir kısmını dışarlarda geçiren, başını örtmekten hoşlanmayan birine dönüşmüştür.³²⁸ Menfelûtî, okullarda eğitimin Batılılaşmasına da değinir. Çocukların gönderildikleri okullarda Batı tarzı eğitim alıp Batılılaştıkları gibi bu okullarda ne dine ne de vatana dair konular işlenmektedir. Menfelûtî, eğitim sisteminin ardında Batılı ellerin olduğunu dolayısıyla onların öğrencileri Mısır için değil, kendileri için eğittiklerini ifade eder.³²⁹

Tüm bunlarla beraber Menfelûtî, Batı'nın iyi olan yönlerini almakta da bir beis görmez. Bu yüzden Batı'nın iyi yönlerini araştırmacı, eleştirmen biri incelemeli; Batı'yla ilgili hususlar düşünce dünyasının genişlemesi amacıyla ele alınmalıdır.³³⁰ Menfelûtî, Batı edebiyatçılarına ve eserlerine olan beğenisini de dile getirir. Ancak Batı'yı esas alarak insanların kendi tarihini kınamasına karşı olduğunu da altını çizer.³³¹

2.1.16. Şahıslar

Menfelûtî, *en-Nazarât* adlı eserinde pek çok şahıs hakkında da değerlendirmelerde bulunmaktadır. Biz de bu başlık altında Menfelûtî'nin eserinde verdiği sıraya bağlı kalarak şahıslar hakkındaki değerlendirmelerine yer vereceğiz.

³²⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/204-209.

³²⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/193.

³²⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/212-215.

³²⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/215-216.

³³⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/306.

³³¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/87.

2.1.16.1. Kâsım Emîn

Menfelûtî, *Yevmü'l-hisâb (Hesap Günü)* adlı hikâyesinde Muhammed Abduh ve Kâsım Emîn'in³³² konuşmalarına yer verir. Muhammed Abduh, Kâsım Emîn'i eleştirerek başörtüsüyle ilgili görüşlerini dinî ve ahlakî yönden desteklemeden beyan ettiğini, böylece Mısır kadınının saygısını yitirip ahlakî çöküntü yaşadığını ve hayasını kaybettiğini dile getirir. Menfelûtî, bu eleştiriyle birlikte Kâsım Emîn'in savunusuna da yer verir. Bu savunuda Kâsım Emîn, kadınlara başlarını açmalarından önce eğitim görmeleri, peçelerini kaldırmadan önce edep peçesine bürünmeleri gerektiğini söylediğini belirtir.³³³

2.1.16.2. Muhammed Abduh

Menfelûtî, yukarıda zikredilen aynı yazısında bu kez de Kâsım Emîn'in Muhammed Abduh'a³³⁴ eleştirisine yer verir. Muhammed Abduh'un dini ihya etmeye çalışırken mahvettiğini, onun dinî görüş ve maksatlarının insanlar tarafından gerektiği gibi anlaşılmayıp yanlış anlaşıldığını belirtir. Çünkü insanlar ayetleri değil de te'villerini esas aldılar, bu yüzden asıl konuları değil de önemli olmayan noktaları önemsediler. Kâsım Emîn'in bu sözü üzerine Muhammed Abduh, her ikisinin de yaptıkları şeyleri ümmete fayda sağlasın diye yaptıklarını, bu yüzden Allah'ın onları niyetlerine göre hesaba çekeceğini dile getirir.³³⁵

Menfelûtî, *Dem'a 'ala'l-edeb (Edebiyata Gözyaşı)* adlı yazısında Muhammed Abduh'tan nesrin öncüsü diye bahseder.³³⁶

³³² Çağındaki önemli kadın savunucularından biri olan Kâsım Emîn, toplumun ıslahı açısından kadının önemine değinerek kadının sahip olduğu hakları dinî deliller ışığında ortaya koymaya çalışsa da bu konudaki düşüncelerinde Batı düşüncesi etkisi de görülmektedir. Kendisinin kadınlara yönelik yazdığı kitapları ise *Tahrîr'ul-mer'e* ve *el-Mer'etü'l-cedîde*'dir. Bk. Fethî en-Neklâvî, "Kâsım Emîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/541-542.

³³³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/313-314.

³³⁴ Mısırlı İslâm mütefekkirlerinden biri olan Muhammed Abduh taklitçilikten uzak, ihtilafların bulunmadığı selef metodunun kullanılarak dinin anlaşılmasına çalışıldığı bir düşünce sistemini savunsa da onun tam anlamıyla böyle bir çizgi üzerinde olduğu söylenemez. Aynı zamanda Muhammed Abduh kimi ayetleri bilim ışığında te'vile tabi tutmuş ve onları bilinenden farklı yorumlamıştır. Bk. Özervarlı, "Muhammed Abduh".

³³⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/314-315.

³³⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/310.

2.1.16.3. Lord Cromer (Evelyn Baring)

Menfelûtî, *el-İslâm ve'l-Mesîhiyye (İslâm ve Hristiyanlık)* adlı yazısında Lord Cromer'a³³⁷ sert eleştirilerde bulunur. Menfelûtî, Cromer'ın *Mısrû'l-hadîse (Modern Mısır)* adlı kitabını okuyan kimsenin sanki bir rahibi dinliyormuş izlenimine kapılacağını söyler.³³⁸ Cromer, bu kitabında İslâm'ın okuma yazma bilmeyen bedevî bir adam tarafından ortaya konulduğunu ileri sürmektedir.³³⁹

Cromer, İslâm'ın donuk bir din olduğunu düşünür. Ona göre İslâm, medeniyet içermeyen, insanlık için faydası olmayan bir dindir ve İslâm'ın yapamadığını Hristiyanlık yapmıştır.³⁴⁰ Menfelûtî ise bu söylem karşısında İslâm dinini savunur. Bu bağlamda Hristiyanlığın hiçbir asırda ilmin ve medeniyetin kaynağı olmadığını; onun cahil bir papazın iradesi altında olan, inanmak ya da inanmamak noktasında papaza bağlı olan, onun dediklerine uyan bir din olduğunu; hatta geçmiş zamanlarda en büyük papazın insanların *Kitâb-ı Mukaddes*'ten başka kitap okumalarına, kiliseden başka bir yerde eğitim görmelerine izin vermediğini; Harun Reşid'in Kral Şarlman'a gönderdiği çalar saatin içinde cinler ve şeytanlar olduğu düşüncesiyle Hristiyan halkın ondan korktuğunu, geçmişte insanların ilimle meşgul olduğu için binlercesinin yakıldığını ya da çarmıha gerildiğini, genç bir kızın sırf matematik ve felsefeyle iştigal olduğu için derisinin yüzölüp yakıldığını söyler. Tüm bunlarla Menfelûtî'nin ifade etmek istediği şey, medeniyet ve Hristiyanlığın birbirleriyle bağdaştırılamaz olduğudur. Onun nazarında ikisi birbirinden farklı şeylerdir, çünkü Batı'ya medeniyet girdiğinde Hristiyanlığı yerinden etmiştir. Bugünkü medeniyet ise İslâm'ın eseri olduğu gibi bugün İslâm'ın yaşadığı çöküntü Hristiyanlığın ona indirdiği bir darbedir.³⁴¹ Menfelûtî, İslâm medeniyetinin İspanya, İtalya, Fransa tarikiyle Avrupa'ya ulaştığını ve İslâm'ın memleketlerindeki faaliyetlerini gören Avrupalıların Batı'da kendi medeniyetlerini kurduklarını ve bu durumun zamanla Fransız İhtilaline yol açtığını ileri sürer.³⁴²

³³⁷ İngiliz sömürgeci diplomat olan Lord Cromer, İslâm âlemini Batılılaştırmak için çalışmıştır. Bu bağlamda yaptıklarıyla ve yazdıklarıyla İslâm birliğini bozmak ve İslâmî değerleri yok etmek için uğraşmıştır. Bk. Marefa, "el-Lord Cromer" (Erişim 24 Haziran 2020).

³³⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/362.

³³⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/361.

³⁴⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/364.

³⁴¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/364-367.

³⁴² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/370-371.

2.1.16.4. Voltaire

Fransız devriminin önemli simalarından olan Voltaire³⁴³ (öl. 1778) aydınlanmacı ve mücadeleci ruhuyla Arap edebiyatçıları bir hayli etkilemiştir. Menfelûtî'nin de yazılarında Voltaire'e yer vermesi ondan etkilendiğine işaret etmektedir. Nitekim Menfelûtî, eserinde Victor Hugo'nun Voltaire anısına yapmış olduğu konuşmasına *Te'bînu Voltaire (Voltaire'i Anma)* adlı tercümesiyle yer vermiştir. Bu tercüme yazıda Fransa'nın ihtilal öncesi elim durumu gözler önüne serilmiş; adalet, hak, vicdan vurgusu yapılmış ve Voltaire'in bu durumlara karşı kalemiyle nasıl mücadele ettiği anlatılmıştır.³⁴⁴

2.1.16.5. Mustafa Kâmil

Mustafa Kâmil³⁴⁵, vatansever olması ve vatani uğruna mücadele etmesi hasebiyle Menfelûtî'nin nazarında önemli yere sahip olan kişilerden biridir. Bu yüzden Menfelûtî Mustafa Kâmil'in vefatından sonra onun adına *el-'Abarât (Gözyaşları)* adlı yazısını kaleme alır ve bu yazısında Mustafa Kâmil'in vefatıyla ölümü anladıklarını ifade eder. Menfelûtî'ye göre o hayatını gerçek anlamda yaşayan birisi olduğu için ölümü de hayatı gibi olmuştur.³⁴⁶ Menfelûtî, Mustafa Kâmil'in vatani ve milleti uğruna pek çok çaba sarf ettiğini, bu noktada çok aktif olduğunu ve vatanseverlerin pek çok şeyin farkına varmalarını sağladığını söyleyerek çocuklara cesaretli olabilmeyi öğretebilmek için onlara Mustafa Kâmil'in hayatının öğretilmesi gerekliliğini vurgular. Menfelûtî, Mustafa Kâmil'in insanlara vatanseverlik ruhunu işlediğini; bu sebeple onun sayesinde insanların vatan sevgisi adına bir araya geldiğini dile getirir.³⁴⁷

³⁴³ “Aydınlanmanın önemli filozoflarından Voltaire, dönemindeki yönetim anlayışına ve kiliseye karşı çıkmış; insan haklarına, bireysel tercihlere ve farklılıklara saygı duyulmasının savunuculuğunu yapmıştır.” Bk. Mehmet Fatih Kalın, “Voltaire'in Dinî Hoşgörü Anlayışı ve İslâm'la İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/7 (2017), 31.

³⁴⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/33-49.

³⁴⁵ Mısırlı bir gazeteci olan Mustafa Kâmil, yapmış olduğu birtakım çalışmalarla ülkesindeki İngiliz muhalefeti arttırarak bunu bir harekete çevirmiştir. Ülkesindeki bu işgale karşı da Mısır ve Osmanlı ilişkilerini geliştirmek adına gazetelerde yazılar yayımlamıştır. Bk. Ş. Tufan Buzpınar, “Mustafa Kâmil Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/309-310.

³⁴⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/73.

³⁴⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/74-77.

2.1.16.6. Ömer Hayyâm

Ömer Hayyâm'ı³⁴⁸ (öl. 526/1132) İslâm kültürü açısından ideal biri olarak gören³⁴⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*'ta *Rubâ 'ıyyâtü 'l-Hayyâm (Hayyâm'ın Rubâîleri)* adı altında Ömer Hayyâm'ın rubâîlerinde harika öğüt ve nasihatlere, güzel hayâlî ögelere, uygun teşbihlere ve tasvirlerle yer verdiğini dile getirerek onu över.³⁵⁰

2.1.16.7. Tolstoy

Menfelûtî, Tolstoy'un³⁵¹ kendisini inzivaya çekmesine binaen *Îlâ Tolstoy (Tolstoy'a)* adlı yazısını yazmıştır. Yazıda Tolstoy'un inziva sebebinden ve uğraşlarının karşılık bulamamasından bahseder. Menfelûtî, onun inzivasını yanlış bulmaz ve bu hareketine saygı duyar. Çünkü bir toplumdan kötülüğü söküp atmak mümkün değildir. Menfelûtî'nin yazısında Tolstoy'a yer vermesinin ve desteklemesinin sebebi onun inzivasından öte sahip olduğu adalet anlayışıdır. Tolstoy toplumdaki adaletsizliğe, haksızlığa karşı çıkmış daima mazlumun yanında olmuş; adaletsiz yöneticileri, siyasîleri, hâkimleri, din adamlarını eleştirmekten geri durmamıştır.³⁵²

2.1.16.8. Victor Hugo

en-Nazarât'ta Victor Hugo'nun³⁵³ (öl. 1885) yazılarına da³⁵⁴ yer veren Menfelûtî, ondan “büyük şair” diye bahseder.³⁵⁵

2.1.16.9. Şeyh Ali Yusuf

Menfelûtî, hayatında önemli bir yere sahip olan Şeyh Ali Yusuf'un vefatından duyduğu üzüntü sebebiyle *eş-Şeyh Ali Yusuf* adlı yazısını kaleme almıştır. Yazıda onun insanlar

³⁴⁸ “İranlı âlim, şair ve filozof.” Bk. Yavuz Unat, “Ömer Hayyâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/66.

³⁴⁹ İsmail Durmuş, “Menfelûtî, Mustafa Lutfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004)(Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/135.

³⁵⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/205.

³⁵¹ Fransız filozof ve gazetecidir. Bk. Marefa, “Voltaire” (Erişim 24 Haziran 2020).

³⁵² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/207-214.

³⁵³ Fransız şair, romancı ve tiyatro yazarı olan Victor Hugo romantik akıma bağlı birisi olarak insan hakları savunuculuğunu yapmıştır. Bk. Marefa, “Victor Hugo” (Erişim 24 Haziran 2020).

³⁵⁴ Bunlar *Te'binü Voltaire* ve *ed-Du'â* adlı yazılardır.

³⁵⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/303.

tarafından tanındığını, ihlaslı biri olduğunu, zor durumda olanlara kol kanat gerdiğini, kötü huylara sahip olmadığını, düşmanlarına bile güzel davrandığını belirtmektedir.³⁵⁶

2.1.16.10. Corcî Zeydân

Corcî Zeydan'ın vefatı üzerine kaleme aldığı yazısında Menfelûtî, ona övgüler yağdırır. Menfelûtî onun işine çok önem verdiğini, dergilerin ve kitapların en güzelini yazdığını; Suriye İlmî Heyeti'nin başkanı olarak Mısır'a gelip burada insanlara bir kitabın nasıl yazılacağını, tercümenin nasıl yapılacağını, nasıl dergi ve gazete çıkartılacağını öğrettiğini söyler. Menfelûtî'ye göre Corcî Zeydân tarafgirlik duygusu olmayan gerçek bir tarihçi; İslâm tarihinin doğrularını ortaya koyan, yanlışlarını dile düşürmeyen araştırmacı biri olduğundan tarafsız bir tarih yazıcılığı örneği sergilemiştir.³⁵⁷

Menfelûtî, Corcî Zeydân'ı eleştirenlere karşı da eleştiri yöneltir. Onun İslâm tarihini saptırıp gerçeklerle oynadığını söyleyenlere karşı Menfelûtî onun böyle bir şey yapmadığını aksine onun hoşgörülü bir Hıristiyan olduğunu söyler. Bu bağlamda araştırmacı birinin kimi zaman hata yapabileceğini, onun yaptığı güzel işler karşısında az bir kusurunun mazur görülmesi gerektiğini belirten Menfelûtî, Corcî Zeydân'a yöneltilen eleştirilerin haksız olduğunu söylemektedir.³⁵⁸ Ancak kanaatimizce Corcî Zeydân'a yöneltilen eleştirilerin tümüyle haksız olduğu söylenemez. Öncelikle Corcî Zeydân'ın tüm eserlerinde tarafsız olduğunu söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Zira o yazılarını pek çoğunda Hıristiyan Arapların önemine değinmektedir. İslâm tarihinin gerçekleriyle oynayıp Türkleri İslâm tarihinden silmeye çalışmaktadır.³⁵⁹ Bu da onun tarafsız olmadığı ve gerçek bir tarihçi diliyle yazmadığının kanıtıdır. Ayrıca tarihteki kimi Müslümanları aşk konusu içerisinde ele alıp İslâm tarihini saptırması, hassas konuları ele alması aynı zamanda eserlerindeki ana fikrin genelde iktidar çekişmeleri üzerine olması eleştirilmesine yol açmıştır.³⁶⁰

³⁵⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/57-64

³⁵⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/117-118.

³⁵⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/119-121.

³⁵⁹ Şükran Fazlıoğlu, *Arap Romanında Türkler* (İstanbul: Küre Yayınları, 2015), 227-228.

³⁶⁰ Fazlıoğlu, *Arap Romanında Türkler*, 230.

2.1.16.11. Farah Anton

Menfelûtî, *el-Fetâ ve 'l-beyt (Genç Kız ve Ev)* adlı yazısında Farah Anton'un kendisine hediye ettiği *el-Fetâ ve 'l-beyt* adlı kitabından övgüyle bahsetmektedir. Menfelûtî, genç kızlara yönelik olduğu için kitabı kızına hediye ettiğini, kızının bu kitabı çok sevdiğini, onun hayatında aldığı en güzel hediye olduğunu söylediği ve kızının *el-Fetâ ve 'l-beyt*'i *en-Nazarât*'a tercih ettiğini söyler.³⁶¹

2.1.16.12. Ebü'l Alâ el-Maarrî

Menfelûtî, Ebü'l Alâ el-Maarrî'nin³⁶² (öl. 449/1057) eserlerini okumuş ve onun düşüncelerinden etkilenmiştir. Kendi usul ve yöntemleriyle Maarrî'nin *Risâletü 'l-gufrân (Af Risalesi)* adlı eserini özetlemiştir. *Yevmü 'l-hisâb (Hesap Günü)* adlı yazısını da *Risâletü 'l-gufrân*'ı taklit ederek yazmıştır.³⁶³ Hayalî bir öykü olan *el-Ba's (Diriliş)* adlı hikâyesinde de Maarrî'nin ahlakı ve görüşlerine yer vermiştir.³⁶⁴

2.1.17. Osmanlı Devleti'ne Dair İzlenimleri

Menfelûtî'nin Osmanlı Devleti'yle ilgili kanaatlerine ulaştığımız dört yazısı bulunmaktadır. Bunlar *E henâ' em 'azâ' (Mutluluk Mu Yoksa Avuntu Mu)*, *Lâ hemeciyye fi 'l-İslâm (İslâm'da Barbarlık Yoktur)*, *Devratü 'l-felek (Feleğin Çarkı)*, *el-Kelimât (Kelimeler)* adlı yazılardır. Burada bu yazılar çerçevesinde Menfelûtî'nin Osmanlı Devleti'ne dair kanaat ve değerlendirmelerine üç farklı başlık altında yer verilecektir.

2.1.17.1. II. Meşrutiyet

Menfelûtî, *E henâ' em 'azâ' (Mutluluk mu Yoksa Avuntu mu)* adlı yazısında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra³⁶⁵ Mısır'dan ülkelerine geri dönen Suriyeli seçkinlerden bahseder.³⁶⁶ Menfelûtî, bunların zorba yönetimden dolayı ülkelerinden kaçıp Mısır'a

³⁶¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/279-281.

³⁶² "Meşhur Arap filozof ve şairi." Bk. Sahbân Halîfât, "Ebü'l-Alâ el-Maarrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/287.

³⁶³ Hilmî Muhammed el-Kâ'ûd, *Medresetü 'l-beyân fi 'n-nesri 'l-hadîs* (Kahire: Dâru'l-Beyr, 1438/2017), 258-259.

³⁶⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/282.

³⁶⁵ Menfelûtî, bu yazısında konuya dair herhangi bir tarih belirtmemiştir. Onun *el-Müeyyed* gazetesinde 1907'den itibaren yazmaya başladığından yola çıkarak *E henâ' em 'azâ'* adlı yazısındaki durumun II. Meşrutiyet'in ilanından (23 Temmuz 1908) sonra gerçekleştiğini varsaymaktayız.

³⁶⁶ "1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle, birçok yazar ve fikir adamı ülkesine dönmüştür." Bk. Mevlüt Kula, "Modern Suriye Hikâyesine Genel Bir Bakış", *Doğu Araştırmaları* 7 (Şubat 2011), 20.

geldiklerini ve burayı ilmî yönden geliştirdiklerini ifade eder. Bu yüzden Menfelûtî, yeni Osmanlı sisteminin kendilerini için iyilik olup olmadığı noktasında kararsız kalmıştır.³⁶⁷

Menfelûtî'nin o zamanki hükûmetin Suriyeli entelektüellerin ülkelerinden kaçıp Mısır'a gelmelerine yol açtığını söylerken *zorba hükûmet* tabirini kullanması onun Osmanlı Devleti'nin belli bir dönemine bakışını yansıtabilir. Zira kimi Araplarca bu entelektüellerin ülkelerini terk edişi Osmanlı zulmünden kaçış olarak nitelendirilmektedir. Özellikle de 1850'lilerin sonlarında Lübnan'da Dürzi ve Hristiyanlar arasında meydana gelen iç savaş neticesinde seçkinlerin Suriye'den Mısır'a göç etmeleri Arap edebiyat tarihçilerince Osmanlı'nın zulmünden kaçış olarak yorumlanmıştır.³⁶⁸

Tüm bunlarla birlikte Menfelûtî'nin Osmanlı Devleti'ni kabullenmediği çıkarılamaz. Aksine o Fatih Sultan Mehmet'i anarak onun savaşlardaki başarısından, gemileri karadan yürütmesinden övgüyle bahseder.³⁶⁹ Aynı zamanda Menfelûtî her ne kadar Mısır'ın bağımsızlığına kavuşmasına sevinmişse de Osmanlı'nın dağılmasına da üzüntü duymuştur.³⁷⁰

2.1.17.2. 1909 Ermeni Olayları

Menfelûtî, 1909'da Adana'da Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında meydana gelen olaylar üzerine *Lâ hemeciyye fi'l-İslâm (İslâm'da Barbarlık Yoktur)* adlı yazısını kaleme almıştır.³⁷¹ Menfelûtî'nin bu yazısında “Allah, Hristiyanları ölsünler diye yaratmadı.” ifadesinde bulunması onun 1909'da Adana'da Ermenilere karşı Müslümanlar tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen sözde katliamı kabul ettiğini göstermektedir. Halbuki durum Menfelûtî ve benzerlerinin düşündüklerinin tam aksine gerçekleşmiştir. İddia edilenin aksine ayaklanıp saldırıyı ilk başlatanlar bizatihi Ermenilerdir.³⁷² II. Meşrutiyet'in ilanından önceki zaman diliminde zaten silahlanan Ermeniler, II. Meşrutiyet'in ilanını müteakiben özgürlükten yararlanarak silahlanmalarını arttırıp Adana'ya resmi olmayan yollardan binlerce silah sokup oradaki Ermenileri

³⁶⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/374-375.

³⁶⁸ Er, *Modern Mısır Romanı-I*, 23.

³⁶⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/181.

³⁷⁰ Durmuş, “Menfelûtî, Mustafa Lutfi”, 29/135.

³⁷¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/410, dip. 1.

³⁷² Mustafa Çalık (ed.), *Ermeni Soykırım İddiaları* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2006), 31.

silahlandırmışlardır. En netice de Ermeniler 27 Mart 1909'da iki Türk'ü öldürerek Adana'daki olayları başlatmışlar, Türk ve Ermeni halkın ayrılmasına yol açmışlardır.³⁷³ Türkler de bu isyana hem devleti hem de yurttaşlarını korumak için karşılık vermişlerdir.³⁷⁴ Dolayısıyla burada yaşanan olaylardan sadece Türkleri mesul tutmak ve onları katliamın sorumlusu olarak göstermek insafli bir davranış değildir.

2.1.17.3. II. Abdülhamid

Menfelûtî, II. Abdülhamid'in tahtan indirilişine binaen *Devratü'l-felek (Feleğin Çarkı)* adlı yazısını yazmıştır. Bu yazısından onun II. Abdülhamid ile ilgili görüşlerini çıkarmak tam anlamıyla mümkün değildir. Çünkü yazısı padişahın aleyhine olmadığı gibi lehine de değildir. Aslında Menfelûtî'nin bu yazısında vermek istediği mesaj her şeyin gelip geçici olduğu gerçeğidir. II. Abdülhamid'in tahtan indirilip hapisaneye atılması üzerine yazısında hapisaneden ona merhamet edip hürmet göstermesini istemesi ifadesinden yola çıkarak Menfelûtî'nin kimi çağdaşları gibi II. Abdülhamid'e despot gözüyle bakmadığı söylenilebilir.

Menfelûtî'nin II. Abdülhamid konusundaki kafa karışıklığı *el-Kelimât (Kelimeler)* adlı yazısından anlaşılmaktadır. Burada Menfelûtî, II. Abdülhamid marşıyla sona eren bir tiyatro gösterisinin sonunda padişahın övgüyle anılırken bir başka tiyatro sahnesinde ise tam tersi durumlar yaşandığını dile getirir. Bu tarz durumlardan kaynaklı olarak Menfelûtî, II. Abdülhamid'in zalim ya da adil olup olmadığı konusunda kararsız kaldığını söylerken onun hakkındaki gerçeği öğrenmeden öleceğini düşünür.³⁷⁵

2.1.18. Vatanseverlik

Sömürgeci devletlerin işgali altında kalan Mısır'ın tam anlamıyla bağımsızlığını arzulayan Menfelûtî; Mısır halkına, vatanseverliğine sınıksız sarılması gerektiği telkininde bulunur. Hatta vatanseverliği dünyalara değişmemesi gerektiğini söyler.³⁷⁶

³⁷³ Feride Çavdar Uslu, *Adana Ermenileri (1914-1918)* (Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 37-38; Çalık, *Ermeni Soykırım İddiaları*, 149.

³⁷⁴ Çalık, *Ermeni Soykırım İddiaları*, 25.

³⁷⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/267-268.

³⁷⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/76.

2.1.19. İslâm Ümmeti

“Ben her şeyden önce Müslümanım.”³⁷⁷ diyerek Müslümanlığına vurgu yapan Menfelûtî, *Vâ rahmetâhu (Vâh Merhamet Vâh)* adlı yazısında Trablusgarp Savaşı sırasında Müslümanların bedbaht durumunu gözler önüne sermiştir. Onların ne düşmanla savaşıacak ne de kendilerini savunacak durumlarının olmadığını, kendilerine yardım edecek kimselerin bulunmadığını, bu yüzden onlar için ölmekten başka çarenin kalmadığını söyler.³⁷⁸ Menfelûtî bu söylemler ışığında ele alındığında onun vatansever olmasının yanında İslâm ümmetinin sıkıntılarına da değindiği görülür. Nitekim Menfelûtî yine aynı yazısında Müslümanların Trablusgarp’ta zulme maruz kalmış kardeşlerine yardım etmelerinin onları Allah’a yaklaştıran en iyi iş olduğunu dile getirmiştir. Bunu söylerken de onların soydan soptan daha yakın bağlara sahip olduklarının, hep birlikte tek bir kibleye yönelip tek ilaha ibadet ettiklerinin altını çizmiştir.³⁷⁹

2.1.20. İnsanlık

Menfelûtî’nin diğer insanlara bakış açısını yansıtan yazısı da *el-İnsâniyyetü’l-âmmeh (Tüm İnsanlık)* adlı yazısıdır. Menfelûtî bu yazısında farklı milletlerin, ırkların, dinlerin, toplulukların insanlık âlemine dayandıklarını ifade eder. Burada Menfelûtî, insanlık âlemi ifadesiyle birlik vurgusu yapmaktadır. Çünkü insanlar, tüm farklılıklarına rağmen insan olmaları hasebiyle tek bir çatı altında birleşmektedir. Bu yüzden Menfelûtî, bu toplulukların kendilerinden olmayanları dışlamalarını doğru ve mantıkî bulmaz.³⁸⁰ O; insanlar arasındaki mezhep ve ırk farklılıklarının tanımdan ibaret olduğuna, aslında insanlığın bir olduğuna işaret eder.³⁸¹ Menfelûtî, din hâmisi ve vatansever olmakta herhangi bir sıkıntı olmadığını ancak bu ikisi adına yapılacak işlerin insanlık adına yapılması gerektiğinin altını çizer.³⁸²

³⁷⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/120.

³⁷⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/215-216.

³⁷⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/219-220.

³⁸⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/227.

³⁸¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/228.

³⁸² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/230.

2.1.21. Hükûmet ve Toplum

2.1.21.1. Hükûmet

Menfelûtî, hükûmet eleştirilerinden de geri durmaz. Ona göre hükûmet, toplumda meydana gelen hadiselerle gereken önemi vermediği gibi toplumda işlenen suçlara kayıtsız kalıp gerekli cezayı uygulamayarak toplumu adeta suça teşvik etmektedir.³⁸³

Menfelûtî, yönetici sınıfının nasıl olması gerektiği yönünde ifadeler de serdetmiştir. Bu bağlamda yöneticinin adaletli olması gerektiğini, çünkü mazlumları zalimlerin zulmünden koruyan bir elçi görevi gördüğünü belirtir.³⁸⁴

Mısır'da hükûmetin başkasıyla değil, kendisiyle ilgilendiğini dile getiren³⁸⁵ Menfelûtî *el-Vücehâ (Seçkinler)* adlı yazısında hükûmetin aba altından sopa göstererek toplumdaki ileri gelen kimselerin kendisi için çalışmasını istediğini, hukukta ve dinde yeri olmayan vergiler koyduğunu, hazinesindeki malı halkın ihtiyaçlarını karşılamak yerine bunları binalar, saraylar yapmak, özellikle de yabancı memurlar başta olmak üzere önde gelen memurları görevlerinde terfi ettirmek ve Avrupalı turistlerin gözlerini boyamak için harcadığını belirtir.³⁸⁶

Barlar, genelevler gibi Müslümanların dinî mukaddesatının çiğnediği yerlere de karşı olan Menfelûtî bunların hükûmetin, dinî kurumların ve mahkemelerin gözü önünde olmasından da rahatsızlık duyar.³⁸⁷ Aynı şekilde diskolar gibi toplumun ahlakını yozlaştıran mekânların kapılarına hükûmet tarafından asker dikilerek bu tarz ortamların meşrulaştırılmasından da rahatsızdır.³⁸⁸

2.1.21.2. Toplum

Zamanındaki toplumun ahvalini de beğenmeyen Menfelûtî, toplumu Câhiliye dönemiyle kıyaslar. Onun nazarında önceki Câhiliye sonraki kadar dinî ıslaha muhtaç değildir. Çünkü ilki Allah'a yaklaşabilmek için putlara taparken sonraki Allah'a yaklaşma adı altında canlı ve cansız olan şeylere tapıyordu. İlk Câhiliye, topluluk ve kabile olarak

³⁸³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/273.

³⁸⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/354.

³⁸⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/176.

³⁸⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/106-110.

³⁸⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/184.

³⁸⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/223-228.

ayrırken; diğeri fertlere ayrılmıştır. Böylelikle aralarında hiçbir bağ kalmamıştır. İlk Câhiliye intikam için kan dökerken sonraki çalma ve şehvî isteklerini yerine getirmek uğruna kan dökmüştür. Sonrakinin intihar ederek işlediği suç ilk Câhiliye de kızların gömülmesi suçundan daha da kötüydü. Menfelûtî bu bağlamda ilk Câhiliyeden sadece hurâfe ve problemlerinin alındığını söyleyerek şimdiki Câhiliyenin nebevî bir davete muhtaç olduğunu vurgular.³⁸⁹ Yine bir eski-yeni kıyaslamasında Menfelûtî eskilerin az bilgisiyle günümüz insanının yapamadığını yaptıklarını söyler. Menfelûtî'ye göre eskiler az şey bilmelerine rağmen vatan gibi kutsal değerlerine sahip çıkmışlar, vatanlarını sevmişler, halkı kendi kardeşleri bilmişlerdir.³⁹⁰

Mısır toplumunun Batı'ya benzemeye çalışmasından da büyük bir rahatsızlık duyan Menfelûtî, toplum içerisinde bazı kimselerin çağdaş olarak anılabilmek adına yapmacık tavırlar sergileyip Batılı kimselerin isimlerini, Batı'yla ilgili olan şeyleri dilinden düşürmediğinden bahseder.³⁹¹

Menfelûtî, *el-İttihâd (Birlik)* adlı yazısında Mısır milletinin en kötü yolu tuttuğunu ve ne istediğini bilmediğini belirtirken onun elinden tutup bu karanlıktan çekip çıkaracak bir kimsenin olmadığını dile getirip Mısır'daki çok başlılıktan ve mezheplerin çokluğundan, bunun ise milli bütünlüğü bozmasından duyduğu rahatsızlığı belirterek birlik çağrısı yapar.³⁹²

2.1.22. Tiyatro

Dönemindeki tiyatrolara da eleştirilerde bulunan Menfelûtî, buralarda sergilenen komik sahneleri sanatla alakası olmayan oyunlar olarak görür.³⁹³ Hatta öyle ki buraları “*şeref ve onurun kabirleri, fazilet ve ahlakın gömüldüğü yerler*” olarak nitelendirir.³⁹⁴ Ona göre böyle yerler nefsî ve bedenî şehvetlerin sergilendiği yerlerdir.³⁹⁵ Tabii ki bu ifadelerden Menfelûtî'nin bu eleştirisini dönemindeki tüm tiyatrolara yaptığı çıkarsanamaz, çünkü

³⁸⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/182-184.

³⁹⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/218.

³⁹¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/97.

³⁹² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/111-117.

³⁹³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/47.

³⁹⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/48.

³⁹⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/49.

Menfelûtî'nin yazılarından onun da kimi tiyatrolara gittiğini ve oradaki gözlemlerini aktardığını görmekteyiz.

2.1.23. Eleştiri

Menfelûtî'ye göre eleştirinin herhangi bir şart ve sınırı yoktur, bu yüzden haklı-haksız, doğru-yanlış herkes eleştiri yapabilir. Çünkü eleştiri takdir ve hoşnutsuzluğun bir ifadesi olup insanın fitratında var olan bir duygudur.³⁹⁶ Menfelûtî, öç almak isteyen birinin de kimi zaman eleştirisinde isabet edebileceğini söyler.³⁹⁷ Aynı şekilde cahil bir kimse de yapmacık davranan bir edebiyatçıdan daha doğru eleştiride bulunabilir.³⁹⁸

Menfelûtî'ye göre eleştirilere kulak tıkayanlar budala ve korkak kimselerdir. Budala olanları zaten hiçbir kimsenin kendisi hakkındaki eleştirileri ilgilendirmezken, korkak olanlar da zandan korkmaktadırlar. Bu tarz durumları manasız bulan ve eleştiri almanın zararlı olmadığını düşünen Menfelûtî, doğru bir eleştirinin insanlara yanlışlıklarını gösterdiğinin, yanlış eleştirinin ise onların bulunduğu konuma zarar vermediğinin altını çizerek en nihayetinde insanların eleştirmenlerin köleleri olmadıklarını dile getirir. Ayrıca Menfelûtî, sözün güzel ve çirkin olanını anlama noktasında insanları yanıltmanın mümkün olmadığını belirtir. Hatta Asmaî, Câhiz, Müberred gibi kimselerin dirilip yeniden dünyaya gelseler ve insanların sevdiklerini yerip sevmedikleri şeyleri övseler bile insanların sahip oldukları duygulardan vazgeçmeyeceklerini söyler. Eleştiriyle ilgili bu düşüncelere sahip olan Menfelûtî, hayatın her alanında hürriyetlerinin ellerinden alındığını söyleyip özgür düşünme hürriyetinin de ellerinden alınmamasını ister.³⁹⁹

2.1.24. Değerlendirme

Menfelûtî, *en-Nazarât*'ta başlıca kadın, siyaset, doğruluk, fakirlik, ahlak, iyilik, merhamet, toplumsal sorunlar, hürriyet, adalet, erdem, ilim, din, edebiyat, devlet, toplum, Batı medeniyeti, eleştiri gibi konuları ele almıştır.

Menfelûtî'nin yazılarında siyasî, ictimaî, dinî, edebî vb. pek çok alanda görüşlerini ortaya koyduğunu görmekteyiz. Menfelûtî'nin görüşleri kısaca özetlenecek olursa o; kadına

³⁹⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/72.

³⁹⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/73.

³⁹⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/74.

³⁹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/75-76.

toplumda hak ettiği değerin verilmesi gerektiğini, toplumun birlik ve dayanışma içerisinde yaşamasını, özgürlüğün insan için çok önemli olduğunu, devlet kurumlarının adaleti tesis etmesini ve sorumluluklarını yerine getirmesini, hurafe bir dinin dinsizlikten daha iyi olduğunu, İslâm'daki kimi yanlış uygulamaların Hristiyanlıktan kaynaklandığını, din adamlarının ve dinî kurumların dini temsil ve tebliğ konusunda başarılı bir misyon üstlenemediğini, Batı medeniyetinin ise toplumun yaşayış tarzını bozduğunu ifade etmiştir. Edebiyat konusunda da ona hak ettiği değerin verilmesi gerektiğini, dinin anlaşılmasında edebiyatın önemli bir araç olduğunu, şiirin ve beyanın insan üzerinde etkili olduğunu, yazı yazarken taklitten kaçınılması ve anlaşılır olmaya önem verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Menfelûtî'nin özellikle de kadın konusu üzerinde bu derece hassasiyet göstermesinin o zamanki toplumda hâkim olan geleneksel yapıdan kaynaklandığı düşünülmektedir. Modern döneme kadar Ortadoğu toplumunda evliliklerde aileler söz sahibiyken kadınlar evlenince eşiyle ve akrabalarıyla aynı evde yaşamını sürdürürlerdi. Hal böyle olunca görücü usulü yapılan bu evlilikler olumsuz sonuçları da beraberinde getirebiliyordu. Aynı zamanda o zamanki toplumda erkekler kadınlara oranla daha zeki, güçlü, dayanıklı addediliyordu. Kadın ise adeta namus bekçiliği misyonunu üstlenip aile ve sülalesinin onurunu koruyordu.⁴⁰⁰ Kadının asli görevi ise kocaya itaat etmektir. Aynı zamanda kadın çocukların terbiyesinden de sorumluydu. Toplumda erkeklere öncelik verilmesi kadınların erkeğe ekonomik açıdan bağlanmasına yol açıyordu.⁴⁰¹ Arap toplumunda kadının namusu ahlakîlikten öte aileyi ilgilendiren bir durum olduğundan namusu koruma adına kadın kontrol edilmeye çalışılır, şayet kadın namusuna sahip çıkamazsa suçlanırdı.⁴⁰² İşte kadının maruz kaldığı bu gibi durumlar ve kendi şahit oldukları Menfelûtî'nin kadına bakış açısına yön vermiştir. Menfelûtî'nin kendi zamanında erken yaşta yapılan evliliklere ve gençlerin razı olmadığı insanlarla evlendirilmelerine karşı çıktığı görülmektedir. Erkeğin kadından daha akıllı olduğu görüşü Menfelûtî'de de hâkim olan bir görüştür. Nitekim o böyle bir kıyaslamaya *el-Racu'l ve'l-mer'e* yazısında yer vermektedir. Kendi kız çocuklarının eğitimlerine de önem veren⁴⁰³ Menfelûtî kadınların

⁴⁰⁰ Hayati Öncel, *Arap Edebiyatında Feminizm* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 121.

⁴⁰¹ Öncel, *Feminizm*, 122.

⁴⁰² Öncel, *Feminizm*, 123.

⁴⁰³ Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfi el-Menfelûtî*, 1/51.

eğitimini destekleyen, çocukların terbiyesinde kadınlarının rolünün önemine değinen birisidir. Namus bekçiliğinin sadece kadınlar üzerinde yapılması erkeklerin suçsuz gibi lanse edilmesine karşı olan Menfelûtî, kadınların kötü yola düşme sebebi olarak da erkeklerin onlara sahip çıkmadığı fikrini ileri sürmektedir. Tüm bunlar da aslında Menfelûtî'nin toplumdaki yanlış anlayışlara ve uygulamalara karşı çıktığını ortaya koymaktadır.

Menfelûtî siyasete ve siyasetçilere güven duymayan, onları eleştiren ve siyasî bir partiye bağlanmayı doğru bulmayan birisidir. Ancak Menfelûtî'nin siyasetle ilgili olumsuz düşüncelerini kendi zamanı içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Zira onun zamanında siyasette İngilizlerin etkin olması, mevcut partilerin problemlere çözümler getirememesi ve toplumun siyasî buhran içinde sıkıntılar çekmesi Menfelûtî'nin siyasete dair düşüncelerini etkilemiş olabilir.

Menfelûtî, yazılarından da anlaşılacağı üzere kendi toplumundan bihaber olan biri değildir. Nitekim onun yazılarını okuyan kimse o zamanki Mısır toplumuna dair genel bir kanaate ulaşabilir. Menfelûtî özellikle toplumun yaşadığı fakirlik problemine, toplumdaki sosyo-ekonomik farklılıklara, kurumsal yapılardaki işleyiş bozukluklarına, edebiyat-din gibi pek çok alana dair fikirlerini dile getirip yazılarında bunlara ışık tutması onun ıslahatçı yönünü akıllara getirebilir.

Aslında Menfelûtî'nin yazılarına geniş bir perspektiften bakıldığı zaman onun yaşadığı toplumu, problemleri, kendi kafasındaki ideal toplumu çıkarsamak ve yazılarını neden ve ne amaçla yazdığını anlamak mümkündür. Menfelûtî siyasî, ahlakî, sosyal, dinî konularda kendi fikirlerini ileri sürerken okurları konuya dair bilgilendirmekten ziyade topluma yön verme amacı taşımaktadır. Menfelûtî'nin Hz. Peygamber'in hayat hikâyesinden bahsetmektense *'Ibratu'l-hicra (Hicretin Nasihati)* yazısını kaleme alarak O'nun (s.a.v) hicret gibi önemli bir misyonuna değinmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Kısacası Menfelûtî yazılarında bir şeyin ne olduğundan ziyade nasıl olması gerektiği üzerinde durmuş, ona ulaşmanın yollarına değinmiştir.

2.2. Romantizm/Melankoli/Kinizm

Bu başlık altında Menfelûtî'nin yazılarındaki romantizm, melankoli ve kinizm incelenecektir.

2.2.1. Romantizm

“18. yüzyıl sonlarında Almanya’da ortaya çıkmış, 19. yüzyılın ilk yarısında öteki Avrupa ülkelerine yayılmış bir kültür hareketi” olan romantizm, klasizme karşı ortaya çıkan bir akımdır.⁴⁰⁴ Romantizmin doğuşunda Fransız İhtilalinin “hürriyet, eşitlik, kardeşlik, demokrasi, milliyetçilik” ilkeleri etkili olmuştur.⁴⁰⁵ Romantizm Fransız İhtilaliyle daha da çok ilerleme kaydederek 19. yüzyılda nihai olarak varlığını kesinleştirmiştir.⁴⁰⁶ Artık romantizmle birlikte klasizmdaki aklın, gerçekliğin yerini duygu ve romantikliğe dair kavramlar almıştır.⁴⁰⁷

Romantizm akımında hayat sonsuz ve değişken bir şekilde ele alınırken hüznün ve ironi bu akımı benimseyenlerin temel tutumu olmuştur. Aynı şekilde bilinçaltı, rüyalar, içerdikleri semboller ilgilenilen hususlar olmuştur. Duyguya düşünceden çok daha fazla önem verilmiş, şiir duygunun ve insanın iç âleminin oluşumu olarak ele alınmıştır. Şiire konu olan ölüm ise ruhun özgürlüğüne ulaşması olarak ifadelendirilmiştir. Ayrıca bu akımda bu dünyaya bağlılık kadar öbür dünyaya bağlılık da önem kazanmıştır. Bu akım, insan yalnızlığına karşın insan birlikteliğini savunmuş ve bunu bir güç olarak görmüştür.⁴⁰⁸ Ayrıca milliyetçilik de romantikler için yaratıcı güç olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰⁹

Romantizmde benin yaşadıkları, gelenek, kültür ve milli değerler ön plandadır.⁴¹⁰ Romantik edebiyatın şiirsel, kültürel, siyasal, sosyal alanlarda çok önemli roller aldığı görülmektedir.⁴¹¹ Romantizmde milli unsurlar da önem kazanmış; temelde ortak tarih,

⁴⁰⁴ “Romantizm”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, ed. Rekin Teksoy (İstanbul: Arkın Kitabevi, 1971), 9/2271-2272.

⁴⁰⁵ Şefik Ateş, *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Sisteminin Oluşmasında İdealizm ve Romantizmin Etkileri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019), 91.

⁴⁰⁶ Mustafa Ünsal, *Rus Edebiyatında Romantizm Akımı ve Vasiliy Andreyeviç Jukovskiy* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 5.

⁴⁰⁷ Ünsal, *Rus Edebiyatında Romantizm Akımı*, 6.

⁴⁰⁸ Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi* (İstanbul: Papirüs Yayınları, 1999), 182.

⁴⁰⁹ Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, 184.

⁴¹⁰ Ateş, *İdealizm ve Romantizmin Etkileri*, 5.

⁴¹¹ Ateş, *İdealizm ve Romantizmin Etkileri*, 87.

din, dil düşüncesi yer almıştır.⁴¹² Yine aynı şekilde romantizmde toplum rekabetin değil, aksine insanlar arası dayanışmanın yer aldığı bir yapıdır. İnsanların her biri devletten yararlanma hakkına sahiptir.⁴¹³

Dellaloğlu'nun tarifine göre romantizm kısaca şöyledir:

“Romantizm denince bugün bile ilk akla gelen, onun sanat ve özellikle şiir merkezli bir -izm olduğudur. Bu yanlış değildir; ancak eksiktir. Romantizm topyekûn bir düşünce biçimidir; yaşama karşı bir duruştur. Romantizm bir felsefedir, estetikdir, ahlaktır, bir dünya görüşüdür, siyasaldır, sosyolojiktir, psikolojiktir. O, bir şiirdir, edebiyattır, biçimdir, üslûptur.”⁴¹⁴

Menfelûtî, Fransız romantizmi konulu pek çok eser okuyup bunların etkisi altında kalmıştır. Romantizm edebiyatı, onun mizacına uygun düştüğünden tercüme ettiği ve kendi yazdığı eserler romantizm konuludur.⁴¹⁵ Zaten kendisi de hüznün, acı konulu şiirleri ve romanları okumayı sevdiğini dile getirmiştir.⁴¹⁶

Menfelûtî romantik bir yapıya sahip olduğundan topluma ait sorunları; hürriyet, eşitlik, adalet kavramlarını; devlet yapısına yönelik aksaklıkları, insanlığa dair problemleri yazılarında konu olarak işlemiştir.

2.2.1.1. Şiire Yatkınlık

Romantizmde şiir, insan duygularını ifade etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Pek çok romantik gibi şiire merak duyan ve şiirler yazmış olan Menfelûtî için de şiir yazmak hayattan kaçıştır.⁴¹⁷ Menfelûtî, hayatın çilelerine ve sıkıntılara maruz kaldığı zaman şairlerin şiir yazdıklarını ve kendilerini rahatlattıklarını dile getirir. Hatta Menfelûtî, bu bağlamda dünyadan el etek çekmemesinin sebebi olarak şiirin varlığına işaret eder.⁴¹⁸

⁴¹² Ateş, *İdealizm ve Romantizmin Etkileri*, 140-141.

⁴¹³ Besim F. Dellaloğlu, *Romantik Muamma* (İstanbul: Schola Ayrıntı Yayınları, 2010), 9.

⁴¹⁴ Dellaloğlu, *Romantik Muamma*, 9.

⁴¹⁵ Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 212.

⁴¹⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/147.

⁴¹⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/197.

⁴¹⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/200.

Menfelûtî, âlemdeki güzelliği şiirde bulduğunu dile getirerek şiir hakkında “Şiir; yaralı kalplerden taşan, ağlayanların gözlerinden gözyaşlarıyla birlikte akan, çığlıklarıyla göğüslerinden yükselen şeydir.” ifadesinde bulunur.⁴¹⁹

2.2.1.2. Sosyal Tabakalar ve Eşitlik

Topluma önem verme ve problemlerine çözüm bulma romantik edebiyat için önem arz etmektedir.⁴²⁰ Bu akımdan etkilenen Menfelûtî, kendi toplumunun sorunlarına duyarsız kalmamıştır. Zira romantik düşünceye sahip birinde toplumdaki bireyler eşittir. Bu bağlamda o, yazılarında sosyal tabakalar arasındaki eşitsizliği dile getirir. Zengin malında fakirin hakkı vardır ilkesi gereği sosyal tabakalar arasında yardımlaşmanın ve fakirin hakkının verilmesi gerekliliği savunur. Sosyal tabakalardaki eşitsizlikle ilgili ise şu ifadelerle yer verir:

“Gökyüzü suyunu sakınmadı, yeryüzü de bitkilerini. Ne var ki güçlü, zayıftan bu ikisini kıskandı ve onları elinden aldı. Bu yüzden zayıf; fakir, yoksul, sitemkâr ve hayıflanan biri oldu. Onun hasımları, varlıklı ve zengin kimselerdi; gökyüzü ya da yeryüzü değil.”⁴²¹

Güçlünün zayıfı ezmesi, zengin fakire üstünlük kurması gibi adalet dengesizliğinin yaşandığı tutumlardan rahatsızlık duyan Menfelûtî bu konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Güçlü insan, zayıf insan için zincirler ve prangalar yapıp ona adalet adı altında zulmetmek ve de namus ve nizam adına özgürlüğünün cevherini çalmak için onları (zincirleri ve prangaları) kimi zaman namus kimi zamanda kanun diye adlandırdı.”⁴²²

“Hapishane duvarları ardındaki nice insan saray duvarları ardındaki nicelerinden daha temiz kalpli, daha namusludur.”⁴²³

Menfelûtî, *Ebu’ş-şamakmak* adlı yazısında aynı ismi verdiği bir fakirle olan sohbeti sırasında Ebu’ş-şamakmak’ın ağzıyla Mısır’da olan fakirlik problemi üzerine eleştirel bir tavırla değinir, Mısır’da yapılan yardımların yalakalık ve devlet başkanına yakın olmak

⁴¹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/153.

⁴²⁰ Abdulhalim Aydın, “Namık Kemal’in Sanat/Sanatçı Algısında Romantizm ve Victor Hugo Etkisi”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3 (2012), 371.

⁴²¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/214.

⁴²² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/292.

⁴²³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/96.

amacıyla yapıldığını dile getirir. Mısır'daki fakirlerin durumunu belirterek bolluk ve refahtan nasiplerinin olmadığını şöyle bir beyitle ifade eder:

كبر أضاء الأرض شرقاً ومغرباً وموضع رجلي منه أسود مظلم⁴²⁴

“Yeryüzünün doğusunu ve batısını aydınlatıp da ayağımın olduğu yeri siyah ve karanlıkta bırakan ay gibi.”

Menfelûtî, Mısırlı bir kadının sokakta açlıktan ölmesi üzerine yazdığı *Katiletü'l-cu* (Açlığın Kurbanı) adlı yazısında sözlerini onun bu şekilde, açlık gibi bir sebepten ötürü gözler önünde ölmesine göz yuman insanlara yöneltir:

*“Açlık ve cefa karşısında yeryüzünde insandan başka kendisine ve gözyaşlarına hâkim olabilen bir mahluk tanımıyorum.”*⁴²⁵

*“Ülke ekmekten, azıktan yoksun mu kaldı da köşk sahiplerinden barakada oturanlarına kadar milletin fertleri arasında fazladan bir parça ekmeğe sahip olan ve onu açlıktan ölen kadıncağıza verecek olan bir kimse yok!”*⁴²⁶

*“Sadece şerefli ve namusluları ölen milletin suçu ne de büyüktür!”*⁴²⁷

2.2.1.3. Düşsellik

Düşsellik yani hayal kurma romantik yapıya sahip insanların karakteristik özelliklerindendir. Menfelûtî bu bağlamda değerlendirildiğinde onun da dünyaya alternatif bir âlemden yaşamayı tercih ettiği, rüyalarında düşlediği âlem içerisinde yer aldığı yazılarında görülür. Nitekim o *Eyne'l-fadîle* (Erdem Nerede) adlı yazısında şöyle der:

*“Şayet beni kaybetmekle hayatın tadını ve nimetlerini kaybedecek küçük kızlarım olmasaydı bu konuşan âlemden orada dostluğu ve sükûneti bulduğum sessiz âleme kaçardım.”*⁴²⁸

⁴²⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/24.

⁴²⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/32.

⁴²⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/33.

⁴²⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/34.

⁴²⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/212.

Menfelûtî, *Yevmü'l-hisâb (Hesap Günü)* adlı yazısında rüya tarikiyle dünya âleminden ahiret âlemine geçiş yaparak okuyucularına aklındaki -belki de umduğu- mahşer sahnesini aktarır. En nihayetinde bu hayal âleminden uykusundan uyanarak ayrılır. Aynı şekilde *el-Medînetü's-sa'âde (Mutluluk Şehri)* adlı hikâyesinde de rüyada gördüğü ve içinde bulunduğu hayal âleminde okuyucu dolaştırdıktan sonra uykudan uyanmasıyla birlikte bu seyir sona erer. Diğer yazılarında da kimi zaman satır aralarında gerçek âleme mukabil hayal âlemine atıflarda bulunur.

2.2.1.4. Ütopya

“Gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı veya düşünce anlamına gelen”⁴²⁹ ütopya Menfelûtî’de var olan bir husustur. Menfelûtî’de kendi düşüncesindeki ütopyasını *Medînetü's-sa'âde (Mutluluk Şehri)* adlı yazısında okurlarına aktarmıştır. Menfelûtî burada rüyasında gördüğü toplumun harikulade vasıflarını kendisine eşlik eden bir adamın ağzıyla aktararak Mısır toplumunda da görmek istediği yapıyı gözler önüne sermek istemiştir.

2.2.1.5. Gözyaşı

Romantizm, bilindiği üzere temelinde duygusallık barındıran bir akımdır. Bu duygusallık Menfelûtî’nin yazılarında da görülmektedir. Nitekim onun nazarında gözyaşı akıtmak kötü bir şey değildir. O, bu konuyla ilgili şu ifadelere yer verir:

*“Keşke sen her üzgün ve acı çeken birini gördüğünde ağlasan. Böylece ağlamanın mutluluğuyla ve gözyaşlarının sevinciyle gülümsesen. Çünkü böyle bir durum karşısında yanaklarından süzülen gözyaşları beyaz bir sayfada senin insan olduğunu kanıtlayan nurdan satırlardır.”*⁴³⁰

Menfelûtî, gözyaşının rahmet göstergesi olduğunu söyleyerek ikisinin arasında bağ olduğuna işaret eder. Ağlayan kimseleri gördüğünde ağladığını belirten Menfelûtî, onların gözyaşlarının kendisi için bir şifa kaynağı olduğunu dile getirir.⁴³¹

⁴²⁹ Güncel Türkçe Sözlük, “Ütopya” (Erişim 25 Ağustos 2020).

⁴³⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/240.

⁴³¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/152-153.

Menfelûtî, bu bağlamda acı duymayı da anlamsız bulmaz ve insanın acının ne olduğunu tatmasının hayatta acılar yaşayan insanlara karşı empati kurarak yaklaşmasını sağlayacağını düşünür.

“Acı, bütün hayır ve ihsan duygularının fışkırdığı kaynaktır. Toplum fertleri arasındaki en büyük bağdır. İnsan tabakaları ve ırklarını bir araya getiren tek birliktir. Bilakis o insanlığın anlamı, ruhu ve cevheridir. Bu yüzden kim acıdan mahrum kalırsa nefsin her türlü faziletinden ve asaletinden mahrum kalır, konuşan insandan ziyade daha çok sert bir kayaya benzer.”⁴³²

2.2.2. Melankoli

Sözlükte “hüzün, hüznün hâkim olduğu ruh hâli”⁴³³ anlamına gelen melankoliyi Serol Teber⁴³⁴ “özelikle toplumsal huzursuzlukların arttığı dönemlerde yaşanan güvensizlik ortamlarında sıklıkla sözü edilmeye başlanan bir yaşam tarzı, bir ruhsal durum, bir kişilik tipi”⁴³⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Antik Çağ’da deha olarak nitelendirilen melankoliye Orta Çağ’da hastalık gözüyle bakılmış, ölümcül yedi günahtan⁴³⁶ biri olarak adlandırılmıştır. Ancak sonrasında Rönesans’la birlikte anlamsal değerini geri kazanmış ve hümanizmanın etkisiyle melankoli yeniden deha ve yaratıcılık olarak ele alınmıştır. Aydınlanma Çağı’na gelindiğinde ise delilik olarak ifadelendirilmiş, psikolojik bağlamda değerlendirilmiştir.⁴³⁷

Melankoli, uzun süreyi ifade eden bir durumdur ve ardında yatan sebep kişi tarafından bilinmez ya da önemsenmez. Melankolik bir durumda olan kişi gerekli gördüğü yitik bir şeyin yol açtığı düşüncelere dalarak ona ulaşmanın yollarını arar, bulamadığında ise

⁴³² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/18.

⁴³³ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Melankoli” (Erişim 25 Temmuz 2021); *Kubbealtı Lugati*, “Melankoli” (Erişim 25 Temmuz 2021).

⁴³⁴ “Türk psikiyatr ve radyo programcısıdır.” Bk. Wikipedia, “Serol Teber” (Erişim 19 Mayıs 2021).

⁴³⁵ Serol Teber, *Melankoli “Normal Bir Anomali”* (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 9.

⁴³⁶ “Bütün günahların ve kötülüklerin kaynağı yedi temel günah (peccata capitale). Hristiyanlığın S. Jean Cassien ve S. Gregoire le Grand’dan itibaren benimsediği bu yedi günah şunlardır: Gurur, haset, cimrilik, sefahat, oburluk, öfke ve tembellik.” Bk. Ömer Faruk Harman, “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/282.

⁴³⁷ Rumeysa Seven, “Antikçağ Mitolojisinde Melankoli”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (Nisan 2018), 51.

hüzne gark olur.⁴³⁸ Melankolik kişiler, karamsar bir ruh hâline ve kötümser düşüncelere sahiptirler.⁴³⁹

Modernizmle birlikte birey ön plana çıkınca toplumdaki bağların kopmasına ve toplumsal ilişkinin çökmesine bu da bireylerde yalnızlaşmaya ve ruhi anlamda çöküntüye yol açmıştır. Bu yüzden kimlik bunalımı, bitmek bilmeyen mutsuzluklar melankolik bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu durum da geçmişe, geleceğe, inanca dair değer yargılarının sarsılmasına neden olmuştur.⁴⁴⁰

Yaşamdaki sorunlara duyarlı olmaları, insanlarla ilişkilerini güçlendirmek istemeleri melankoliklerin öne çıkan özellikleridir. Ancak insan ilişkilerindeki yapaylık ve sahtelik onların durumlara karşı duyarlılıklarını yitirmelerine ve içe kapanıklığa sebep olmaktadır. Bu yüzden melankolik tipler hayattan bıkkınlık duyan, gelecekle ilgili ümidini kaybetmiş, yılmış, ölüm düşüncesine sahip, dünyayı en iyi yorumlayan, kendi problemlerini tespit edip bunlara çözüm aramaya çalışan, herhangi bir çözüm bulmasa bile daima bir arayış içerisinde olan kimselerdir.⁴⁴¹

Menfelûtî'nin son derece melankolik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. O, kendisini bedbaht bir insan olarak tarif eder ve zamanın kendisine tattırmadığı acı kalmadığını, hayatta kimsenin karşılaşmadığı sıkıntılarla karşılaştığını belirtir.⁴⁴² Tabii ki onun bu derece melankolik bir yapıya sahip olmasının altında yatan birtakım nedenler vardır. Onu melankoliye iten nedenler ise şunlar olabilir:

1. Annesinin ve babasının boşanması, sonrasında ikisinin de başka insanlarla evlenmesi
2. Yapısal olarak uzleti ve uzaklığı sevmesi
3. Bir müddet hapiste kalması
4. İngiliz işgali ve zulmünün ülkedeki yıkıcı etkileri

⁴³⁸ Zeynep Şener, *Servet-i Fünûn Romanında Karamsarlık* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 73.

⁴³⁹ Epsikiyatri, "Melankolik Ne Demek" (Erişim 29 Temmuz 2021).

⁴⁴⁰ İsa Kayıhan, "Necip Tosun'un 'Gidilmemiş Yerlerin Türküsü' Öyküsünde Melankoli", *ANASAY* 9 (Ağustos 2019), 65-67.

⁴⁴¹ Kayıhan, *Melankoli*, 70.

⁴⁴² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/157-158.

5. Mısır devlet ve toplum yapısında meydana gelen problemler

6. Romantizm akımının etkisi

Menfelûtî'nin melankolik yapısını ortaya koyan yazılarının en iyilerinden birisinin *ez-Zehratü 'z-zâbile (Solgun Çiçek)* adlı yazısı olduğu söylenebilir. Burada sınavında başarısız olan, ateşli hastalık geçiren, henüz iyileşmeden üstüne bir de sağır olan bir öğrencinin kendisini teselli etmesi isteği üzerine Menfelûtî'nin ona verdiği yanıtta melankolinin etkisi görülmektedir. Menfelûtî, öğrenciye onu insanların bu gibi konularda yaptığı gibi teselli edemeyeceğini söyleyip onların acıları hafifletmek adı altında yaptıklarının ve söylediklerinin insanların başına gelen böylesi musibetlerle alay etmek olduğunu dile getirir. Bu yüzden Menfelûtî, öğrenciye bu konuda yalan söylemeyeceğini ifade edip gerçekleri ortaya döker. İştme yetisini kaybetmesiyle öğrencinin insanlarla olan bağlantısını yitirdiğini adeta yalnızlığa büründüğünü çekinmeden söyler. Sonrasında öğrencinin acısını dindirmesine yarayacak nehir, ağaç, kuş sesleri gibi hiçbir sesi duyamayacağını, duyamamanın onun konuşma ve düşünmesine etki edeceğini belirtmekten kaçınmaz.⁴⁴³ Menfelûtî'nin burada ne amaçla bu şekilde cevap verdiği bilinmez ancak verdiği cevabın içerdiği ağır melankolik ifadenin öğrencinin psikolojisine etki ettiği ise aşîkârdır. Bu şekilde kendisinden teselli isteyen birine ağır psikolojik bir dram içerikli yazıyla yanıt vermesi ise şaşkınlık vericidir. Menfelûtî, verdiği bu cevapla öğrencinin bu yazı sonrası akıbetinin ne olduğunu ister istemez okuyucunun aklına getirtmektedir.

Menfelûtî'nin yazılarına bakıldığında sıklıkla kullanılan ve melankolik ifade taşıyan kelimelerin varlığı göze çarpar. Bu kelimeler ise şunlardır:

Gözyaşları (العبرات), çığlıklar (الزفرات), acı (الألم), hüzn (الحن), ağlama (البكاء), kara bulut (سحابة سوداء), aldatma (الخدع), sıkıntı (بأس), ıstırap (مرارة), karanlık (ظلمة/ظلام), usanç (ملل), gömmek (دفن), sefalet (شقاء), vahşet (وحشة), terk etmek (ترك), yalnız (وحيد), dertler (هموم), bırakmak (فارق), inilti (أنين), ayrılık (فراق), musibet (مصيبة), kötülükler (سيئات), zulüm (الظلم), miskin (مسكين), kabir (القبر), kefen (الكفن), acı çekmek (عانى), zayıf (ضعيف).

⁴⁴³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/97-103.

2.2.2.1. Zamanın Bilinmezliği

Daha önceden de belirtildiği gibi melankolik bireylerde zaman bilinmezlik içerir ve zamana karşı pek bir beklentileri olduğu söylenemez. Bunlardan biri olduğu görülen Menfelûtî'nin nazarında ise zaman meçhulden ibarettir ve çoğu zaman getirdikleri kötü olmuştur. Bu yüzden o, yazılarında insanların zamandan beklentilerinin büyük olmaması gerektiği mesajını verir. Nitekim o, *el-Gad (Yarın)* yazısında düşünülenlerle gerçekleşenlerin bir olmayacağını ifade etmeye çalışarak yarının ne getireceğinin bilinemeyeceğinin, bu yüzden ona fazla itimat edilmemesi gerektiğinin mesajını verir.

Menfelûtî, *el-Gad (Yarın)* yazısında yarının meçhulleriyle ilgili “*Sabahleyin elbiselerimi giydiğimi ve hala onları giyinik olduğumu biliyorum. Fakat elbiseleri benim mi yoksa gassalın mı çıkaracağını bilmiyorum?*”⁴⁴⁴ ifadesiyle “*Bir insan köşkün kapısının dışına koymak için ayağını kaldırırsa onu kapının eşiğine mi yoksa kabrin eşiğine mi koyacağını bilemez.*”⁴⁴⁵ ifadesine yer verir.

Menfelûtî *ed-Defînü's-sağîr*'de (*Küçük Mevtâ*) zamanın, kendisinin elinde olmayan için üzüntü duyan birisi olmadığını görünce ona umut kapısından yanaştığını ve ona oğullar bahşedip sonra da onları elinden aldığını söyler ve bunun ardından duyduğu acıyı dile getirir.⁴⁴⁶

Menfelûtî, zamanın verdiğini geri almasının onun kuralı olduğunu ve bu kuralın köşkte yaşayana da barakada yaşayana da işlediğini söyler. Bu yüzden der ki:

“*Üzüntünü azalt, gözyaşlarını zapt et. Çünkü sen zamanın oklarının ulaştığı ilk hedef olmadığını gibi senin başına gelmiş bu şey üzüntüler ve musibetler listesindeki ilginç yeniliklerin ilki değildir.*”⁴⁴⁷

Yine Menfelûtî, zamanın bu özelliğiyle ilgili olarak şunu dile getirir:

“*Senden gidene üzülme. Çünkü o, zamanın sana emanet ettiklerinden biriydi. Zaman ise sana ödünç verdiğini sonra geri alır.*”⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/185.

⁴⁴⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/186.

⁴⁴⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/201.

⁴⁴⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/229.

⁴⁴⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/31.

Menfelûtî, sokak çocuklarını konu alan *Habâya'z-zevâyâ (Köşelerin Sırları)* adlı yazısında zamanı, insan yiyip bitiren bir şey olarak tanımlayarak zamanın onları kemik yığımına döndürdüğünü dile getirir.⁴⁴⁹

Zaman karşısındaki melankolik düşüncelerini aktarmaya devam eden Menfelûtî '*alâ Serîri'l-mevt (Ölüm Döşğinde)* adlı yazısında sevgilisini kaybeden bir gencin zamanla ilgili ifadelerine yer verir. Bu genç, zamanı hain olarak nitelendirmekte, zamanın insana bir an bile olsun mutluluk yaşatmadığını, onu üzüntü ve kedere gark ettiğini dile getirmektedir.⁴⁵⁰

3.2.2.2. Hüzün

Hüzün, Menfelûtî'nin yazılarında hâkim olan duygulardan birisidir. Bu yüzden Menfelûtî, yazılarında hüznü okurlara sıklıkla hissettirmektedir.

Menfelûtî'nin gerek kendi yazmış olduğu hikâyelerde gerekse tercüme hikâyelerin pek çoğunda ve kimi yazılarında hüzün teması hâkimdir. Aslında hüznün temalardan biri olarak kullanılması Menfelûtî'nin kendi mizacını yansıtmaktadır. Bunlardan biri *el-Ke'su'l-ûlâ (İlk Kadeh)* adlı hikâyesidir. Menfelûtî, bu hikâyesinde içki kurbanı olan ve bu yüzden hayatı mahvolan arkadaşından bahsetmiş ve onun durumunu üzüntü içerisinde şu şekilde tasvir etmiştir:

*“Sonra hastanın yatağına doğru yaklaştım. Eski tül ondan geriye sadece bir deri bir kemik kalan silueti ortaya çıkardı. Dedim ki: Ey gökyüzüne boş boş bakan siluet! Senin bedeninde sevdiğim bir arkadaşım vardı. Bana onu gösterebilir misin?”*⁴⁵¹

Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek ise *ed-Defînü's-sağîr (Küçük Mevtâ)* adlı yazıdır. Menfelûtî bu yazısında kendisine, ölen oğullarının ardından şiddetli bir hüzne gark olan bir baba rolünü biçmiştir. Oğullarının özellikle de küçük oğlunun, gözünün önünde ölümüne gidişi ona çok büyük bir acı yaşatmış ve yalnız kalan baba oğullarına kavuşmayı temenni etmiştir.

⁴⁴⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/149.

⁴⁵⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/288.

⁴⁵¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/192.

2.2.2.3. Yalnızlık

Yazılarında okurlarına yalnızlığını hissettiren Menfelûtî bu konuda kendisi ile ay arasında benzerlik kurup ayında aslında görüldüğü gibi olmadığını onda da ne bir rüzgâr ne de bir insan olduğunu dile getirerek kendisinin de ay gibi içten içe yalnız olduğunu ifade etmeye çalışır.⁴⁵²

Hayatta mutlu olmayı dürüst bir arkadaşla sahip olmak olarak değerlendiren Menfelûtî, kendi hayatında böyle birini bulamadığını söyler.⁴⁵³ Menfelûtî'nin beyaz saçı muhatap alarak söylediği “*Sana eşlik edecek bir dost bulamayacağın vahşi bir yeryüzünde yer edinmek sana nasıl hoş gelir?*”⁴⁵⁴ ifadesinden onun da hayatını gerçek anlamda paylaşacağı bir dost bulamadığı anlaşılmaktadır.⁴⁵⁵

Menfelûtî, yazılarında kimi zaman arkadaş sadakatsizliğinden de bahsetmektedir. Bu hususta kendisiyle sırrını ve sözünü paylaşabileceği ve bunları saklayacak arkadaşının olmadığını ifade eder.⁴⁵⁶

2.2.2.4. Yitik

Menfelûtî, yazılarında yitik olan ve ulaşamadığı şeylerin varlıklarından da bahseder. Bunlardan biri ise erdemdir. Onu her yerde aramasına rağmen bulamadığını dile getirir.⁴⁵⁷ Bunun sebeplerinden biri olarak ise insanlardaki riyaı zikrederek bu riyanın kendisinin hakikati görmesine engel olduğunu belirtir.⁴⁵⁸

2.2.2.5. Hayattan Kopuş

Menfelûtî hayatta sadece bir an için mutlu olduğunu sonra kendini karanlık, acı ve gerçek âlemi diye nitelediği âlemde bulduğunu ifade eder. Menfelûtî kendi nazarındaki dünyanın

⁴⁵² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/204.

⁴⁵³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/211.

⁴⁵⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/318.

⁴⁵⁵ Menfelûtî'nin yazılarında ve hikâyelerinde kendisinden bahsettiğini düşünüyoruz. Bu düşüncemizi destekleyen ifadeler bazı kaynak kitaplarda da yer almaktadır. Örnek için bk. Düsûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs*, 188-190; Ebu'l-Envâr, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî*, 2/52-55.

⁴⁵⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/159.

⁴⁵⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/206.

⁴⁵⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/210.

acı gerçeklerini gözler önüne serer. Onun karanlık yönlerinden, içinde yaşanan kıyımlardan, ihanetlerden, haksızlıklardan, yozlaşmalardan bahseder.⁴⁵⁹

Menfelûtî, *ed-Definü's-sağîr (Küçük Mevtâ)* adlı yazısında çocuklarının ölümü sonrası hayattan haz alamayıp yaşamı kendisi için hoş bulmadığından dolayı çocuklarından onu kendi yanlarına alması için Allah'a dua etmelerini ister.

Devratü'l-felek'te (Feleğin Çarkı) ise hayatla şarap arasında bir benzetme kurarak hayatın tadının da şarap gibi olduğunu dolayısıyla onun da şarap gibi sonrasında insana acı verdiğini dile getirir.⁴⁶⁰

Hayatla ilgili bu denli karamsar bir düşünce içerisinde olduğu gözlemlenen Menfelûtî için hayat insana mutlu olabileceği pek bir şey sunmaz. Hatta o, insan hayatının kabre uzayan karanlık tarafını anlatmak için Hz. Yunus'un, yürüdükçe karanlığın arttığı balığın karnındaki durumunu örnek gösterir. Menfelûtî'ye göre aynı şekilde günler de insanlara rahatlık ve huzur namına bir şey sunmazlar.⁴⁶¹

Menfelûtî nazarında yaşamda mutluluk ancak ve ancak barışın sağlanmasıyla mümkün olabilir. Ancak barışın sağlanması için ön koşullar gereklidir. Bunlar ise adaletin temini, merhametin varlığı, hak sahibine hakkının verilmesi, fakir ve yoksullara şefkat gösterilmesi, mesleklerin hakkıyla icra edilmesi gibi koşullardır. Menfelûtî'ye göre bu koşullar gerçekleştiğinde barış tesis edilebilecektir. Ne var ki Menfelûtî buna dair inancını da kaybetmiş görünmektedir. Onun deyimiyle tüm bunlar “*yalancı hayaller*”, “*boş temenniler*”dir.⁴⁶²

Menfelûtî, hayatın dertleri ve sıkıntılarıyla ilgili ise şu ifadelere yer verir:

*“Ne de çoktur dünyanın derdi tasası ne bitmek bilmezdir üzüntüleri. Kişi, bir sıkıntı bitmeden bir diğeriyle karşılaşır, bir felaketten kurtulmuşken bir diğeri başına gelir.”*⁴⁶³

⁴⁵⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/153-155.

⁴⁶⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/31.

⁴⁶¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/170.

⁴⁶² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/172-173.

⁴⁶³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/195.

2.2.2.6. Ölüm

Hayata karşı olumsuz ifadelerde bulunan Menfelûtî'nin ölüm hakkında olumlu ifadeler kullanması pek tabii kaçınılmazdır. Örnek verilecek olursa Menfelûtî eş-Şa 'ratü'l-beydâ' (Beyaz Saç) adlı yazısında beyaz saçlarla ölüm arasında bağlantı kurup beyaz saçları ölümün habercisi olarak gördüğünü belirtmiştir.

*“Onu öğrendiğimden beri arzuladığım ancak ne ona gidecek bir yol bulabildiğim ne de onu haber veren bir elçi tanıdığım ölümün habercisisin.”*⁴⁶⁴

Menfelûtî yine aynı yazısında beyaz saçı ulaşamadığı ölümün elçisi, umudun habercisi olarak nitelendirmektedir. Menfelûtî'nin böyle bir nitelendirme yapmasının ardındaki neden, ölümü mutluluğu elde edemediği hayattan bir kurtuluş yolu olarak görmesidir.

Menfelûtî, Vâ rahmetâhû (Vâh Merhamet Vâh) adlı yazısında ise ölümü fakirlerin ve sıkıntıya düşenlerin kurtuluş yolu olarak görüp ölümün onlar için hayatın sıkıntılarından kurtulmak adına bir rahatlık olduğunu belirtir.⁴⁶⁵

2.2.2.7. Umutsuzluk

Umutsuzluk, melankolik durumun kaçınılmaz vasıflarından biridir. Menfelûtî'de var olan duygulardan birisidir. Bu bağlamda Menfelûtî, umutsuzlukla ilgili şu ifadelere yer verir:

*“Sen üzgünsün. Çünkü umudun parlak yıldızı sana yaşam semasında göründü ve gözlerini ışıkla, kalbini mutlulukla doldurdu. Ancak göz açıp kapayana kadar sen onu kaybettin ve bulamadın.”*⁴⁶⁶ Yazısının devamında ise bir şeye bel bağlama noktasında itidalli olma gerekliliğinden bahseden Menfelûtî şöyle der:

*“Doğum saatinde mutluluk olmasaydı, ölüm saatinde ağlama olmazdı. Zenginliğin devamına güven olmasaydı, fakirliğe üzüntü duyulmazdı. Karşılaşmanın mutluluğu olmasaydı, ayrılığın üzüntüsü olmazdı.”*⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/321.

⁴⁶⁵ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/216.

⁴⁶⁶ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/229.

⁴⁶⁷ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/230.

Toplumda erdem in inşa edilmesi noktasında da melankolik bir tavır içerisinde olan Menfelûtî toplumdan rezaletin silinemeyeceğini, fesadın ıslah edilemeyeceğini ileri sürer.⁴⁶⁸

2.2.3. Kinizm

Hamilton Gibb'in Menfelûtî hakkında “Çoğu zaman sosyal zulme karşı olan hissiyatı aşırı bir kinizme yol açıyordu. Bu da edebiyatçı olarak onun kişiliği için ağır bir kusurdur.” diyerek Menfelûtî'nin reformistlere, zenginlere, varlık sahiplerine, siyasetçilere eleştirilerde bulunduğunu ifade eder.⁴⁶⁹ Biz de burada Menfelûtî'de kinizm üzerinde duracağız.

Kinizm TDK'da “İnsanın erdem ve mutluluğa, hiçbir değere bağlı olmadan bütün gereksinimlerden sıyrılarak kendi kendine erişebileceğini savunan Antisthenes'in öğretisi”⁴⁷⁰ olarak tanımlanmaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Menfelûtî kendisinin böyle bir felsefî akıma bağlı olduğunu dile getirmemiştir. Ancak Menfelûtî'nin sahip olduğu bazı fikirler ve sergilediği bazı davranışlarda kiniklerle ortak özellik göstermektedir. Burada Menfelûtî'nin kiniklere benzeyen yönleri üç maddede ele alınıp arasındaki benzerlikler ortaya konulacaktır.

1. Kinikler “dünya işlerinden el etek çekme ya da dünya nimetlerinden uzak durma” hâlini yaşam felsefesi olarak kabul etmişlerdir.⁴⁷¹

Menfelûtî bu bağlamda ele alındığında yazdıklarından onun dünya hayatına karşı olumsuz bir fikre sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira onun yaşadığı dünya hayal etiğinden oldukça uzaktır. Bunu anlamak için *Medînetü's-sa'âde (Mutluluk Şehri)* adlı yazısını okumak bile yeterli olacaktır. Aynı zamanda onun kimi yerlerde âlem den âleme geçişten bahsetmesi de bu anlayışının bir sonucudur. Eğer Menfelûtî bu dünyada umduğunu bulsaydı, yazılarında bunları dile getirme gereği duymazdı.

⁴⁶⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/214.

⁴⁶⁹ Gibb, *Dirâsât*, 344.

⁴⁷⁰ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Sinizm” (Erişim 18 Ocak 2020).

⁴⁷¹ Abdülbaki Güçlü vd., *Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat, 2008), “Kinikler Okulu (Kinizm)”, 827.

2. Kinikler mutluluğa ulaşma noktasında erdemi yeterli görmektedirler. Erdemi iyiliğin kendisi olarak değerlendiren kinikler için erdemsizlik ise kötülüğü yansıtmaktadır.⁴⁷²

Menfelûtî'nin dünyasında da erdem ayrı bir yere sahiptir. Hatta Menfelûtî bu konuda *Eyne'l-fadîle (Erdem Nerede?)* yazısını kaleme almıştır. Erdemi kaybedip de bulamadığı bir şey olarak nitelendiren Menfelûtî, erdem hakkında şu sözleri sarf eder:

*“Erdem, erdem ey topluluk! Çünkü erdem bu miskin ümmetin onun acılarına ve musibetlerine karşı tek tesellisi, Allah göstermesin bütün umutları ve arzularını yitirdiğinde geriye kalan tek ümididir.”*⁴⁷³

*“Erdemi malını çoğaltmak ya da rahat bir hayat yaşamak için arzu eden onu küçümseyip hor görmektedir. Çünkü o, böyle yaparak erdemle tacirin malı ve zanaatkârın makinesi arasında fark görmemektedir.”*⁴⁷⁴

3. Dünyaya karşı tavır alan kiniklerin yaşamında temel ihtiyaçlar ve hazlar çok önemli bir yere sahip değildir. Hatta kinizm denilince akla gelenlerden biri olan Diogenes⁴⁷⁵ yoksul bir hayat yaşayarak etin bile ateşe gerek olmadan çiğ yenilebileceği düşüncesindedir.⁴⁷⁶

Menfelûtî bu kapsamda ele alındığında elbette onun kinikler kadar abartılı bir düşünceye sahip olduğu söylenemez. Ancak Menfelûtî'nin dünya nimetlerine fazlaca tamah etmemesi, fakir yaşamayı zenginliğe tercih etmesi, zenginleri ve zenginliği yerdığı göz önüne alındığında onun da bazı düşünce ve tavırlarında kinikler gibi hareket ettiği söylenebilir.

Menfelûtî'nin bu söylemlerine zenginler hakkında söylediği şu söz örnek verilebilir:

*“Erdemliler arasında niceleri vardır ki sefillerdir. Reziller arasında da niceleri vardır ki nimet ve servet sahipleridir.”*⁴⁷⁷

⁴⁷² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), “Kinikler”, 510.

⁴⁷³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/178.

⁴⁷⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/284.

⁴⁷⁵ “421-320 yılları arasında yaşamış olan ve kendine yetme ile sadelik ilkelerine dayanan Kinik yaşam biçiminin öncülerinden çileci düşünür.” Bk. Cevizci, “Diogenes”, 243.

⁴⁷⁶ Cevizci, “Kinikler”, 511.

⁴⁷⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/284.

Menfelûtî, kendisine sorulan “İnsan için zengin mi yoksa fakir mi doğması daha iyidir?”⁴⁷⁸ sorusuna cevap olarak kaleme aldığı *en-Nâşîü’s-sağîr* (Küçük Çocuk) yazısında fakirliğin kendi nezdindeki değerini gözler önüne sermektedir. Ardında zengin bir çocuk bırakmak istemediğini dile getirerek tercihini fakir olmaktan yana kullanan Menfelûtî için servet olarak nitelendirilebilecek iki şey vardır: Akıl ve edep.

Başta da belirtildiği üzere Menfelûtî, kinizm felsefesini benimsemiş değildir. Kaldı ki Menfelûtî felsefeyle ilgili olan bir insan da değildir. Ancak onun kimi söylem ve tutumları kinizmi andırmaktadır. Nitekim erdemi bu derece önemsemesi ve dile getirmesi, toplumsal olaylar karşısında güçlü bir tepki vermesi, hayatı çok da değerli bulmayı, yalnızlığı tercih etmesi, herhangi bir parti, cemiyet yahut da şahsa bağlılıktan kaçınması, yaşadığı hayattan memnun kalmaması gibi durumlar onunla kinizm arasında ortak bir bağ olduğunu düşünmemize yol açmıştır.

Burada Menfelûtî’nin *el-Ganî ve’l-fakîr* (Zengin ve Fakir) adlı yazısının sonunda Diogenes’e yer vermesinden bahsetmek yerinde olacaktır. Menfelûtî burada Diogenes’ten kelbî yani kinik diye söz etmektedir. Menfelûtî bu yazıda hem kendisi hem de başkası için iyilikte bulunan kimseye rastlamadığını dile getirerek sözü Diogenes’le bitirir:

“...Dördüncüsü ise kendisinden başkasına ve kendisine iyilik edendir. Ne var ki onun nerede olduğunu bilmediğim gibi ona gidecek bir yol da bilmiyorum. Sanıyorum ki o Yunan felsefeci kinik Diogenes’in aradığı kimseydi. Ona feneriyle ne yaptığı, gündüzün aydınlığında onunla niçin dolanıp durduğu sorulduğunda şöyle cevap verdi: ‘İnsan arıyorum.’”⁴⁷⁹

2.2.4. Değerlendirme

Menfelûtî yaşadığı şartlar, sahip olduğu mizaç içerisinde değerlendirildiğinde romantik, melankolik ve kinizmi andıran bir yapıya sahip olması normal karşılanmalıdır. Çünkü her yazar ister istemez sahip olduğu duygu ve eğilimleri eserlerine yansıtmaktadır. Menfelûtî’nin eserlerini okuyan biri ondaki bu durumu daha ilk cümlelerden itibaren hissetmeye başlayacaktır. Menfelûtî’nin böyle bir yapıya sahip olmasında siyâsî ve sosyal

⁴⁷⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/16, dip. 1.

⁴⁷⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/216.

nedenlerin etkisi olsa da bundaki asıl etken kanaatimizce onun duygusal yapısıdır. Çünkü insanların bir şeylere meylinde en önemli etken onun iç yapısıdır. Menfelûtî'nin duygusal, hassas bir karaktere sahip olması onun böylesi bir tavra meyletmesini kolaylaştırmıştır. Hatta onun bazı hususlarda yanlış hüküm vermesine bile yol açtığı söylenebilir. Bu yanlış hükümlerden birini daha önceden değindiğimiz *ez-Zehratü 'z-zâbile* (*Solmuş Çiçek*) yazısında gence verdiği cevapta görmek mümkündür. Menfelûtî'nin *Lâ hemeciyye fi'l-İslâm*'da (*İslâm'da Barbarlık Yoktur*) sözde Ermeni katliamına gösterdiği tepki de bu doğrultuda değerlendirilebilir. Elbette burada Menfelûtî'nin kasıtlı olarak Türkler adına böyle bir söylemde bulunduğunu ifade etmek doğru değildir. Burada kastedilen Menfelûtî'nin duygularına hâkim olamadığıdır. Aslında Menfelûtî'nin ruhi yapısı ve zamanında içinden geçtiği buhranlı süreçler ele alındığında yazılarında böyle bir tavır sergilemesinin pek de tuhaf olmadığı söylenilebilir.

2.3. Hikâyelerinin Tahlili

Burada Menfelûtî'nin *en-Nazarât*'ta yer vermiş olduğu hikâyeler ele alınıp; bu hikâyeler konular, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve anlatım özellikleri açısından incelenecektir.

2.3.1. Hikâyelerinin Unsurları

2.3.1.1. Konuları

Menfelûtî'nin hikâyeleri, kısa hikâyeler şeklindedir. Menfelûtî, içerisinde toplumsal mesajlar barındıran bu hikâyeler aracılığıyla kendi toplumunda yaşanan problemlere ışık tutar.

Menfelûtî'nin hikâyelerinde değindiği konulardan biri evliliiktir. Menfelûtî hikâyelerinde ilişkilerin ve evliliğin olumsuz neticelerine, bu yüzden hayatları mahvolan insanlara yer vermiştir. Bunlardan *ile'd-Deyr*⁴⁸⁰ (*Manastıra*) adlı hikâyesinde evlilikten yüzü gülmeyen bir adamdan bahsetmektedir. Kilise önünde miskin bir halde bulduğu bu adam ilk eşiyle kendi rızası olmadan babasının isteğiyle evlendikten sonra, bu kadının cahil ve müsrif davranışlarından dolayı ondan boşanır. Sonrasında ise gönlünü kaptırdığı komşu kızıyla evlenmek üzereyken onun sevdiği birisinin olduğunu öğrenir. *'Ibratü 'd-dehr*⁴⁸¹

⁴⁸⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/231.

⁴⁸¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/261.

(*Zamanın İbreti*) adlı hikâyesinde ise karısı tarafından aldatılan adamı konu edinir. Karısının kendisini aldattığı kişi ise adamın çocukken yanına alıp yetiştirdiği hizmetçisidir. Menfelûtî bu hikâyesinde kadının aldatmasının sebebinin adam olduğunu, zira adamın eşine yeteri kadar ilgi göstermeyip ona karşı vefakâr olmadığının altını çizer. *Gurfetu'l-ahzân*'ın⁴⁸² (*Hüzün Odası*) konusu ise hamile kalan sevgilisini terk eden bir adamdır. Bir zaman sonra bu adam, sevgilisinden aldığı mektup neticesinde onu izbe bir yerde terk edilmiş bir evde yatağın yanı başında küçük kızı dururken ölmüş bir halde bulunca hüzün odası diye adlandırdığı odadan onun gibi yaşayıp ölmeden ayrılmayacağına dair Allah'a yemin eder. Daha sonra o da aynı yerde ölür ve ölmeden önce kızını arkadaşına emanet eder. Menfelûtî, *ez-Zevcetân*⁴⁸³ (*İki Eş*) adlı hikâyede de eşi tarafından aldatılan ve çocuğuyla terk edilen bir kadına yer vermektedir. Bu dünya etme bulma dünyası olduğundan adam karısına yaşattığını sonraki evlendiği eşinden bulmuştur. *et-Tevbe*⁴⁸⁴ (*Tövbe*) ise hâkim bir gençle ilişki yaşayan sonrasında terk edilen ve hamile kaldığını öğrenen bir genç kızın hikâyesidir. Bu genç kız terk edilmesinin akabinde yaşadığı bedbaht olaylar neticesinde mahkemelik olur ve karşısında zamanında kendisini terk eden hâkimi bulur. Hâkim, genç kıza beraat kararı verdikten sonra yaptıklarından pişmanlık duyar ve mesleğini bırakarak kızı bulup başka bir yere gider ve onunla evlenerek mutlu bir hayat sürer. *eş-Şehîdetân*'da⁴⁸⁵ (*İki Şehit*) babası tarafından istemediği bir adamla evlendirilen kadının hikâyesi yer alır. Kadın henüz lohusayken eşinin başka bir kadınla evlendiğini öğrenir ve bunun üzerine küçük kızıyla bir başına kalır. Kocasını boşamadığı gibi ona maddi yardımda da bulunmaz. Zamanla kadının durumu iyice kötüye gitmeye başlar ve kocası kızını da zorla elinden alır. Uzunca bir zaman kadın küçücük bir oda da yapayalnız kalır ve ölmek üzereyken kocası da anne özleminden bitap düşmüş kızını kadına getirir. Anneyle kızı aynı yatakta yan yana can verirler. *er-Resâ*'da⁴⁸⁶ (*Ağıt*) da babası tarafından sevmediği bir kadınla evlendirilen, sonrasında gizlice evlendiği başka bir kadından kızı olan ve kızının küçük yaşta ölmesinin ardından duyduğu acıyla vefat eden adamın hikâyesine yer verir. *Gadru'l-mer'e*⁴⁸⁷ (*Kadının İhaneti*) adlı Yunan hikâyesinde ise eşine, vefat etse dahi onu terk edip kimseyle

⁴⁸² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/341.

⁴⁸³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/376.

⁴⁸⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/131.

⁴⁸⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/265.

⁴⁸⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/241.

⁴⁸⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/290.

evlenmeyeceğine dair söz veren ancak ahde vefasızlık eden kadının, eşinin bununla ilgili kendisine kurmuş olduğu tuzağa düşmesini konu edinmektedir. *eş-Şeyhûhatu'l-Mütemerrida (Asi Yaşlılık)* adlı tercüme hikâyede kendilerinden yaşça küçük insanları seven bir adam ve Fransız kadını konu edinerek evlilikte denklik konusuna üstü kapalı bir şekilde değinir. Adam, oğluna almayı düşündüğü kızla kendisi evlenir. Sonra karısı ile oğlu birbirini sevince adamın sonu hüsrân olur. Fransız kadın ise kocasının ölümünün ardından gittiği kulüplerden birinde tanıştığı genci sever. Ancak sonrasında kadının kızıyla genç birbirlerini severler. Kadın ise yaptığı yanlışın farkına vararak iki genci evlendirir.

Menfelûtî'nin hikâyelerinde ele aldığı konulardan biri de fakirliktir. *es-Sayyâd*'da⁴⁸⁸ (*Balıkçı*) hâline şükreden, fakirliği mutsuzluk olarak görmeyen balıkçının hikâyesine yer verir. *Ebu'ş-şamakk*⁴⁸⁹ adlı hikâyesinde ise fakirlik konusunu temele alarak zenginlerin fakirlik karşısındaki duyarsızlığını işler. Bu hikâyede Ebu'ş-şamakk fakir biri olarak hissettiklerini şu sözlerle dile getirir:

*“Okullardan ve hastanelerden bana ne, ben ilme değil de ekmeğe açken. Benim fakirlikten başka hastalığım yok. Bu yüzden cömert doktorlardan birinin, yanına gelen ve hastalığını şikâyet eden aç adamın sırrını anlayıp üstüne ‘gerekli zamanlarda alınır’ notunu düşerek verdiği ilaç kutusunu fakir adamın eve gidip açtığında on dinar bulması gibi okullarda ekme, hastanelerde ilaç bulabilir miyim?”*⁴⁹⁰

Menfelûtî, hikâyelerinde intihar konusuna da değinir. Bu bağlamda Menfelûtî *el-Lakîta*⁴⁹¹ (*Sokakta Bulunan Kız*) adlı hikâyesinde bir adam tarafından dört yaşlarında dilencilik yapmaya mahkûm edilmiş bir halde sokakta bulunup yetiştirilen kimsesiz kızın yanlış anlaşılardan dolayı acı intiharını konu edinir. Bu adamın Batı özentisi olan başka bir kızı daha vardır. Bir gece bu kız sevgilisiyle bahçede buluşacakken kimsesiz olan kız, babasının durumu fark ettiğini görünce adamın şanına şerefine leke sürülmesin diye kendisi buluşma yerine gider. Adam onu orada görünce yanlış anlar ve kızın evi terk etmesini söyler. Kız bunun üzerine evi terk eder ve kendini denize atarak intihar eder.

⁴⁸⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/323.

⁴⁸⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/23.

⁴⁹⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/27.

⁴⁹¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/104.

İntihardan önce de ardında bir yazı bırakır. Adam bir gün bu yazıyı bulup okuduğunda gerçeği öğrenir, hastalanıp vefat eder. 'alâ Serîri 'l-mevt'te⁴⁹² (Ölüm Döşğinde) ise bir gencin sevdiği için intihar etmesinden bahseder.

*el-Ke'su 'l-ûlâ*⁴⁹³ (İlk Kadeh) adlı hikâyesinde Menfelûtî, geçmişte çok sevdiği ve bağlı olduğu bir arkadaşından bahsetmektedir. Arkadaşının ilk kadehten sonra hayatının nasıl değiştiğini, nasıl alkolik duruma geldiğini anlatmaktadır. Menfelûtî bu şekilde alkolün ve sarhoşluğun insan hayatındaki yıkıcı etkilerini dile getirmektedir. *el-Evsiyâ*'da⁴⁹⁴ (Vasîler) ise bir adamın ölmeden önce oğlunu ve mirasını güvendiğini sandığı arkadaş görünümlü birine emanet etmesi, bu adamın ise güveni boşa çıkartıp adamın malını yemesini ve oğlunun hayatını mahvetmesini konu edinir. *el-Ecvâ*⁴⁹⁵ (Havalar) adlı yazısında da kötü yoldaki kadınların içinde bulundukları hayat tarzını tercih etmelerine duyduğu şaşkınlığı dile getirerek bunun cevabını bulduğunu düşündüğü Fransız hikâyesine yer verir.

Menfelûtî'nin bazı hikâyeleri kurgusal ve ütöpiktir. *el-Medînetü 's-sa'âde*⁴⁹⁶ (Mutluluk Şehri) adlı hikâyesinde kendi kafasında hayal ettiği ütöpik şehri tasvir eder ve rüyasında bu şehre yolculuk eder. Burada karşılaştığı ihtiyar bir adamla şehri dolaşırken ona şehir ve insanlarıyla alakalı merak ettiği tüm soruları sorar. *Yevmü 'l-hisâb*'ta⁴⁹⁷ (Hesap Günü) ise rüyasında gördüğü bir mahşer sahnesini canlandırarak orada karşılaştığı ilginç durumlara yer verir. Bu şekilde bir mahşer sahnesi ve akabinde gerçekleşen ilginç olaylar ve diyaloglar Ebü'l-Alâ el-Maarri'ye ait olan ve Menfelûtî'nin kendi yorumunu kattığı *Risâletü 'l-gufrân*'da (Af Risâlesi) yer almaktadır. *el-Ba's*'da⁴⁹⁸ (Diriliş) da hayalî bir konuya yer vererek Maarri'nin ahlakına ve görüşlerine değinir.

Diğer tercüme hikâyelerde de yukarıdakilere benzer konular işlenmiştir. Bunlardan *Sihru 'l-beyân*'da⁴⁹⁹ (Beyanın Büyüsü) Shakespeare'in *Julius Caesar* adlı romanından iktibasa, *İfûnu 's-sağîr*'de⁵⁰⁰ (Küçük İfûn) kilise önünde köy okulu müdürü tarafından

⁴⁹² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/279.

⁴⁹³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/190.

⁴⁹⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/158.

⁴⁹⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/248.

⁴⁹⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/217.

⁴⁹⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/307.

⁴⁹⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/282.

⁴⁹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/174.

⁵⁰⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/40.

bulunup onun elinde yetişen sonrasında ise yedi yaşındayken elim bir hastalığa yakalanıp ölen kızın⁵⁰¹ hikâyesine, *el-İntikâm*'da⁵⁰² (*İntikam*) atılan iftira neticesinde hapse giren ve orada ölen babasının intikamını alan kızın hikâyesine, *fî Ekvâhı 'l-fukarâ*'da⁵⁰³ (*Fakirlerin Kulübelerinde*) ise fakir olmalarına rağmen anneleri ölen ve kimsesiz kalan çocuklara sahip çıkan balıkçı ve ailesinin hikâyesine yer verilmektedir.

2.3.1.2. Şahıs Kadrosu

Menfelûtî'nin hikâyelerindeki kişiler genellikle adsız, unvansız kişilerdir. Sadece bazı hikâyelerde tanınan, gerçek kişilere yer vermiştir. Örneğin; Menfelûtî *Yevmü 'l Hisâb* (*Hesap Günü*) adlı hikâyesinde birer edebî şahsiyet olarak Kâsım Emin ve Muhammed Abduh ikilisine yer verirken Ebû Hanîfe'nin de ismini zikreder. Yine kendine has üslûbuyla özetlediği ve aslında Ebü'l-Alâ el-Maarrî'ye ait olan *Risâletü 'l-gufrân*'da (*Af Risâlesi*) ise pek çok tarihî, dinî ve edebî kişilere yer verilmiştir ve bunlar cennet ve cehennem ehli olarak ayrılmıştır. Bu hikâyede Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. İbrahim ve Basra mektebinde yetişmiş alim Ebû Ali el-Fârisî'ye yer verilirken cennet ehli arasında sayılanlar Câhiliye'de yaşamış ve Hristiyan olan Adî b. Zeyd el-İbâdî, Basra mektebinin dilcilerinden Asmaî, Basralı Arap dili bilgini Ebu Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Basra mektebinden dil alimi Sîbeveyhi, nahiv alimlerinden Kisâî, Câhiliye şairlerinden el-A'sâ el-Meymûn, muallaka şairlerinden biri olan Züheyr b. Ebî Sülmâ, Câhiliye şairi Abîd b. Ebrâs, Gassânilerin son emiri Cebele b. Eyhem, muhadram şairlerinden Hutay'e'dir. Cehennem ehlinden sayılanlar ise kadın şair, aynı zamanda sahabeden olan Hansâ, Câhiliye şairi İmru'lkays, muallaka şairlerinden Antere, Amr b. Kulsüm ve Tarafe İbnu'l-'Abd, Abbâsî şairlerinden Beşşar b. Bürd'dür.

Menfelûtî, *el-Ba 's* (*Diriliş*) adlı hikâyesinde ise Abbâsî dönemi şairlerinden Ebü'l-Alâ el-Maarrî'ye yer vermiştir. Bu hikâyede Ebü'l-Alâ el-Maarrî'ye eşlik eden ve üç gün boyunca onunla konuşan ise Menfelûtî'nin bizatihi kendisidir.

Bunlar dışındaki diğer hikâyelerinde ise Menfelûtî isim vermeksizin karakterleri metin içerisine yerleştirir ve bu karakterler hakkında çok fazla detaylı bir anlatıma başvurmaz. Ayrıca Menfelûtî'nin hikâyelerindeki karakter sayısı iki-üç kişiyi geçmez. Bu iki-üç kişi

⁵⁰¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/40, dip.1.

⁵⁰² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/132.

⁵⁰³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/188.

dışında kimi zaman yer verdiği şahıslar ise silik bir karaktere sahiptir. Yani olay örgüsüne neredeyse yok denecek bir şekilde dahil olurlar.

Hikâyelerinin pek çoğunda Menfelûtî, şahıs kadrosunda kendisine de yer verir. *el-Ke'su'l-ûlâ (İlk Kadeh)*, *ile'd-Deyr (Manastıra)*, *Gurfetu'l-ahzân (Hüzün Odası)*, *Ebu's-şamakmak*, *'alâ Serîr'il-mevt (Ölüm Döşğinde)* adlı hikâyelerinde şahıs olarak olay örgüsünde yer almıştır.

Menfelûtî'nin kimi hikâyelerindeki şahıslar eşlerden ya da sevgililerden oluşmaktadır. Örneğin *ez-Zevcetân*'daki *(İki Eş)* şahıslar hikâyeyi anlatan şahıs dışında aldatan koca ve eşi tarafından aldatılan kadındır. *et-Tevbe*'de *(Tövbe)* ise şahıslar hamile genç kız ve onu terk eden, mesleği hâkimlik olan sevgilisidir. Keza *Gurfetu'l-ahzân*'da *(Hüzün Odası)* da sevgilisini hamile bir şekilde terk eden adamla terk edilen kadın yer almaktadır.

Başta da zikredildiği üzere hikâyelerin pek çoğundaki karakterler herhangi bir isme sahip olmayıp Menfelûtî onların cinsiyetleri ve vasıfları (adam, hamile genç kız, terk edilmiş kadın, intihar eden genç, ihtiyar adam gibi) üzerinden anlatım yapmıştır. Pek az yerde karakterlerin meslekleri zikredilmiştir (hâkim genç, balıkçı). Menfelûtî gerek kendi yazdığı gerek tercüme ettiği gerekse de başkasından duyup naklettiği hikâyelerinde şahısların çoğunu toplumsal sorunlarla bağlantılı olarak karakterize etmiştir. Bu şekilde evliliklerde yaşanan sıkıntılar, aldatmalar, sarhoşluk, intihar, ihanet, toplumun kemale erememesi gibi toplumsal problemleri karakterler aracılığıyla okuyucuya aktarmıştır.

Tercüme hikâyelerindeki şahısların ise kendi isimleri vardır. Bunlar tercüme eserler olduklarından isimler de doğal olarak Cabrini, Elaine, Lorien, Philip gibi yabancı isimlerdir.

2.3.1.3. Zaman

Edebî eserlerde yazarın eserini oluşturduğu yazma ve okuyucuya göre değişen okuma zamanları dışında iki zaman vardır. Bunlardan biri anlatma zamanı diğeri ise vaka

zamanıdır. Bunlardan anlatma zamanı anlatıcı izlenimlerine dayanırken vaka zamanı ise olayın vuku bulma zamanıdır.⁵⁰⁴

Edebî eserlerde ise zaman açısından anlatım iki şekilde mümkündür. Bunların biri olayların kronolojik bir şekilde sıralanmasıyken diğeri ise kronolojik olmayan bir şekilde sıralanmasıdır.⁵⁰⁵

Menfelûtî'nin eserlerine bakılacak olursa anlatılarda somut bir zamana başvurulmamakta, tarih bildirilmemektedir. Olayların genellikle kronolojik bir tarzda aktarıldığı görülmektedir. Tercüme hikâyeler içinde aynı şey söz konusudur.

Menfelûtî'nin pek çok hikâyesinde olayların gece vakitlerinde geçtiği görülmektedir.

2.3.1.4. Mekân

Menfelûtî'nin hikâyelerinde genel anlamda iç mekânlar göze çarpmaktadır. İç mekânları ise evler ve köşkler oluşturmaktadır. Daha önceden de bahsedildiği üzere Menfelûtî hikâyelerinde detaylara inmediği için mekân kavramı da geri planda kalmıştır.

Dış mekân olarak zikredilebilecek yerler ise kilise önü, sokak gibi yerlerdir. Bunun dışında *Medînetü's-sa'âde* (*Mutluluk Şehri*) adlı hikâyesinde olay, yazarın mutluluk şehri olarak nitelendirdiği ütöpik bir mekânda geçmektedir. Buna benzer bir durumda *Yevmü'l-hisâb* (*Hesap Günü*) ve *Risâletü'l-gufrân*'da (*Af Risalesi*) da görülmektedir. Buralarda da olaylar, hayalî bir mahşer sahnesinde vuku bulmaktadır.

Tercüme hikâyelerde de aynı şekilde olaylar kulübe, ev, hapishane, banka gibi kapalı mekânlarda geçmektedir.

2.3.2. Hikâyelerindeki Anlatım Özellikleri

2.3.2.1. Bakış Açısı

Hikâyelerde iki bakış açısı göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi hâkim bakış açısı diğeri ise kahraman bakış açısıdır.

⁵⁰⁴ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 117-118; Ahmet Bostancı, *Çağdaş Arap Edebiyatçısı Zekeriya Tâmir: Edebi Kişiliği & Hikâyeciliği* (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 2007), 181.

⁵⁰⁵ Aktaş, *Roman Sanatı*, 128-130; Bostancı, *Zekeriya Tâmir*, 181.

2.3.2.1.1. Hâkim Bakış Açısı

Hâkim bakış açısında anlatıcı tüm şeyleri bilen, gören, geçmiş ve geleceğe dair en ince ayrıntılarına kadar bilgi sahibi olan ve tüm bu bildiklerinin kaynağını belirtmek mecburiyetinde olmayan bir kimsedir. Burada anlatıcı olayı kendi bakış açısından yansıtır. Bu bakış açısıyla yazılan eserlerdeki kahramanlar, bilinen veya bilinme imkânı olan çevrelerden seçilmiş kahramanlardır. Anlatıcının zaman ve mekân açısından bir sınırlaması olmadığı gibi kahramanların sahip oldukları tüm özellikleri ve zihin konuşmalarını bilir.⁵⁰⁶

‘Ibratü’ d-dehr (Zamanın İbreti), el-Lakîta (Sokakta Bulunan Kız), et-Tevbe (Tövbe), el-Evsiyâ (Vasîler), Sihru’l-beyân (Beyanın Büyüsü), Gadru’l-mer’e (Kadının İhaneti), İfûnu’s-sağîr (Küçük İfûn), el-İntikâm (İntikam), fî Ekvâhı’l-fukarâ (Fakirlerin Kulübelerinde), eş-Şeyhûhatu’l-Mütemerrida (Asi Yaşlılık), el-Ecvâ’ (Havalar) adlı hikâyeler hâkim bakış açısıyla kaleme alınmıştır.

Hâkim bakış açısına verilebilecek en güzel örneklerden biri *‘Ibratü’ d-dehr (Zamanın İbreti)* adlı hikâyede yer almaktadır.

“Henüz baygınken birden ölüm uyanışıyla uyandı ve gözlerini açtı. Sonra önündeki acı ve üzüntü verici manzarayı gördü. Oğlunun köşk kızlarından biriyle vakit geçirdiğini, karısının akranlarından biriyle güflüştüğünü ve ona eşinin vaktinin geldiğini, ecelinin yaklaştığını işaret ettiğini, arkadaşının ya da veliahdının köşte emirler ve yasaklar yağdırdığını kendisine boyun eğilen bir efendi gibi davranışlarda bulunduğunu, kendisininse ölmek üzere olduğunu, köşkten kabre intikal için hazırlık yaptığını gördü. İşte tam bu sırada sanki gökyüzünden seslenen bir ses işitti: Ey adam! Şayet eşine karşı vefakâr olsaydın o da sana vefalı olurdu. Şayet oğluna terbiye verseydin emrine itaat ederdi. Şayet arkadaş seçiminde iyi olsaydın sana ihanet etmezdi. Şayet kendine merhamet etseydin hayatını mahvetmezdin. Şöyle diyerek gözlerini kapattı: Allah’ın dilediği olur.”⁵⁰⁷

Bir diğeri ise *el-Lakîta (Sokakta Bulunan Kız)* adlı hikâyede yer almaktadır:

⁵⁰⁶ Aktaş, *Roman Sanatı*, 94-96.

⁵⁰⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/271.

“Bu şehrin ileri gelenlerinden biri kış gecelerinin birinde ışıkları sönmüş, kapkaranlık sokaklardan birinden geçerken virane bir duvarın altında yedi yaşlarında, ayaklarını karnına çekip ellerini sararak oturmuş, kendisiyle rüzgârın onunla sopayla oynadığı gibi oynayan, soğuktan korunmak için başını dizlerinin arasına koymuş küçük bir kız çocuğu gördü. Çıplak bedeninde soğuktan korunmak için yırtık pırtık olduğu görülen eski elbiselerden başka bir şey yoktu. Sanki o yırtıklar, despotların kölelerin vücutlarına vurdukları kırbaçlarının izleri gibiydi.”⁵⁰⁸

2.3.2.1.2. Kahraman Bakış Açısı

Kahraman bakış açısı olayın, şahıs kadrosunun ve mekânın kahramanlardan biri tarafından aktarılmasıdır. Böyle durumlarda anlatıcı kahramanın gözlem gücü, deneyim ve bilgisiyle sınırlıdır. Burada anlatıcı kahramanla birebir özdeşleşir ve metinde anlatıcının bilgi ve kültür seviyesi, içinde bulunduğu şartlar etkili olur.⁵⁰⁹

el-Ke’su’l-ûlâ (İlk Kadeh), Medînetü’s-sa’âde (Mutluluk Şehri), ile’d-Deyr (Manastıra), Risâletü’l-gufrân (Af Risâlesi), Yevmü’l-hisâb (Hesap Günü), Gurfetü’l-ahzân (Hüzün Odası), es-Sayyâd (Balıkçı), ez-Zevcetân (İki Eş), Ebu’s-şamakkamak, er-Resâ’ (Ağıt), eş-Şehîdetân (İki Şehit), ‘alâ Serîri’l-mevt (Ölüm Döşğinde), el-Ba’s (Diriliş) adlı hikâyeler kahraman bakış açısıyla kaleme alınmıştır.

Kahraman bakış açısına verilebilecek örneklerden biri *Yevmü’l-hisâb*’ta (Hesap Günü) yer alan bölümdür:

“Herkesin kendisini bulmaya çalıştığı ancak buna bir yol bulamadığı bir yerde yol yordam bilmediğim, elimden tutacak ve bana kendimi gösterecek birini bulamadan, şaşkın bir halde yürümeye, duranların yüzlerine dikkatlice bakmaya, gelip geçenleri izlemeye başladım. Belki yalnızlığımı eşlik edecek, yoldaşlığıyla yalnızlığımı giderecek bir arkadaş bulurum. Ancak ben garip yaratıklar ve tuhaf bir manzaradan başka bir şey görmüyordum. Şayet ben hesabın insana has bir şey olduğunu bilmeseydim Allah’ın bu yerde tüm canlı türlerini hesaba çektiğini düşünürdüm.”⁵¹⁰

Bir diğeri ise *‘alâ Serîri’l-mevt*’te (Ölüm Döşğinde) yer alan bölümdür:

⁵⁰⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/104.

⁵⁰⁹ Aktaş, *Roman Sanatı*, 100.

⁵¹⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/308.

“Günlerden bir gün dar sokakların birinde yer alan küçük bir evin kapısının önünden geçtim. Evin etrafında ayakların birbirine dolaştığı, nefeslerin birbirine karıştığı kalabalık bir grup gördüm. Polislerden biri, topluluğu yardı. Birinin ‘Allah intiharı kahretsin’ dediğini işittim. Bir başkası da ‘Zannediyorum ki o, kimsesiz bir çocuk. Çünkü ben onun için ağlayan birini görmedim’ diyordu. İşte o zaman anladım ki orada intihar eden bir genç vardı, toplanmanın sebebi de bu olaydı.”⁵¹¹

2.3.2.2. Anlatım Teknikleri

Menfelûtî’nin hikâyelerinde iç monolog ve diyalog tekniklerini kullandığı görülmektedir.

2.3.2.2.1. İç Monolog Tekniği

İç monolog tekniği, insanın iç dünyasında yapmış olduğu konuşmayı ortaya koyan tekniktir. Bu teknikte yazar araya girmez ve okuyucu kahramanla baş başa bırakılır.⁵¹²

Menfelûtî’de bu tekniği hikâyelerinde kullanmaktadır. Bu tekniği kullanıldığı en güzel örneklerden biri ise *Medînetü’s-sa’âde*’de (*Mutluluk Şehri*) yer alır:

“Kendi kendime dedim ki: Keşke ömürlerini hayız, istihâze, mezî, vedî, hades-i ekber ve hadesü’l-asğar konusunda harcayan fukaha; sıfatların ayniyyet ve gayriyyeti, cevher, araz, hudus, kıdem, devr, teselsül konularında uykularını feda edip gecelerce uykusuz kalan kelamcılar; meşîeti hususunda Allah’la yarışan, onun kudretiyle rekabet eden, emirleri, yasaklarına karşı mücadele eden, levhi ve kalemi noktasında onunla çekişen mutasavvıflar da cennet ve cehennemin anlamını bilmeyen, din ve tin arasında ayırım yapamayan şu acemi çaylakların bildiği kadar dinin sırrını, hikmetini ve gayesini bilselerdi.”⁵¹³

Bir diğer örnek ise *eş-Şeyhûhatu’l-Mütemerrida*’da da (*Asi Yaşlılık*) yer almaktadır:

“Kendi kendine şöyle dedi: Kızım, ona benden daha layık. Çünkü onlar birbirleri için yaratılmışlar.”⁵¹⁴

⁵¹¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/279.

⁵¹² Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Roman Sanatının Unsurları* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989), 101.

⁵¹³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/222-223.

⁵¹⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/241.

2.3.2.2.2. Diyalog Tekniği

Diyalog tekniği; romanlarda, hikâyelerde yer alan kişilerin karşılıklı konuşmalarına dayalı tekniktir.⁵¹⁵

Diyalog tekniği Menfelûtî'nin en sık kullandığı ve tüm hikâyelerinde yer verdiği bir tekniktir. Bu tekniğin en güzel örneklerinden biri *Medînetü 's-sa 'âde*'de (*Mutluluk Şehri*) yer alır.

“...Ona dedim ki: Görüyorum ki sizler ibadet ediyorsunuz? Peki kime ibadet ediyorsunuz? Kim için namaz kılıyorsunuz, kime dua ediyorsunuz?

-Dedi ki: Kâinatı yaratan ve onu düzenleyen Allah'a ibadet ediyoruz.

-Dedim ki: Siz onu gördünüz mü ki tanıyorsunuz?

-Dedi ki: Evet. Onu eserlerinde, yarattıklarında, gökyüzünde, suda, dönen felekte, akıp giden yıldızda, hayvanların ceninlerinde, bitkilerin tohumlarında her şeyden önce kendimizde, akıllarımızda, ruhlarımızda gördük.

-Dedim ki: Peki niye ona kulluk ediyorsunuz?

-Dedi ki: Yarattığı nimetlere, verdiği rızıklara şükür için. Bir kimsenin kendisine bir yudum su ya da bir lokma yiyecek veren arkadaşına teşekkür ettiği gibi verenlerin ve iyilik yapanların en yücesi olan Allah'a teşekkür etmesi en doğrusudur.”

...Sonra ona sordum: Ölümden sonra nereye gidiyorsunuz?

Dedi ki: Daimî nimetin olduğu ya da elim azabın olduğu yere.

Dedim ki: Galiba sen cennet ve cehennemi kastediyorsun.

Dedi ki: Dediğini anlamadım. Tek bildiğim Hakîm olan ilah iyilik yapanın iyiliğine karşılık vermeden bırakmaz. Aynı şekilde onun adaleti iyilik yapanla kötülük yapanı bir tutmaz.”⁵¹⁶

⁵¹⁵ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Perşembe Kitapları, 2001), “Diyalog”, 109.

⁵¹⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/221-222.

2.3.2.3. Tasvir (Betimleme)

Edebiyatta tasvir “*Betimleme. Herhangi bir şeyin (bir insan, bir nesne, bir yer vb.) nitelik, nicelik, görünüm gibi bütün özelliklerinin, yani ‘karakteristik görünümlerinin’ ayrıntılarıyla okuyanın/dinleyenin gözü önünde ya da zihninde canlanacak şekilde ‘o şeyin haline münasip’ ifadelerle anlatılması.*”⁵¹⁷ anlamına gelmektedir.

Menfelûtî, yazılarında tasviri sıklıkla kullanmakta, bu sayede okuyucunun gözünde olayın canlanmasına hizmet etmektedir. Bu tasvirlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

“...Adamı kuşatıp onu cehenneme sürükleyen azap meleklerinden bir grubu gördük. Onlardan her birinin elinde adamın başına vurdukları demirden bir kırbaç vardı.”⁵¹⁸

“Bir gece evime dönmek üzereyken merak beni bu zifiri karanlıkta bakana cinlerin ve hortlakların meskenini andıran terkedilmiş, ıssız bir sokağa itti.”⁵¹⁹

“Ne yazık ki kendisini işiten birini bulmadı. Sonra ağladı. Kendisine merhamet edecek biri de yoktu. Bu yüzden gecelerinin çoğunu köşkün odalarından birinde sessizce, başı öne eğik dizlerine dayanmış şekilde geçiyordu.”⁵²⁰

“İşte tam burada onu (kızı) evlat edinen yaşlı adam yatağının yanında mahzun, kederli, dalgın, şaşkın bir şekilde durdu, elini düne kadar ihtiyarlındaki ve hayattaki dayanağı olan cansız, zayıf kızın eline uzattı. Onu aldı ve göğsünün üzerine koydu...”⁵²¹

2.3.3. Değerlendirme

Menfelûtî, bizatihi kendisi yazdığı ya da başkasından aktarıp yine kendi üslûbuyla kaleme aldığı hikâyelerinin tümünde okurlara toplumsal bir mesaj iletme amacı gütmüştür. Hikâyelerinde dolaylı da olsa yaşadığı toplumdaki aksaklıklara değinmiştir. O yüzden onun gerek kendisine ait hikâyeleri gerekse de naklettiği hikâyeleri okuyanlara ortak bir mesaj iletmektedir. Menfelûtî’nin bu tutumu sadece *en-Nazarât*’ta değil *el-‘Abarât*’ta da görülmektedir. Burada kendi yazmış olduğu ya da tercümesini yapmış olduğu hikâyelerdeki konular ortak bir olayı ve mesajı içermekte olup hepsi dram içerikli

⁵¹⁷ Karataş, “Tasvir”, 409.

⁵¹⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/311.

⁵¹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/342.

⁵²⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/164.

⁵²¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/41.

hikâyelerdir. Bu yüzden Menfelûtî'ye genel anlamda hâkim olan onu iyi tanıyan birisi hikâyesini daha okumadan onun kendisine ne tür bir mesaj ileteceğini anlayabilir. Çünkü hikâyeleri için belirlemiş olduğu konular yazılarının geneline hâkim olan konulardır.

Menfelûtî'nin hikâyeleri incelendiğinde, onun üslûp ve iletilen mesaj üzerinde daha çok durduğu bu yüzden olay örgüsü, mekân, zaman, gibi unsurları geri planda bıraktığı dikkat çekmektedir.

Menfelûtî'nin *en-Nazarât*'taki tercüme hikâyeleri dışında şahıs adları kullandığı görülmemektedir. Hikâyenin kahramanları herhangi bir isme sahip olmaksızın ya bir arkadaş ya bir eş ya bir çocuk ya izbe yerde kalan fakir ya da köşkte yaşayan zengin kişilerden oluşmaktadır. Hikâyelerin ortak mesajlar içermesinden dolayı kahramanlar ortak nitelikler taşımaktadır. Ayrıca Menfelûtî'nin hikâyelerinde karakter sayılarının oldukça sınırlı olduğu ve yaşamları hakkında çok detaylandırmaya gidilmediği, psikanalitik incelemelerinin yapılmadığı bu bağlamda rollerinin yüzeysel olduğu söylenebilir.

Hikâyelerde genellikle kronolojik sıraya uyduğu görülmektedir. Hikâyelerde olaylar genel olarak kapalı mekânlarda geçmekte bu mekânları genelde harabe bir ev ya da köşk oluşturmaktadır.

Menfelûtî'nin kahraman bakış açısıyla aktardığı hikâyelerde ise genellikle olayı birinci ağızla nakleden ya kendisi ya da hikâyeyi kendisine aktaran kişi olmuştur. Menfelûtî'nin hikâyelerinde hemen hemen hiç vazgeçmeden kullandığı teknik ise diyalog tekniğidir.

2.4. Dil ve Üslûp

Menfelûtî'nin *en-Nazarât*'ta kullandığı dil fasihtir, ammice kullanmamıştır. Aynı zamanda yazılarını herkesin anlayabileceği şekilde kaleme almıştır. Yazılarında kullandığı kelimelerin ritmik bir yapıyı andırması eserin müzikalitesini arttırmaktadır. Belki de bu sayede Menfelûtî, yazılarının içeriği yüzeysel olsa bile vermek istediği mesajı okurlara çok rahat bir şekilde ulaştırıp onlarda etkili olabilmektedir.

Menfelûtî'nin yazılarını okuyup iyice inceleyen biri Menfelûtî'nin kimi kelimeleri sıklıkla kullandığını fark edebilir. Bunlardan bazıları (كأس), (موت), (سحابة سوداء), (عشراء),

(خطاء) kelimeleridir. Menfelûtî, yazılarında başlama fiillerinden yararlanırken de sıklıkla kullanılan (أخذ) dışında genellikle (أنشأ) ve (طفق) fiillerini tercih etmektedir.

Yazılarında anlatımı kuvvetlendirmek için beyân ve bedi' ilimlerinden yararlanan Menfelûtî, bunlar arasından da özellikle teşbih ve istiâreden istifade etmiştir. Menfelûtî yazılarına çoğu zaman ya güzel bir başlangıç yapmış ya da yazılarını etkili bir şekilde sonlandırmıştır. Başlangıçlarından çok, bitiriş şekli daha etkileyicidir. Yazılarını kimi zaman kendi ifadeleriyle bitirdiği gibi kimi zaman ya bir şiirle ya da başkasından alıntılacağı bir ifadeyle bitirmiştir.

2.4.1. Teşbih

Teşbih, aralarındaki ortak özellikten dolayı iki veya daha fazla şey arasında benzerlik kurmak anlamına gelen belâgat terimidir.⁵²²

Teşbihin müşebbeh (benzeyen), müşebbeh bih (benzetilen), vechü's-şebbeh (benzetme yönü), edâtü't-teşbih (benzetme edatı) olmak üzere dört unsuru vardır.⁵²³

Teşbih, benzetme yönünün ya da edatının zikredilip zikredilmemesine göre beşe ayrılır:

1. Teşbih-i Mürsel: Benzetme edatı zikredilen teşbih.
2. Teşbih-i Müekked: Benzetme edatı hazfedilen teşbih.
3. Teşbih-i Mücmel: Benzetme yönü hazfedilen teşbih.
4. Teşbih-i Mufassal: Benzetme yönü zikredilen teşbih.
5. Teşbih-i Belîğ: Hem benzetme edatı hem de benzetme yönü hazfedilen teşbih.

Teşbih-i temsil ise benzetme yönü, birden fazla unsurdan ve bir şekilden oluşan teşbih;⁵²⁴ teşbih-i zımnî müşebbeh bih ile müşebbehin bilindik teşbihî unsurların dışında teşbihin manadan anlaşıldığı bir terkiplerle ifade edildiği teşbih;⁵²⁵ teşbih-i mablûb benzetme

⁵²² Yusuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Ne'îm Zerzûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987), 332; el-Hatîb el-Kazvînî Muhammed b. Abdurrahman, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga*, thk. İbrahim Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 164; Ali el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha fî'l-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Dimeşk - Beyrut, Mektebetü Dârü'l-Fecr, 1435/2014), 37.

⁵²³ Kazvînî, *el-Îzâh*, 168, Cârim - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 37; es-Seyyîd Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, thk. Muhammed et-Tûncî (Beyrut: Şeriketü Dârü Mektebeti'l-Me'ârif, 2015), 272-273.

⁵²⁴ Cârim - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 67.

⁵²⁵ Cârim - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 87; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 300.

yönünün müşebbehte daha vurgulu olduğunu göstermek için müşebbeh müşebbeh bih yapılan teşbihtir.⁵²⁶

Teşbihin yapılış amaçları vardır. Bu amaçlardan bazıları şunlardır: Müşebbehe isnad edilen şeyin olabilirliğini ortaya koymak, müşebbehin durumunu açıklamak, müşebbehin durumunun miktarını açıklamak, müşebbehin durumunu zihinlere yerleştirmek, müşebbehi güzel göstermek, müşebbehi çirkin göstermek.⁵²⁷

Teşbih, Menfelûtî'nin yazılarında en çok rastlanılan beyân unsurlarından biridir. Menfelûtî, bu unsuru yazılarında oldukça güzel ve etkili bir şekilde kullanmıştır.

Münâcâtu'l-kamer (Aya Yakarış) adlı yazısında ayla ilgili çok güzel teşbîhlerde bulunmaktadır.

أَيُّهَا الْكَوْكَبُ الْمَطْلُ مِنْ عَلِيَاءِ سَمَائِهِ، أَنْتَ عَرُوسٌ حَسَنَاءُ تُشْرِفُ مِنْ نَافِذَةِ قَصْرِهَا، وَهَذِهِ النُّجُومُ الْمُبَعَّرَةُ حَوْلَيْكَ
قَلَانْدُ مِنْ جِمَانٍ، أَمْ مَلِكٌ عَظِيمٌ جَالِسٌ فَوْقَ عَرْشِهِ؟ وَهَذِهِ النِّيرَاتُ حَوْرٌ وَوَلْدَانُ أَمْ فَصٌّ مِنْ مَاسٍ يَتَلَأَلُ، وَهَذَا الْأَفْقُ
الْمَحِيطُ بِكَ خَاتَمٌ مِنَ الْأَنْوَارِ أَمْ مَرَأَةٌ صَافِيَةٌ؟ وَهَذِهِ الْهَالَةُ الدَّائِرَةُ بِكَ إِطَارٌ أَمْ عَيْنٌ ثَرَّةٌ تَجَاجُهُ وَهَذِهِ الْأَشْعَةُ جَدَاوِلُ
تَتَدَفَّقُ أَمْ تَنْوَرُ مَسْجُورٌ؟ وَهَذِهِ الْكَوَاكِبُ شَرٌّ يَتَأَلَّقُ؟

“Ey gökyüzünün yükseklerinden uzanan yıldız! Yoksa sen köşkünün penceresinden bakan güzel gelin, etrafında saçılan yıldızlar ise inciden kolyeler mi? Yoksa sen tahtında oturan yüce kral ve bu parıltılar huriler ve vildanlar mı? Yoksa sen parlayan bir elmas, bu seni çevreleyen ufukta nurdan bir yüzük mü? Yoksa sen saf bir ayna, bu seni çevreleyen ışık halkası çerçeve mi? Yoksa sen şarıl şarıl akan bir pınar ve bu ışık huzmeleri fişkıran kanallar mı? Yoksa sen yanan bir tandır ve bu yıldızlar saçılan kıvılcımlar mı?”⁵²⁸

Burada Menfelûtî, teşbihteki başarısını göstermiştir. Metinde yer alan tüm teşbihler benzetme edatı ve yönü zikredilmediğinden teşbih-i belîğ kategorisine girmekte, bu da yapılan teşbihin gücünü arttırmaktadır. Teşbihlerin amacı, müşebbehin durumunu açıklamak ve müşebbehi güzel göstermektir.

⁵²⁶ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 111; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 301.

⁵²⁷ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*; 100-101; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 297-300; Nusrettin Bolelli, *Belâgat: Beyân-Meânî-Bedî' İlimleri* (İstanbul: İFAV, 2017), 68-69; Ali Bulut, *Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî'* (İstanbul: İFAV, 2020), 229-230.

⁵²⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/203.

لا أعلم هل أنا سرٌّ كامنٌ في باطن الظُّلَماء، أو حوتٌ مضطربٌ في أعماق الماء.

“Ben karanlığın içinde gizlenmiş bir sır veya suyun derinliklerinde gezinen bir balina mıyım, bilmiyorum.”⁵²⁹

Örnekte teşbih-i belîğ kullanılmış, teşbih edatı ve benzetme yönü zikredilmemiştir. Müşebbeh ben, müşebbeh bih karanlığın içinde gizlenmiş bir sır ve suyun derinliklerinde gezinen bir balıdır. Teşbihin amacı, müşebbehin durumunu açıklamaktır.

Menfelûtî, mutluluk şehri diye adlandırdığı ütöpik dünyasında gezinirken gördüğü evler ve köşklere güzel benzetmelerde bulunur:

ورأيتُ الأكواخَ الصغيرةَ والقصورَ العظيمةَ كأنها العصافيرُ السوداء، أو الحمامُ البيضاء.

“Siyah serçelere ya da beyaz güvercinlere benzeyen küçük kulübeler ve ihtişamlı köşkler gördüm.”⁵³⁰

Bu örnekte teşbih edatı (كاف) zikredildiğinden teşbih-i mürsel, benzetme yönü hafzedildiğinden teşbih-i mücmel kullanılmıştır. Müşebbeh küçük kulübeler ve ihtişamlı köşkler, müşebbeh bih siyah serçeler ve beyaz güvercinlerdir. Teşbihin amacı müşebbehin durumunu açıklamak ve güzel göstermektir.

ولا تَعْجَبْ أَنْ يَأْتِيَنَّكَ النُّورُ مِنْ سَوَادِ الْحَلَاكِ، فَالْبَدْرُ لَا يَطْلُعُ إِلَّا إِذَا شَقَّ رِداءَ اللَّيْلِ، وَالْفَجْرُ لَا يَدْرُجُ إِلَّا مِنْ مَهْدِ الظُّلَامِ.

“Gecenin karanlığından sana ışık gelmesine şaşırma. Ay gecenin elbisesini yarmadan doğmadığı gibi güneş de yalnız karanlığın beşiğinden yükselir.”⁵³¹

Örnekte kullanılan teşbih ise teşbih-i zımnîdir. Burada müşebbeh ve müşebbeh bih terkipten anlaşılmaktadır. Teşbihin amacı müşebbehin durumunu zihinlere yerleştirmektir.

مثلُ المتعلمِ غيرِ المتأدِّبِ كمثلِ شجرةٍ عاريةٍ لا ثورقٌ ولا ثَمَرٌ.

⁵²⁹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/218.

⁵³⁰ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/219.

⁵³¹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/239.

“Terbiye sahibi olmayan öğrenci, yapraklanmayan ve meyve vermeyen ağaca benzer.”⁵³²

Bu örnekte de benzetme edatı (كاف) zikredildiğinden teşbih-i müekked, benzetme yönü hafzedildiğinden teşbih-i mücmel kullanılmıştır. Müşebbeh terbiye sahibi olmayan öğrenci, müşebbeh bih yapraklanmayan ve meyve vermeyen ağaçtır. Teşbihin amacı müşebbehin durumunu zihinlere yerleştirmektir.

فإذا هي في ثيابها المُمَرَّقة كالبدر وراء الغيوم المُنْقَطِعة.

“Bir de ne göreyim o, yırtık elbisesinin içinde parçalı bulutların ardındaki ay gibiydi.”⁵³³

Örnekte teşbih-i temsil kullanılmıştır. Menfelûtî, *Gurfetu'l-ahzân (Hüzün Odası)* adlı hikâyesinde izbe bir sokakta inilti duyar. İnilti seslerinin geldiği evin kapısını çalar ve kapıyı küçük bir kız çocuğu açar. Küçük kızın yırtık elbisesinin ardındaki görünümünü (müşebbeh), parçalı bulutların ardındaki ayın görünümüne (müşebbeh bih) benzeterek teşbih-i temsile başvurur. Teşbihin amacı müşebbehin durumunu açıklamaktır.

2.4.2. İstiâre

“Mecâzî lügavîden olan istiâre, aralarındaki ortak bir alakadan dolayı müşebbeh ya da müşebbeh bihten birinin hafzedilmesiyle oluşan teşbihtir. Alakası ise müşâbehettir.”⁵³⁴ Ya da diğer bir tanımla istiâre, “alakası teşbih olan mecazdır ve teşbihe dayanır.”⁵³⁵

İstiâre iki kısma ayrılmaktadır:⁵³⁶

1. İstiâre-i Tasrîhiyye: “Müşebbeh bihin zikredildiği müşebbehin hafzedildiği istiâredir.”
2. İstiâre-i Mekniyye: “Müşebbeh bihin hafzedildiği ve levazımından bir şeyle ona işaret edilen teşbihtir.”

İstiâre, kelimenin câmid veya müştâk/fiil olmasına göre ise ikiye ayrılır.⁵³⁷

⁵³² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/277.

⁵³³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/343.

⁵³⁴ Cârim - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 141.

⁵³⁵ Bulut, *Belâgat*, 252.

⁵³⁶ Cârim - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 141; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 33-35.

⁵³⁷ Cârim - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 155;

1. İstiâre-i Asliyye: “İstiârenin yapıldığı kelime câmid bir isim olduğunda istiâre-i tasrihiyye olur.”
2. İstiâre-i Tebeiyye: “İstiârenin yapıldığı kelime müştâk bir isim ya da fiil olduğunda istiâre-i tebeiyye olur.”

Menfelûtî yazılarında sıklıkla istiâreye başvurmaktadır.

يَنْظُرُ إِلَى آمَالِنَا وَأَمَانِينَا نَظَرَاتِ الْهُزْءِ وَيَبْنِسُ ابْتِسَامَاتِ الْاسْتِخْفَافِ وَالْأَزْدِرَاءِ.

“(Yarın), umutlarımıza ve emellerimize alaycı bakışlarla bakarken küçümseyici bir gülüşle gülüyor.”⁵³⁸

Burada yarının insan üzerindeki hâkimiyeti, insan için meçhul olması mecazî bir yolla anlatılmaktadır. Burada yarın insana benzetilmiştir. Ancak insan yani müşebbeh bih burada hazfedilerek bakma ve gülümse karineleriyle ona işaret edilmiştir. Dolayısıyla müşebbeh bih hazfedildiğinden burada istiâre-i mekniyye, istiâre yapılan kelime (الغد) câmid bir isim olduğundan istiâre-i asliyye vardır.

إِنَّ الْإِنْتِحَارَ نَزْعَةٌ فَاسِدَةٌ، وَعَادَةٌ مُسْتَهْجَنَةٌ، رَمَتْهَا بِهَا الْمَدْنِيَّةُ الْغَرِيبَةُ فِيمَا رَمَتْهَا مِنْ مَفَاسِدِهَا وَأَفَاتِهَا.

“İntihar, Batı medeniyetinin rezalet ve bozulmalarını içimize soktuğu gibi bizim içimize soktuğu fasit bir eğilim ve çirkin bir davranıştır.”⁵³⁹

Yukarıdaki ifade de kullanılan (رمى) fiili aslında bir şey atmak, fırlatmak anlamındadır. Burada ise Batı’dan Doğu medeniyetine giren intihar eğilimlerinden bahsederken Batı’nın Doğu dünyasına yerleştirdiği bu durum için benzetme yapılarak atmak (رمى) fiili kullanılmıştır. Bu yüzden burada müşebbeh bih (رمى) zikredildiğinden müşebbeh hazfedildiğinden istiâre-i tasrihiyye yapılmıştır. Müşebbeh bih, fiil olması (رمى) hasebiyle aynı zamanda burada istiâre-i tebeiyye vardır.

أَمَّا الْمَدْنِيَّةُ الْإِسْلَامِيَّةُ فَإِنَّهَا طَلَعَتْ مَعَ الْإِسْلَامِ فِي سَمَاءٍ وَاحِدَةٍ مِنْ مَطْلَعٍ وَاحِدٍ فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ.

“İslâm medeniyeti şüphesiz İslâm diniyle birlikte aynı anda tek bir semada doğmuştur.”⁵⁴⁰

⁵³⁸ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/186-187.

⁵³⁹ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/193.

⁵⁴⁰ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/367.

Örnekte İslâm medeniyetinin doğuşu güneşin doğuşuna benzetilerek mecazî bir anlatıma başvurulmuştur. Burada müşebbeh bih zikredilmeyip kendisine karineyle (طلعت) işaret edildiğinden istiâre-i mekniyye vardır. İstiâre yapılan kelime (المدنية الإسلامية) câmid bir isim olduğundan istiâre-i asliyye vardır.

أَيُّهَا الدَّهْرُ! أَلَا يَسْتَطِيعُ أَنْ تَنَامَ عَنِ الْإِنْسَانِ لَحْظَةً وَاحِدَةً؟

“Ey zaman, bir an olsun insanı rahat bırakamaz mısın?”⁵⁴¹

Burada da rahat bırakmak fiili yerine uyumak fiili kullanılarak istiâre yapılmıştır. Çünkü uyuma halinde hareket durur, sakinlik olur, etrafla ilgilenilmez. Bu yüzden cümlede zamanın insanı rahat bırakması uyku haline benzetilerek mecazî bir anlatıma başvurulmuştur. Cümlede müşebbeh bih (تنام) zikredilip, müşebbeh hazfedildiğinden istiâre-i tasrîhiyye vardır. İstiâre bir fiil üzerinde (تنام) yapıldığından istiâre-i tebeyye vardır.

...احْدَوْدَبَ ظَهْرُهُ تَحْتَ أَثْقَالِ السِّنِينَ الطَوَالِ...

“Uzun yılların ağırlıkları altında beli büküldü.”⁵⁴²

Burada ağırlıklar (أثقال) kelimesinde mecaz vardır. Uzun yılların zorlukları ve sıkıntıları ağırlıklara benzetilmiş. Nasıl ki insan sırtına ağır bir yük bindirdiğinde insanın belini büküyorsa, yılların zorlukları da insana ağır gelmektedir. Müşebbeh bih (أثقال) zikredilip, müşebbeh ise hazfedildiğinden burada istiâre-i tasrîhiyye vardır. (أثقال) câmid bir kelime olduğundan aynı zamanda burada istiâre-i asliyye vardır.

وَقَدْ وَقَفَ ذَلِكَ الذَّنْبُ الْمُسْتَأْسِ يُنْظَرُ إِلَيْهِمْ نَظْرَةً شَرَاءَ كِتَابِ النَّظَرِ الَّتِي يَرْمِي بِهَا الصَّائِدُ صَيْدَهُ إِذَا أَقْلَتَ مِنْ جِبَالَتِهِ.

“Uysal kurt, ağından kurtulan avına bakan avcı bakışıyla onlara yan gözle bakarak durdu.”⁵⁴³

Menfelûtî, burada sokak çocuklarının başındaki caniden bahsetmektedir. Götürüldükleri mahkemede aç oldukları anlaşılınca kendilerine verilen yiyecekleri büyük bir iştahla yiyen sokak çocuklarını caninin gözlemesini bu şekilde tasvir etmektedir. Adam burada

⁵⁴¹ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/31.

⁵⁴² Menfelûtî, en-Nazarât, 2/33.

⁵⁴³ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/151.

uysal kurda benzetilmektedir. Bu benzetmede müşebbeh bih (uysal kurt) yer alırken müşebbeh (adam) yer almamaktadır. Dolayısıyla müşebbeh bih zikredilip müşebbeh hazfedildiğinden burada istiâre-i tasrîhiyye yer almaktadır. Aynı zamanda (الذئب) câmid bir kelime olduğundan istiâre-i asliyye vardır.

لا سعادة في الحياة إلا إذا نَشَرَ السَّلامُ أَجْنَحَتَهُ الْبَيْضَاءَ عَلَى هَذَا الْمَجْتَمَعِ الْبَشَرِيِّ.

“Barış, beyaz kanatlarını insan topluluğu üzerine açmadıkça hayatta mutluluk yoktur.”⁵⁴⁴

Barışın insan toplumunda yayılması durumu kuşun kanatlarını açmasına benzetilerek istiâre yapılmıştır. Güvercin barışın sembolü olduğundan bu cümlede barış, beyaz bir güvercine benzetilmiş olmalıdır. Ancak müşebbeh bih hazfedilerek ona beyaz kanatları aracılığıyla işaret edilmiştir. Müşebbeh bih hazfedildiğinden burada istiâre-i mekniyye, istiâre yapılan kelime (السلام) câmid bir isim olduğundan istiâre-i asliyye vardır.

وَمَنْ أَشْرَبَ قَلْبُهُ حُبَّ الْمَالِ... لَا يَحْتَرُمُ غَيْرَهُ...

“Kimin kalbine mal sevgisi içirilirse (sokulursa)...kendinden başkasına saygı göstermez.”⁵⁴⁵

Yukarıdaki cümlede mal sevgisi bir içeceğe benzetilmiştir. Ancak müşebbeh bih (içecek) hazfedilmiş, içirildi (أشرب) fiiliyle ona işaret edilmiştir. Müşebbeh bih hazfedildiğinden burada istiâre-i mekniyye vardır. İstiâre yapılan kelime (حب المال) câmid bir isim olduğundan istiâre-i asliyye vardır.

2.4.3. Mecâz-ı Mürsel

Mecâz-ı mürsel “asıl manasını kastetmeye mâni bir karineden dolayı müşâbehet alakası dışında bir alakayla bir lafzın kendi manası dışında kullanılması”⁵⁴⁶ anlamına gelen belâgat terimidir.

Mecâz-ı mürselin en önemli alakaları şunlardır:⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/172.

⁵⁴⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/21.

⁵⁴⁶ Kazvînî, *el-Îzâh*, 269; Cârîm - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 211; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 320.

⁵⁴⁷ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 209-211; Bolelli, *Belâgat*, 145-154, Bulut, *Belâgat*, 243-250.

1. Sebebiyyet: Sebebin zikredilip sonucun kastedilmesidir.
2. Müsebbebiyyet: Sonucun zikredilip sebebin kastedilmesidir.
3. Külliyyet: Bütünün zikredilip parçanın kastedilmesidir.
4. Cüz'îyyet: Parçanın zikredilip bütünün kastedilmesidir.
5. Âliyyet: Aletin zikredilip ondan çıkan ürünün kastedilmesidir.
6. İ'tibâr mâ kân: Bir şeyi geçmişteki durumuyla ifade etmektir.
7. İ'tibâr mâ yekûn: Bir şeyi gelecekteki durumuyla ifade etmektir.
8. Hâlliyyet: Hâllin yani bir şeyin içindekilerin zikredilip mahallin yani yerin kastedilmesidir.
9. Mahalliyyet: Mahallin zikredilip hâllin kastedilmesidir.

Menfelûtî'nin yazılarında mecâz-ı mürsele de başvurduğunu görmekteyiz.

فلو كان جارا لبيت فاطمة رضي الله عنها وسمع في جوف الليل أنيها وأنين ولديها من الجوع ما مدَّ أصبعيه إلى أدنيه
ثقة أن قلبه المتحجر لا تنفذه أشعة الرحمة...

“Şayet Fatıma'nın (radiyallahu anha) evine komşu olsa ve gece yarısında onun ve çocuklarının açlık iniltilerini duysa taşlaşmış kalbine rahmet ışıklarının ulaşmayacağına olan güvenle parmaklarını kulaklarına uzatmazdı.”⁵⁴⁸

Menfelûtî, burada cimri olan birinin durumunu anlatmaktadır. Cümlede geçen iki parmağın kulaklara götürülmesi ifadesiyle aslında duymaması için kulakların parmak uçlarıyla tıkatılması kastedilmektedir. Örnekte parmak uçları değil de parmak ifadesiyle bütün zikredilip parça kastedilmiştir. Alaka, külliyyettir.

إن مدارسنا على ما تشتمل عليه دروسها من قواعد الحكمة وأصول التربية وفنون الاداب لتعجز عن أن تخرج للناس رجالا...

“Okullarımız hikmet kaideleri, eğitim prensipleri, edebî ilimlere dair dersleri bünyesinde barındırmasına rağmen insanlar adına adamlar çıkartmaktan aciz.”⁵⁴⁹

Bu cümlede adamlardan kastedilen okullarda okuyan çocuklardır. Dolayısıyla burada bir şey gelecekteki durumuyla ifade edilmiştir. Alaka, i'tibâr mâ yekûndur.

⁵⁴⁸ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/208.

⁵⁴⁹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/225.

إِنَّ الْيَدَ الَّتِي تَصُونُ الدَّمْعَ أَفْضَلُ مِنَ الْيَدِ الَّتِي تُرِيْقُ الدِّمَاءَ.

“Gözyaşlarını koruyan el, kan akıtan elden daha iyidir.”⁵⁵⁰

Burada insanları koruyan yahut onların kanlarını akıtan insanın kendisidir. Ancak burada insanın bu işlemi gerçekleştirdiği uzvu zikredilerek mecâzî bir anlatıma başvurulmuştur. Dolayısıyla bir şeyin parçası zikredilip bütünü kastedilmiştir. Alakası ise cüz’iyyettir.

إِنَّ عُلَمَاءَ الضَّادِ الَّذِينَ عَرَفُوا الشَّعْرَ بِأَنَّهُ الْكَلَامُ الْمَوْزُونُ الْمُقْفَى لَمْ يَكُونُوا شُعْرَاءَ وَلَا أَدْبَاءَ.

“Şiiri ‘vezinli ve kafiyeli söz’ olarak tanımlayan dâd uleması ne şair ne de edebiyatçıydılar.”⁵⁵¹

Cümlede dâd ile kastedilen aslında Arap dilidir. Burada bütün (Arap dili) yerine cüz (dâd) zikredilip mecâz-ı mürsele başvurulmuştur. Alakası ise cüz’iyyettir.

وَلَوْ لَا مِمَّا تَكَّ مَا عَرَفَ الْعَالَمُ أَجْمَعُ أَنَّ الْأُمَّةَ الْمَصْرِيَّةَ عَلَى اخْتِلَافِ مَشَارِبِهَا وَمَذَاهِبِهَا تَجْمَعُ كَلِمَةً وَاحِدَةً وَهِيَ: حُبُّ الْوَطَنِ وَحُبُّ رَجَالِهِ الْعَامِلِينَ.

“Şayet ölümün olmasaydı meşrepleri ve mezhepleri farklı olmasına rağmen Mısır milletini tek bir sözün bir araya getirdiğini bütün âlem bilemezdi. O sözde şudur: Vatan sevgisi ve onun emekçi insanlarına olan sevgi.”⁵⁵²

Örnekte yer alan âlem kelimesinde mecâzî bir anlatım söz konusudur. Çünkü âlemin bilmesinden kastedilen aslında o âlem içinde yaşayan insanların bilmesidir. Dolayısıyla burada mahal zikredilip hâl kastedilmiştir. Alaka, mahalliyyettir.

وَسَلِّطْ عَلَيْكُمْ أَعْدَاءَكُمْ يَسْلُبُونَ أَوْطَانَكُمْ وَيَسْتَعِيدُونَ رِقَابَكُمْ...

“Vatanlarınızı yağmalayan, boyunlarınızı (sizleri) köleleştiren düşmanlarınızı size musallat etti.”⁵⁵³

Burada ise insanın bir parçası olan boyun (رقاب) zikredilerek insanın kendisine işaret edilmiştir. Yani parça zikredilerek bütün kastedilmiştir. Alaka, cüz’iyyettir.

⁵⁵⁰ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/240.

⁵⁵¹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/287.

⁵⁵² Menfelûtî, en-Nazarât, 2/77.

⁵⁵³ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/85.

...فَأَنَا إِنْ حَارَبْتُ الْبِلَادَ وَقَاتَلْتُ الْعِبَادَ فَإِنَّمَا أُرِيدُ بِخَوْضِ هَذَا الْبَحْرِ الْأَحْمَرِ مِنَ الدِّمَاءِ أَنْ أَصِلَ إِلَى سَفِينَةِ الْإِنْسَانِيَّةِ الْمَشْرِفَةِ عَلَى الْغَرَقِ فَاسْتَخْلَصُهَا مِنْ يَدِ الْمَوْتِ الَّذِي يُحِيطُ بِهَا.

“...Bu yüzden ben ülkelerle savaştım ve insanları öldürdüm. Çünkü ben kanlardan kızışmış bu denize girerek batmak üzere olan insanlık gemisine ulaşmak ve bu sayede onu kendisini kuşatan ölümün elinden kurtarmak istiyorum.”⁵⁵⁴

Burada ülkelerle savaştım (حاربت البلاد) ifadesinde mecâz-ı mürsel kullanımı vardır. Zira ülkelerle savaşmaktan kastedilen ülkelerin içerisindekileri insanlardır. Bu yüzden burada mahal zikredilip hâl kastedilmiştir. Alaka, mahalliyyettir.

2.4.4. Seci

Seci, iki veya daha fazla fâsılanın⁵⁵⁵ son harflerinin aynı olması anlamına gelen belâgat terimidir.⁵⁵⁶

Kısımları:⁵⁵⁷

1. Mutarraf Seci: İki fâsılanın vezinde farklı, kafiye uyumlu olmasıdır.
2. Murassa‘ Seci: İki ibarenin lafızlarının çoğunun ya da hepsinin vezin ve kafiye uyumlu olmasıdır.
3. Mütevâzî Seci: İki fâsılanın vezin ve kafiye uyumlu olmasıdır.
4. Mütevâzin Seci: İki fâsılanın kafiye farklı, vezinde aynı olmasıdır.

Menfelûtî, yazılarında seciyi kullanan biridir. Onun yazılarının pek çoğunda vezin ya da kafiye uyumunu görmek mümkündür.

لَقَدْ كُنْتُ أَرْضَى مِنَ الدَّهْرِ فِي أَمْرِكُمْ أَنْ يَنْزَحَرَ لِي طَرِيقِي الَّتِي أَسِيرُ فِيهَا، وَأَنْ يَزُويَ وَجْهَهُ عَنِّي فَلَا أَرَاهُ وَلَا يَرَانِي، وَلَا يُحْسِنُ إِلَيَّ وَلَا يُسِيءُ، وَلَا يَتَقَدَّمُ إِلَيَّ بِخَيْرٍ وَلَا شَرٍّ، وَلَا يَتَرَاءَى لِي مُبْتَسِمًا، وَلَا مُقْطَبًا، وَلَا ضَاحِكًا وَلَا بَاكِيًا.

⁵⁵⁴ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/227.

⁵⁵⁵ “Fâsıla cümle sonu olabileceği gibi birbirine ekseriya bir edat ile atfedilmiş/bağlanmış fıkra (tamlama, ibare, paragraf) sonuna da denir.” Bk. M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat* (İstanbul: Gökkuş, 2019), 255

⁵⁵⁶ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatu'l-vâdiha*, 511; Bulut, *Belâgat*, 404.

⁵⁵⁷ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 432-433; Bulut, *Belâgat*, 406-410; İn‘âm Fevâil ‘Akkâvî, *el-Mu‘cemu'l-mufasssal fî ‘ulûmu'l-belâga: el-bedî‘ ve'l-beyân ve'l-me‘ânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1417/1996), “es-Sec”, 578.

“Zamandan siz konusunda yürüdüğüm yoldan çekilmesini, yüzünü benden gizlemesini istiyordum. Böylece ne ben onu göreyim ne de o beni görsün. Bana ne iyilik yapsın ne de kötülük. Ne hayırla yaklaşsın bana ne de şerle. Ne mütebessim gözüksün ne kaşları çatık ne güleç ne de ağlak.”⁵⁵⁸

Örnekte (خير) ile (شر) kelimeleri arasında sadece kafiye uyumu olduğundan mutarraf seci vardır. (مبتسما) ile (مقطبا) ve (ضاحكا) ile (باكيا) kelimeleri arasında sadece vezin uyumu olduğundan mütevâzîn seci vardır.

وَأَسْمَعُ مَا بَيْنَ صَفِيرِ الْبَلَابِلِ، وَخَرِيرِ الْجَدَاوِلِ، نَغْمَاتٍ شَجِيَّةٍ تَبْلُغُ مِنْ نَفْسِ الْإِنْسَانِ، مَا لَا تَبْلُغُ أَوْتَارَ الْعِيدَانِ.

“Bülbüllerin ötüşü, derelerin şırıltısı arasında ut tellerinin ulaşamadığı insan ruhuna ulaşan dokunaklı nağmeler işitiyorum.”⁵⁵⁹

(صفير البلابل) ile (خرير الجداول) ve (الإنسان) ile (العيدان) kelimeleri arasında vezin ve kafiye uyumu olduğundan mütevâzî seci vardır.

أُحِبُّ أَنْ يَمُرَّ بِجَمِيعِ الطَّبَقَاتِ، وَيُخَالِطُ جَمِيعَ النَّاسِ، وَيَذُوقَ مَرَارَةَ الْعَيْشِ، وَيُشَاهِدَ بَعِيْنَهُ بُؤْسَ الْيُوسَاءِ، وَشَقَاءَ الْأَشْقِيَاءِ، وَيَسْمَعَ بِأُذُنِهِ أَتَاتَ الْمُتَأَلِّمِينَ وَزَفَرَاتِ الْمُتَوَجِّعِينَ...

“(Çocuğumun) bütün tabakalardan geçmesini, insanların arasında karışmasını, hayatın acısını tatmasını, gözleriyle fakirlerin sıkıntısını, bedbahtların sefaletini müşahede etmesini, acı çekenlerin iniltilerini ve ıstırap çekenlerin çığlıklarını kulağıyla duymasını istiyorum.”⁵⁶⁰

Burada (الْيُوسَاءِ) ile (الْأَشْقِيَاءِ) kelimeleri arasındaki kafiye uyumundan dolayı mutarraf seci varken (الْمُتَأَلِّمِينَ) ile (الْمُتَوَجِّعِينَ) kelimeleri arasındaki vezin ve kafiye uyumundan dolayı mütevâzî seci vardır.

فَعَلِمْتُ أَنِّي تَكَلُّتُكَ وَأَنَّ الْأَمْرَ أَمْرُ الْقَضَاءِ لَا أَمْرَ الدَّوَاءِ.

“İşte o zaman seni kaybettiğimi ve işin ilaç değil, kaza işi olduğunu anladım.”⁵⁶¹

⁵⁵⁸ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/200-201.

⁵⁵⁹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/211-212.

⁵⁶⁰ Menfelûtî, en-Nazarât, 3/17.

⁵⁶¹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/198.

Kaza (القضاء) ve ilaç (الدواء) kelimeleri arasında vezin ve kafiye bakımından uyum olduğu için mütevâzî seci vardır.

فقد عَقَدَ رِياءُ الناسِ أمامَ عَيْنِي سَحَابَةً سَوْدَاءَ أَظْلَمَ لَهَا بَصْرِي حَتَّى مَا أَجِدُ فِي صَفْحَةِ السَّمَاءِ نَجْمًا لِامْعَا وَلَا كَوَكْبًا طَالَعًا.

“İnsanların riyası gözümün görüşünü karartan kara bir bulut indirdi. Öyle ki gökyüzünde parlayan bir yıldız ve ışıldayan bir gezegen göremedim.”⁵⁶²

Parlayan (لامعا) ve ışıldayan (طالعا) kelimeleri arasında vezin ve kafiye uyumu olduğundan mütevâzî seci vardır.

إِنِّي لَأَرَى الرِّيَاضَ الْعَنَاءَ تَهْفُو أَشْجَارُهَا، وَتَرْنُ أَطْيَارُهَا وَأَرَى جَدَاوِلَ الْمَاءِ تَنْسَابُ بَيْنَ أَنْوَارِهَا وَأَزْهَارِهَا، انْسِيَابَ الْأَفَاعِي الرَّقْطَاءَ فِي الرَّمَالِ الْبَيْضَاءِ.

“Ağaçları uçuşan, kuşları cıvıldaayan ağaçlıklı bahçeyi görüyorum. Bahçenin çiçeklerinin arasında beyaz kumda süzülen benekli engerek yılanları gibi akıp giden dereleri görüyorum.”⁵⁶³

Bahçenin ağaçları (أشجارها) ile kuşları (أطيارها), eş anlamlı olan ve çiçekler anlamına gelen (أنوارها) ile (أزهارها) kelimeleri arasında, benekli (الرقطاء) ile beyaz (البيضاء) arasında vezin ve kafiye açısından uyum olduğu için mütevâzî seci vardır.

2.4.5. Tıbâk

Tıbâk, zıt anlam taşıyan iki şeyi bir arada kullanmak anlamına gelen belâgat terimidir.⁵⁶⁴

İkiye ayrılır: ⁵⁶⁵

1. Tıbâk’ul-Îcâb: Olumlu ve olumsuz diye ayrılmayan iki zıt şeyin bir arada zikredilmesidir.
2. Tıbâku’s-Selb: Biri olumlu olan, diğeri olumsuzluk içeren iki zıt şeyin bir arada zikredilmesidir.

⁵⁶² Menfelûtî, en-Nazarât, 1/210.

⁵⁶³ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/211.

⁵⁶⁴ Hâşimî, Cevâhiru’l-belâga, 391, Bekrî Şeyh Emîn, el-Belâgatu’l-‘Arabiyye fî sevbiha’l-cedîd: ‘İlmu’l-bedî’ (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987), 43.

⁵⁶⁵ Cârîm - Emîn, el-Belâgatu’l-vâdiha, 527.

Tıbâk, Menfelûtî'nin yazılarında sıklıkla kullandığı bedî' unsurudur.

لأنَّ حياةَ المُدْمِنينَ حياةٌ مُتَشَابِهَةٌ مُتَمَاثِلَةٌ، لاَ فَرْقَ بَيْنَ صُبْحِهَا وَمَسَائِهَا وَأَمْسِهَا وَغَدِهَا.

“Çünkü bağımlıların hayatı benzer ve eşdeğer bir hayattır. Sabahı, akşamı, dünü, yarını arasında fark yoktur.”⁵⁶⁶

Örnekte sabah (صبح) ile akşam (مساء), dün (أمس) ile yarın (غد) kelimeleri arasında tıbâku'l-îcâb vardır.

لماذا ذَهَبْتُمْ يَا بَنِي بَعْدَمَا جِئْتُمْ؟

“Ey oğullarım, geldikten sonra niye gittiniz ki?”⁵⁶⁷

Burada birbirine zıt olan geldi (جاء) ve gitti (ذهب) fiilleri arasında tıbâku'l-îcâb vardır.

أنا لا أَنْكُرُ عَلَى التَّاجِرِ رِبْحَهُ، وَلَكِنِّي أَنْكُرُ عَلَيْهِ أَنْ يَتَنَاوَلَ مِنْهُ أَكْثَرَ مِنَ الْجِزَاءِ الَّذِي يَسْتَحِقُّهُ...

“Ben tüccarın kazancını yadsımıyorum, ancak ben onun hak ettiğinden fazlasını almasını yadsıyorum.”⁵⁶⁸

Yukarıdaki cümlede yadsımıyorum (لا أَنْكُرُ) ve yadsıyorum (أَنْكُرُ) fiilleri arasında tıbâku's-selb vardır.

تَسْتَطِيعُ الْمَرْأَةُ أَنْ تُجَارِيَ الرَّجُلَ فِي سُرْعَةِ الْفَهْمِ وَحُضُورِ الْبَدِيهَةِ، وَلَا تَسْتَطِيعُ أَنْ تُجَارِيَهُ فِي الْأَنَاةِ وَالرَّفْقِ...

“Kadın çabuk anlama ve hazırcevaplıkta erkeklerle yarışabilir, ancak sabır ve hoşgöründe onunla yarışamaz.”⁵⁶⁹

Burada yapabilmek (تَسْتَطِيعُ) ve yapamamak (لا تَسْتَطِيعُ) fiilleri arasında tıbâku's-selb vardır.

إِنْكُمْ تَقُولُونَ فِي صَبَاحِكُمْ، وَمَسَائِكُمْ، وَغُدُوكُمْ وَرَوَاحِكُمْ: كُلُّ خَيْرٍ فِي اتِّبَاعِ مَنْ سَلَفَ، وَكُلُّ شَرٍّ فِي اتِّبَاعِ مَنْ خَلَفَ.

“Sizler sabah akşam her gidiş gelişinizde şunu diyorsunuz: Tüm hayır selefin tabi olduğunda tüm şer ise halefin aykırılıklarındadır.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/191.

⁵⁶⁷ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/200.

⁵⁶⁸ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/207.

⁵⁶⁹ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/55.

⁵⁷⁰ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/84.

Örnekte sabah (صباح) ile akşam (مساء), gitmek (غدا) ile gelmek (رواح) arasında tıbâku'l-îcâb vardır.

إِنَّكُمْ لَا تَذْهَبُونَ فِي الْحَقِيقَةِ إِلَى هَذِهِ الْأَمَاكِنِ وَحَدِّكُمْ، بَلْ يَذْهَبُ إِلَيْهَا مَعَكُمْ إِخْوَانُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَبَقِيَّةُ أَفْرَادِ أَسْرَكُمْ.

*Hakikatte sizler bu yerlere bir başınıza gitmiyorsunuz, aksine kardeşleriniz ve aile fertlerinizin geri kalanı da sizlerle oralara gitmekte.*⁵⁷¹

Yukarıdaki cümlede gitmek ve gitmemek fiilleri bir arada zikredilmiştir. Aynı fiilin hem olumlusu hem de olumsuzu yer aldığından burada tıbâku's-selb vardır.

2.4.6. Mukâbele

Mukâbele, iki ya da daha fazla mananın zikredilip sonrasında bunların karşılıklarına yer verilmesi anlamına gelen belâgat terimidir.⁵⁷²

Menfelûtî'nin yazılarında pek çok mukâbele örneğiyle karşılaşmak mümkündür.

إِنِّي أُحِبُّكَ مَحَبَّتِي لِنَفْسِي، لِأَنِّي أَعْتَقِدُ أَنَّ كُلِّينَا يَعْْبُدُ إِلَهًا وَاحِدًا وَيَدِينُ بِدِينٍ صَحِيحٍ يَأْمُرُ بِفَضَائِلِ الْأَعْمَالِ، وَيَنْهَى عَنِ رذَائِلِهَا.

*“Ben, seni kendim gibi seviyorum. Çünkü ben, inanıyorum ki ikimizde tek bir ilaha inanıyor, iyi işlere emreden, kötü işlerden alıkoyan bir dini benimsiyoruz.”*⁵⁷³

Örnekte (وينهى عن رذائلها) cümlesi ile (يأمر بفضائل الأعمال) cümlesi arasında mukâbele vardır.

فَصَغُرَتِ الدُّنْيَا فِي عَيْنِي، وَصَغُرَ شَأْنُهَا عِنْدِي، حَتَّى مَا أَفْرَحُ بِخَيْرِهَا وَلَا أَحْزَنُ لَشَرِّهَا.

*“Dünya gözümde küçüldü, onun nezdindeki değeri azaldı. Öyle ki ne hayrına seviniyor ne de kötülüğüne üzüliyorum.”*⁵⁷⁴

Örnekte (ولا أحزن لشرها) cümlesi ile (ما أفرح بخيرها) cümlesi arasında mukâbele vardır.

إِنْ كُنْتُ تُرِيدُ أَنْ تَسْأَلَهُ فَلَمْ أُعْطِيهِ؟ وَإِنْ كُنْتَ أَنْ تُعْطِيَهُ فَلَمْ سَأَلْتَهُ؟

⁵⁷¹ Menfelûtî, en-Nazarât, 3/56.

⁵⁷² Cârîm - Emîn, el-Belâgatü'l-vâdiha, 536; Hâşimî, Cevâhiru'l-belâga, 393.

⁵⁷³ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/127.

⁵⁷⁴ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/328.

“Madem onu zorla alacaktın niye verdin? Mademki onu verecektin niye zorla aldın?”⁵⁷⁵

Bu cümlede (أَنْ تَعْطِيَهُ فَلَمْ سَلْبَتَهُ) cümlesi ile (أَنْ تَسْلُبَهُ فَلَمْ أَعْطَيْتَهُ) cümlesi arasında mukâbele vardır.

مات فولتير مَرْدُولًا مَحْبُوبًا فِي أَنْ وَاحِدٍ، يَبْغِضُهُ الْحَاضِرُ لِأَنَّهُ يَجْهَلُهُ، وَيُحِبُّهُ الْمُسْتَقْبَلُ لِأَنَّهُ عَرَفَهُ.

“Voltaire, aynı anda hem aşağılık hem de sevilen biri olarak vefat etti. Şimdi (nin insanları) ondan nefret etmekte, çünkü onu tanımıyor. Gelecek (teki insanlar) ise onu sevmekte, çünkü onu tanıyor.”⁵⁷⁶

Örnekte (يَحِبُّهُ الْمُسْتَقْبَلُ لِأَنَّهُ عَرَفَهُ) cümlesi ile (يَبْغِضُهُ الْحَاضِرُ لِأَنَّهُ يَجْهَلُهُ) cümlesi arasında mukâbele vardır.

إِنِّكُمْ تَقُولُونَ فِي صَبَاحِكُمْ، وَمَسَائِكُمْ، وَغَدُوكُمْ وَرَوَاحِكُمْ: كُلُّ خَيْرٍ فِي اتِّبَاعِ مَنْ سَلَفَ، وَكُلُّ شَرٍّ فِي ابْتِدَاعِ مَنْ خَلَفَ.

“Sizler sabah akşam her gidiş gelişinizde şunu diyorsunuz: Tüm hayır selefin tabi olduğunda tüm şer ise halefin aykırılıklarındadır.”⁵⁷⁷

Örnekte (كُلُّ شَرٍّ فِي ابْتِدَاعِ مَنْ خَلَفَ) cümlesi ile (كُلُّ خَيْرٍ فِي اتِّبَاعِ مَنْ سَلَفَ) cümlesi arasında mukâbele vardır.

وَإِنْ ضَنَّ بِهَ الْيَوْمُ، لَا يَضِنُّ بِهَ الْغَدُ.

“Bugün, onu (genç kızın karnındaki çocuğu) gizlese de yarın, gizlemeyecek.”⁵⁷⁸

Örnekte (لَا يَضِنُّ بِهَ الْغَدُ) cümlesi ile (وَإِنْ ضَنَّ بِهَ الْيَوْمُ) cümlesi arasında mukâbele vardır.

2.4.7. Cem

Cem, “iki veya daha fazla şeyin tek bir hükümde bir araya getirilmesi” anlamına gelen belâgat terimidir.⁵⁷⁹

Menfelûtî en-Nazarât’ta kimi zaman cem yöntemine başvurmakta; varlıkları, olayları, eşyaları tek bir hüküm altında toplamaktadır.

⁵⁷⁵ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/31.

⁵⁷⁶ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/33.

⁵⁷⁷ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/84.

⁵⁷⁸ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/131.

⁵⁷⁹ Kazvînî, el-Îzâh, 269.

فَأَصْبَحَ الْأَبْطَالُ وَالْمُجْرِمُونَ فِي نَظَرِ الْإِنْسَانِيَّةِ سِوَاءً، لِأَنَّهُمْ جَمِيعًا يَسْفِكُونَ الدَّمَاءَ.

“Kahramanlar ve suçlular insanlığın nazarında eşit oldular. Çünkü onların hepsi kan akıtıyorlar.”⁵⁸⁰

Burada kahramanlar ve suçluların insan nazarında aynı yere sahip olduğu dile getirilip tek bir hükme bağlanmıştır.

فَاللُّصُوفُ وَالْمُخْتَالُونَ وَالْمَرْبُورُونَ وَالْكَاذِبُونَ وَالْفَاسِقُونَ وَالْمُنَافِقُونَ أَذْكَيَاءُ وَلَيْسَ بَيْنَهُمْ عَاقِلٌ وَاحِدٌ.

“Hırsızlar, dolandırıcılar, kalpazanlar, yalancılar, fasıklar, münafıklar zeki olmakla beraber aralarında bir akıllı bile yoktur.”⁵⁸¹

Yukarıda sayılanların hepsi, zeki olsa da akıllı olmama hususunda aynı kategoride yer almışlardır.

أَمَّا إِنْصَافُ الْمَظْلُومِ وَالضَّرْبُ عَلَى يَدِ الظَّالِمِ وَإِرَاحَةُ الْحَقِيقِ عَلَى أَهْلِهَا وَإِزَالُ الْعُقُوبَاتِ مِنْزِلُهَا مِنَ الذُّنُوبِ فَهِيَ عِنْدَهُ ذِيُولٌ وَأَذْنَابٌ لَا يَأْبَهُ لَهَا وَلَا يَحْتَفِلُ بِشَأْنِهَا.

“Mazluma insaf etmek, zalimin eline vurmak, hakkı ehline teslim etmek, cezaları işlenen suçlara göre vermek tüm bunlar hâkime göre önemsenmeyecek işlerdi.”⁵⁸²

Mahkemelerde hâkimlerin gösterdiği adaletsizliği eleştiren Menfelûtî'nin onların durumunu dile getirdiği ifadesinde cem örneği görülmektedir. Burada sayılan hususların tümü tek bir hüküm altında bir araya getirilip hâkimin önemsiz gördüğü işler kategorisinde yer almıştır.

فَرَأَيْتَ أَنَّ الْمُعَاهِدَةَ وَالْإِتِّفَاقَ وَالْقَاعِدَةَ وَالشَّرْطَ أَلْفَاظُ مُتَرَادِفَةٌ مَعْنَاهَا الْكَذِبُ.

“Anlaşma, ittifak, kural ve şartın anlamı yalan olan eş anlamlı lafızlar olduğunu gördüm.”⁵⁸³

Menfelûtî burada siyaset meclislerinde yer alan anlaşmaların, sözleşmelerin yalandan ibaret olduğunu belirtmek için hepsini tek bir hükme bağlamıştır.

⁵⁸⁰ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/47.

⁵⁸¹ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/55-56.

⁵⁸² Menfelûtî, en-Nazarât, 1/207.

⁵⁸³ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/209.

على أَنَّ جَرَائِمَ اللَّصُوصِيَّةِ وَالسَّرَقَةِ وَالْقَتْلِ لَيْسَتْ جَرَائِمُ الْفَقْرِ بَلْ جَرَائِمُ الْغِنَى.

“Ne var ki hırsızlık, yağmalama, öldürme suçları fakirliğin değil, bilakis zenginliğin (yol açtığı) suçlardır.”⁵⁸⁴

Burada da hırsızlık, yağmalama, öldürme suçları zenginlerin işlediği suçlar olması bakımından bir hükme bağlanmıştır.

2.4.8. Tefrîk

Tefrîk, tek bir türde birleşen iki şeyin arasını övgü ya da onun dışındaki bir hususta ayırmaktır.⁵⁸⁵

Menfelûtî'nin yazılarında sıklıkla olmasa da tefrîk unsuruna rastlamak mümkündür.

كُلُّ مَا أَعْرِفُ مِنَ الْفَرْقِ بَيْنَ حَلَالِ الْمَالِ وَحَرَامِهِ أَنَّ الْأَوَّلَ بَدَلُ الْجِدِّ وَالْعَمَلِ وَالثَّانِي بَدَلُ الْغِيثِ وَالْكَذِبِ.

“Malın helal ve haramı arasındaki tek bildiğim fark ilkinin çalışma ve özverinin karşılığı, ikincisinin ise sahtekarlık ve yalanın karşılığı olduğudur.”⁵⁸⁶

Örnekte malın helal ve haramlığından bahsedilip daha sonrasında ikisinin farkına değinilmiştir.

الْإِحْسَانُ عَمَلُ الْخَيْرِ وَالْإِسَاءَةُ عَمَلُ الشَّرِّ.

“İyilik yapmak hayırlı bir iştir, kötülük yapmak ise kötü bir iştir.”⁵⁸⁷

Burada iyilik yapmak ve kötülük yapmanın bir eylem olduğu ifade edilip farkı ortaya konulmuştur.

تَمْشِي الرَّجُلُ وَرَاءَ عَقْلِهِ فَيَهْدِيهِ وَتَمْشِي الْمَرْأَةُ وَرَاءَ قَلْبِهَا فَيُضِلُّهَا.

“Erkek akıyla hareket eder, böylece akı onu doğru yola iletir. Kadın ise kalbiyle hareket eder, kalbi de ona yolunu kaybettirir.”⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Menfelûtî, en-Nazarât, 3/26.

⁵⁸⁵ Kazvînî, el-Îzâh, 269.

⁵⁸⁶ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/207.

⁵⁸⁷ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/222.

⁵⁸⁸ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/55

Örnekte kadın ile erkek arasında birinin aklıyla diğerinin duygularıyla hareket etmesinden bahsedilerek ayırım yapılmıştır.

أنا سارقة المال، وأنت سارق العِرض، والعِرضُ أثمنُ من المال، فأنت أكبرُ مني جِنَايَةً، وأَعْظَمُ جُرْماً.

“Ben mal hırsızıyken sen haysiyet hırsızısın. Haysiyet ise maldan daha kıymetlidir. Bu yüzden senin işlediğin suç, sahip olduğun günah benimkinden daha büyük.”⁵⁸⁹

Burada hırsızlık ortak noktayken daha sonra mal ve haysiyet hırsızlığının arası ayrılıp farkı belirtilmiştir.

وَأَنَّ الفرقَ بينَ الدِّينِ الخالصِ والدِّينِ المَشوبِ أَنَّ الأوَّلَ يَتَّسِعُ صدره لكل شيءٍ حتَّى لِمُخَالَفَتِهِ ومُحَارِبَتِهِ، وَأَنَّ الثَّانِي يَضِيقُ صدره بكل شيءٍ حتَّى بنفسه.

“Halis bir dinle şaibeli bir din arasındaki fark şudur: İlki savaştıkları ve muhalifleri dahil her şeyi içine alırken, ikincisi kendisi dahil her şey ona dar gelir.”⁵⁹⁰

Burada dinden halis ve şaibeli olarak bahsedildikten sonra ikisi arasındaki fark ortaya konulmuştur.

2.4.9. Taksîm

Taksîm, birden fazla şeyi açıkladıktan sonra bunların her birine ait özellikleri söylemek anlamına gelen belâgat terimidir.⁵⁹¹

Menfelûtî'nin yazılarında kimi zaman taksimi kullanarak varlıkları/durumları sınıflara ayırdığını görmekteyiz.

الکُتَّابُ في مصر ثلاثة: جاهل لا يُمَيِّزُ بين ما يَنْفَعُ أُمَّتَهُ وما يَضُرُّها، وعاقِلٌ يَنْهَيِّبُ مُصَادَرَةَ الرَّأْيِ العامِّ في مآلوفاته ومَعْهُدَاتِهِ فَيَسْكُتُ مَغْلُوباً على أمره، ومنافِقٌ يَعْرِفُ الحَقِيقَةَ وَيَعْبَثُ بها.

Mısır'da yazarlar üçe ayrılır: Milletine fayda sağlayan ve zarar getiren şeyler arasında ayırım yapamayan cahil yazar, alışkanlıkları konusunda kamuoyuna dokunmaktan

⁵⁸⁹ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/138.

⁵⁹⁰ Menfelûtî, en-Nazarât, 3/123.

⁵⁹¹ Kazvînî, el-Îzâh, 270; Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi, 176.

çekinen bu yüzden eli kolu bağlı bir şekilde susan akıllı yazar, hakikati bilen ve onu alaya alan münafık yazar.⁵⁹²

Yukarıdaki paragrafta Mısır'daki cahil, akıllı, münafık yazarlardan bahsedilip bunların her birine ait özellikler açıklanarak taksîm yapılmıştır.

ثَلَاثَةُ رَجَالٍ تَلَوْنَتْ أَيْدِيَهُمْ بَدَمَ الْقَتِيلِ، كَاهِنٌ يَحْمِلُ الصَّلِيبَ، وَجَلَادٌ يَحْمِلُ الْقَضِيبَ، وَقَاضٍ يَحْمِلُ فِي صَدْرِهِ عَهْدَ الْقَوْمِ إِلَيْهِ بِالتَّنْكِيلِ وَالتَّعْذِيبِ.

“Maktulün kanyla ellerinin kirlendiği üç çeşit adam vardır: Haç taşıyan papaz, keskin kılıcını taşıyan cellat, halkın kendisine kötü muamele ve işkence yapacağına dair yeminini sinesinde taşıyan bir hâkim.”⁵⁹³

Burada da papaz, cellat, hâkim taksim edilip özellikleri zikredilmiştir.

يَعِيشُ الْمَرْءُ بَيْنَ سَعَادَتَيْنِ مِنْ حَاضِرِهِ وَمُسْتَقْبَلِهِ، أَمَّا الْأُولَى فَيَكْفُلُهَا الْعَدْلُ، وَأَمَّا الثَّانِيَةُ فَيَجْرُسُهَا الْأَمَلُ.

“Kişi bugünününde ve geleceğinde iki mutluluk arasında yaşar. İlkine adalet güvence verir, diğerini umut himaye eder.”⁵⁹⁴

Burada da iki mutluluktan bahsedilip daha sonra bunların neler olduğu açıklanmıştır.

وَلَقَدْ كَانُوا فِي حَيَاتِهِمْ جَسَدًا وَرُوحًا، أَمَّا الْجَسَدُ فَقَدْ طَوَّاهُ الْقَبْرُ، وَأَمَّا الرُّوحُ فَهِيَ الثَّوْرَةُ الَّتِي تَرَكَوْهَا مِنْ بَعْدِهِمْ.

“Hayatlarında beden ve ruhtular. Bedenlerini kabir sarmaladı. Ruhları ise arkalarında bıraktıkları devrimdir.”⁵⁹⁵

Toplumdaki yüce insanlara binaen söylenen bu ifade de onları ruh ve bedenden oluştuğunu dile getirdikten sonra beden ve ruha yönelik açıklama yapılmıştır.

2.4.10. Ayetlere Yer Verilmesi

Menfelûtî, ifadesini ve tesirini güçlü kılabilmek için kimi yazılarında ayetlere yer vermiştir.

⁵⁹² Menfelûtî, en-Nazarât, 1/104.

⁵⁹³ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/36.

⁵⁹⁴ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/45.

⁵⁹⁵ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/46.

Hız. Peygamber'in maddi mucizelerinden ziyade onun şahsî ve ahlakî özelliklerinin insanlar üzerinde daha etkili olduğunu Âl-i İmrân sûresi 159. ayeti örnek getirerek teyit eder:

ولو كنتَ فظًا غليظَ القلبِ لانفَضَّوا مِن حوْلِكَ.

“Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.”⁵⁹⁶

Menfelûtî paranın ya da malın türbelere tasadduk edileceğine, şâri'nin itibar ettiği ve ihtiyacı olanın ulaşabileceği sadaka yerlerine bağışlanmasının gerekliliğini ayetle delillendirir:

إنما الصدقاتُ للفقراءِ والمساكينِ والعاملينَ عليها والمؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وفي الرقابِ والغارمينَ وفي سبيلِ الله وابنِ السبيلِ.

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar.”⁵⁹⁷

Menfelûtî'nin yazılarında ayet iktibaslarına da rastlanmaktadır. Ancak örneklere geçmeden önce iktibasın ne olduğunu açıklamak gerekir:

İktibas, Kur'ân'dan ya da hadislerden alıntı yapıp bunlardan alındığına işaret etmeksizin bu alıntılara nesir veya şiirde yer vermektir.⁵⁹⁸

el-Medeniyyetü'l-Garbiyye (Batı Medeniyeti) adlı yazısında Mısır milletinin Batı özentiliğini eleştiren Menfelûtî, aslında Mısır milletinin Doğulu Müslüman bir millet olduğunu, bu yüzden bu durumunu ilelebet muhafaza etmesi gerektiğini ayetten yaptığı iktibasla belirtir:

الأمة المصرية أمةٌ شَرْقِيَّةٌ مسلمةٌ فيجبُ أنْ يَبْقَى لها دينها وشرقيتها...حتى تُبَدَّلُ الأرضُ غيرَ الأرضِ والسمواتِ.

“Mısır halkı Doğulu Müslüman bir halktır. Bu yüzden onun dinini ve şarkiyatçılığını yeryüzü başka yer ve gökyüzüne dönüştürülene kadar koruması gerekir.”⁵⁹⁹

Bu ifade İbrâhim sûresi 48. ayetten iktibas edilmiştir:

⁵⁹⁶ *Kur'ân Yolu* (Erişim 19 Ocak 2021), Âl-i İmrân 3/159.

⁵⁹⁷ *Kur'ân Yolu* (Erişim 19 Ocak 2021), Tevbe 9/60.

⁵⁹⁸ Cârim - Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, 503.

⁵⁹⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/301-302.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ...

“Bir gün gelecek, yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek...”⁶⁰⁰

Menfelûtî, Yevmü 'l-hisâb 'ta (Hesap Günü) rüyasında yaptığı mahşer yolculuğunda hesap sırası kendisine geldiğinde uyanır ve ayetten iktibasta bulunarak şunu söyler:

فَعَلِمْتُ أَنَّهَا خَيَالَاتٌ وَأَوْهَامٌ أَوْ أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ، وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ.

“Anladım ki (tüm bunlar) hayaller, kuruntular veya karmakarışık rüyalar ve biz rüyaların te'vîlini bilemeyiz.”⁶⁰¹

Cümledeki iktibas Yûsuf sûresi 44. ayetten yapılmıştır:

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ.

“Yorumcular, ‘Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz’ dediler.”⁶⁰²

Menfelûtî, beyanın manasının tam anlamıyla doğru anlaşılmayıp insanların iyi bir şey yaptıklarını düşünerek konuşmalarında saçmalıklara ve gereksiz sözlere yer verdiklerini ayetten yaptığı iktibas cümlesiyle dile getirir:

وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا

“Onlar ise iyi bir şey yaptıklarını sanıyorlar.”⁶⁰³

Bu cümlelerin iktibas edildiği ayet ise Kehf sûresi 104. ayettir:

الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا.

“Onlar, iyi yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir.”⁶⁰⁴

Menfelûtî'nin kendine has dokunuşunu gösteren bir iktibas ise Victor Hugo'nun Voltaire anısına yaptığı konuşmasından oluşan *Te'bînü 'l-Voltaire (Voltaire'i Anma)* adlı tercüme

⁶⁰⁰ Kur'ân Yolu (Erişim 19 Ocak 2021), İbrâhim 14/48.

⁶⁰¹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/316.

⁶⁰² Kur'ân Yolu (Erişim 19 Ocak 2021), Yûsuf 12/44.

⁶⁰³ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/7.

⁶⁰⁴ Kur'ân Yolu (Erişim 19 Ocak 2021), Kehf 18/104.

yazıda yer almaktadır. Bu tercümede Menfelûtî, Victor Hugo'nun ağzından İsrâ sûresi 81. ayeti olduğu gibi aktarır:

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا.

“De ki: ‘Hak geldi bâtil yıkılıp gitti! Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur.’”⁶⁰⁵

2.4.11. Şiir Kullanımı

Menfelûtî yazılarında Câhiliye, Sadru'l-İslâm, Abbâsî, Emevî, Endülüs Emevî dönemleri şairlerine yer verirken az da olsa kendi ve çağdaş şairlerin şiirlerine de yer vermektedir. Ancak tüm bunların arasında şiirlerine en çok yer verdikleri Abbâsî dönemi şairleridir. Bu da onun Abbâsî döneminden etkilenmesinin bir sonucu olarak gözükmektedir. Nitekim kendisi Abbâsî dönemi şairlerinden Ebü'l-Alâ el-Maarrî'den etkilenmiş olduğunu belirtmektedir.

Menfelûtî, *el-Gad (Yarın)* adlı yazısında insanın umuda bağlı bir yaşam sürdüğü gerekçesiyle yarının insana dair saklamış olduğu gerçeği bildirmemesini dileyerek konuyla ilgili kendi şiirine yer vermiştir:

وَلَيْسَتْ حَيَاةُ الْمَرْءِ إِلَّا أَمَانِيَا إِذَا هِيَ ضَاعَتْ فَالْحَيَاةُ عَلَى الْإِثْرِ

“İnsanın hayatı umuttan başka bir şey değildir

Umutlar yok olursa hayat da peşinden gelir.”⁶⁰⁶

Menfelûtî, *el-Ke'su'l-ûlâ (İlk Kadeh)* adlı hikâyesinde ise şarap yüzünden hayatı mahvolan ve bundan dolayı da büyük pişmanlık duyan arkadaşının yanından ayrıldıktan sonra hikâyesini Di'bi'l-Huzâî (öl. 246/860) adlı Abbâsî şairinin şiiriyle bitirir:

ثَصَّمُ السَّمِيعَ وَتُعْمِي الْبَصِيرَ وَيَسْأَلُ مَنْ مَثَلُهَا الْعَافِيَه

“Duyanı sağır, göreni ise kör eder

Sonra da bunun gibisinden şifa beklenir.”⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Kur'ân Yolu (Erişim 19 Ocak 2021), İsrâ 17/81; Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/47.

⁶⁰⁶ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/189.

⁶⁰⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/196.

Kamusal ve toplumsal alanlardaki çarpıklıkları dile getirdiği *Eyne'l-fadîle* (Erdem Nerede) adlı yazısının sonunda “*Şayet beni kaybetmekle hayatın tadını yitirecek küçük kızlarım olmasaydı konuşan bu âlemden sessiz âleme kaçardım.*” diyerek bu sayede orada Abbâsî şairlerinden el-Uheymer es-Sa’dî’nin aşağıdaki beytinde bulduğu ülfet ve sükûneti bulabileceğini beyan eder.

عَوَى الذَّبَابُ فَاسْتَأْنَسْتُ بِالذَّنْبِ إِذَا عَوَى وَصَوَّتَ إِنْسَانٌ فَكِدْتُ أَطِيرُ

“Kurt uludu. Ardından ben de ulumasıyla sükûnet buldum
İnsan ses çıkardığında ise az kalsın uçup gidiyordum.”⁶⁰⁸

Medinetü's-sa'ade (Mutluluk Şehri) adlı hikâyede ise kaya zannettiği kuşa yaslandığı sırada aklına Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin şiiri gelir:

صَجَعَةُ الْمَوْتِ رَفْدَةٌ يَسْتَرِيحُ إِلَ جَسْمُ فِيهَا وَالْعَيْشُ مِثْلُ السُّهَادِ

“Ölüm uykusu bedeninde kendisinde rahat bulunduğu bir uykudur
Yaşamak ise sanki bir uyku bozukluğu.”⁶⁰⁹

Menfelûtî, Lord Cromer’ın İslâm’a karşı yürüttüğü propagandasına cevap niteliğinde yazdığı *el-İslâm ve'l-Mesîhiyye* (İslâm ve Hristiyanlık) adlı yazısının sonunda Lord Cromer’ın taassup iddiasına karşı onun taassup diye iddia ettiği şeyin aslında Müslümanların bir olmasını sağladığını ve birliği korumak, dini yüceltmek ve Allah’a has kılmaktan başka bir şey olmadığını dile getirerek İmam Şafîi’nin (öl. 204/820) şu şiirine yer verir:

إِنْ كَانَ رَفْضًا حُبُّ آلِ مُحَمَّدٍ فَلْيَشْهَدْ التَّقْلَانِ أَنِّي رَافِضِي

“Şayet Muhammed’in ailesini sevmek Râfizilikse
İnsanlar ve cinler şahit olsun ki ben Râfizî’yim.”⁶¹⁰

el-İnsâniyyetü'l-âmmeh (Tüm İnsanlık) adlı yazısında ise insanların kardeşlerinden intikam alırcasına onlarla savaşmamaları gerektiğini yoksa durumlarının Buhtürî’nin (öl.

⁶⁰⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/212.

⁶⁰⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/219.

⁶¹⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/373.

284/897) şiirinde yer verdiği birbirleriyle savaşan grubun durumuna benzeyeceğini dile getirir:

إِذَا اخْتَرَبْتُ يَوْمًا فَفَاضَتْ دِمَاؤُهَا تَذَكَّرْتُ الْقُرْبَى فَفَاضَتْ دُمُوعَهَا

“Bir gün birbirleriyle savaştuklarında kanları oluk oluk fışkırdı

Hısımlıkları akıllarına geldiğinde ise gözyaşları dolup taşı.”⁶¹¹

2.4.12. Deyimsel İfadeler

Menfelûtî, yazılarında deyimi andıran kalıp ifadeler de kullanmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

إِذَا جَادَتِ الصَّخْرَاءُ بِالمَاءِ الزَّلَالِ

“Kayalar tatlı su verdiği zaman” anlamına gelen bu ifade Türkçedeki kırmızı kar yağdığı zaman deyimiyle aynı anlamı içermekte ve bir işin olurunun mümkün olmadığına ya da neredeyse gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna işaret etmektedir. Menfelûtî’de *el-Gad (Yarın)* adlı yazısında yarının bilinmezliğine işaret edip onun kendisinde olan hiçbir sırrı açıklamayacağını ifade etmek için bu deyimi kullanır:

فَلَا يَبُوحُ بِسِرِّ مَنْ أَسْرَارُهُ إِلَّا إِذَا جَادَتِ الصَّخْرَةُ بِالمَاءِ الزَّلَالِ.

“... (Yarın) ancak kayalar tatlı su verdiği zaman sırlarını ifşa eder.”⁶¹²

بَطْنَةُ الْغَنِيِّ انْتِقَامَ لَجُوعِ الْفَقِيرِ

“Zenginin karın şişkinliği, fakirin açlığı için intikamdır.” anlamındaki bu sözü Menfelûtî, *el-Ganî ve’l-fakîr (Zengin ve Fakir)* adlı yazısında kullanmıştır. Bu yazısında fakirin mevcut durumunun zenginin ona hakkı olana vermemesinden kaynaklandığını dile getiren Menfelûtî, zenginin sağlık konusunda birtakım şikayetler çekmesini de yukarıdaki sözle ifade eder:

فَضَمَّ إِلَى مَا أُيِّدَتْهُ مَا اخْتَلَسَهُ مِنْ صَحْفَةِ الْفَقِيرِ فَعَاقِبَهُ اللَّهُ عَلَى قَسْوَتِهِ بِالْبِطْنَةِ حَتَّى لَا يَهْنَأَ لِلظَّالِمِ ظُلْمُهُ، وَلَا يَطِيبُ لَهُ عَيْشُهُ، وَهَكَذَا يَصْدُقُ الْقَائِلُ: بَطْنَةُ الْغَنِيِّ انْتِقَامَ لَجُوعِ الْفَقِيرِ.

⁶¹¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/231.

⁶¹² Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/186.

“...(Zengin) fakirin tabağından aşırıklarını sofrasına kattı, bu yüzden Allah onun bu gaddarlığını oburlukla cezalandırdı. Öyle ki ne zalime zulmü fayda verdi ne de hayatı ona mutluluk getirdi. İşte böylece ‘Zenginin karın şişkinliği, fakirin açlığı için intikamdır’ deyimi yerini bulmuş oluyor.”⁶¹³

يضع الندى في موضع السيف والسيف في موضع الندى

“Cömertliği kılıç yerine, kılıcı ise cömertlik yerine koymak” anlamındaki bu ifade aslında Mütenebbî’ye aittir. Aslı ise şu şekildedir:

ووضع الندى في موضع السيف بالعلی مَضْرُوع السيف في موضع الندى

“Yücelikte cömertliği kılıç yerine koymak, kılıcı cömertlik yerine koymak gibi zararlıdır.”

Mütenebbî burada herkese hakkettiği şekilde davranılması gerektiğini kastederek armağanı hak eden kimseye kılıç kullanılmayacağı gibi öldürülmeyi hak eden kimsenin armağanı hak etmediğini ifade etmeye çalışır.⁶¹⁴

Menfelûtî, *el-Cemâl (Güzellik)* adlı yazısında bazı insanların güzellik noktasında uyumu yakalayamayıp hastalıklı zevklere sahip olduğunu ve gereken yerlerde gerektiği gibi davranmadıklarını ifade ederek örnek hâkimlere gelince de yukarıdaki ifadeyi kullanır ve bununla hâkimlerin hak edene hak ettiği gibi davranmadıklarına, kararlarında adil olmadıklarına işaret eder.⁶¹⁵

ضاق به ذرعا

“Bir şeyi yapacak gücü kalmamak, tahammülü kalmamak, sıkılmak, bunalmak”⁶¹⁶ anlamlarına gelen aynı zamanda Hûd suresi 77. ayette de yer alan bu ifadeyi Menfelûtî’nin yazılarında çokça görmek mümkündür. Bu kullanımlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

وضاق كُلُّ منا بصاحبه ذرعا.

⁶¹³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/214.

⁶¹⁴ Şebeketü Şî’r, “li Külli imriin min dehrii mâ te’avvedâ/el-Beyt 30” (Erişim 19 Ocak 2021).

⁶¹⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/336-337.

⁶¹⁶ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu‘cemu’l-lügatu’l-‘Arabiyyetü’l-mu‘âsıra* (Kahire: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1429/2008), “Dâga”, 1378; Enîs vd., *el-Mu‘cemu’l-vasît*, “Dâga”, 548.

“Her birimiz arkadaşından bıktı.”⁶¹⁷

فضاق بأمرها ذرعا فطَلَّقَهَا.

“Karisının durumundan sıkıldı. Bu sebeple onu boşadı.”⁶¹⁸

بجدع الأنف

Sözlükte “burnu kesmek”⁶¹⁹ anlamına gelen (جدع أنفه), kalıp olarak kullanıldığında “Meşakkatle, zorlukla, ne pahasına olursa olsun, ne kadar olursa olsun, karşılığında ne verildiğine bakmadan”⁶²⁰ anlamlarına gelir. Bu ifadeyle ilgili kullanımlardan biri aşağıdaki gibidir:

وَوِدِدْتُ بَجْدَعِ الْأَنْفِ أَلَّا يُصَافِحَ وَجْهَهُ وَجْهَكَ مِنْ بَعْدِهَا حَتَّى فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ.

“Sonrasında ne pahasına olursa olsun onunla naîm cennetlerinde bile karşı karşıya gelmemeyi isterdin.”⁶²¹

قلب ظهرا لبطن

“Bir şeyi ters düz etmek, altını üstüne getirmek”⁶²² anlamlarına gelen bu ifadeye Menfelûtî şu şekilde yer vermiştir:

وها أنا ذا أعالج القلم عِلَاجًا شَدِيدًا عَلَى أَنْ يُسَعِّفَنِي بِحَاجَتِي، وَأُقَلِّبُهُ ظَهْرًا لِبَطْنٍ.

“İşte ben ihtiyacımı gidermesi için kalemle uğraşıyorum, onu tepe taklak ediyorum...”⁶²³

صفر اليدين

⁶¹⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/307.

⁶¹⁸ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 1/388.

⁶¹⁹ Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), “Ced”, 8: 41.

⁶²⁰ Ömer, *Cede‘a*”, 351; Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2013), “Cede‘a”, 147; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 1995), “Cede‘a”, 108.

⁶²¹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/16.

⁶²² Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-sûd) Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1998), “Kalebe”, 2/94; Güneş, *Sözlük*, 747.

⁶²³ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/76.

“Bir şeyden yoksun, bir şey elde edememek, hiçbir şeye sahip olmamak”⁶²⁴ anlamına gelen sıfru’l-yedeyn Türkçedeki tam takır kuru bakır deyiminin karşılığıdır. Menfelûtî, bunu *el-İğrâk (Abartma)* başlıklı yazısında kullanmıştır:

يسمع السامع أن زيدا ملك كريم، ثم يسمع أنه شيطان رجي، فيخرج منه صفر اليديين، لا يعلم أين مكانه من هذين الطرفين؟!⁶²⁵

“Bir kişi Zeyd’in yüce bir melek olduğunu işitir. Sonra da onun lanetmiş bir şeytan olduğunu duyar. Bu yüzden onun hangi tarafta yer aldığını bilemeden elleri bomboş (bir şey elde edemeden) çıkar.”⁶²⁵

نَعَصَ عَلَيْهِ عَيْشُهُ

“Hayatı zehretmek, hayatını karartmak anlamına”⁶²⁶ gelen ifade Menfelûtî’nin sıkça kullandığı ve onun melankolik tarafını yansıtan tabirlerden biridir. Bu ifadenin kullanımlarından biri *Gadru’l-mer’e (Kadının İhaneti)* yazısında geçmektedir:

وهذا المرضُ الذي يُساورُني ولا يكادُ يَهْدأُ عني قد نَعَصَ علي عيْشي.

“Beni rahatsız eden ve beni bir türlü rahat bırakmayan bu hastalık hayatı bana zehretti.”⁶²⁷

2.4.13. Özdeyişler

TDK’nın tanımında özdeyiş şu anlama gelmektedir:

“Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir ilkeyi kısa ve kesin bir biçimde anlatan, genellikle kim tarafından söylendiği bilinen özlü söz, vecize...”⁶²⁸

Menfelûtî’nin de yazılarında konuyu daha iyi açıklayan ve duyguyu karşı tarafa ulaştıran, özdeyiş olarak adlandırabileceğimiz ifadeler yer almaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda zikredildiği gibidir:

⁶²⁴ eş-Şeyh el-İmâm Ebû Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî, *Muhtâru’s-sıhâh* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1986), “Safera”, 153; Ömer, “Safera”, 1/351; William Thomson Wortabet, *Kâmûs ‘Arabî İngilizî* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1984), “Safera”, 348.

⁶²⁵ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/100.

⁶²⁶ Enîs vd., “Neğasa”, 936; Güneş, “Neğasa”, 1192.

⁶²⁷ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 2/295.

⁶²⁸ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Aforizma” (Erişim 18 Ocak 2021).

“Ey mutlu adam! Merhametli ol. Kalbine merhameti hissettir ki kalbin merhametin ta kendisi olsun.”⁶²⁹

“Gökyüzü bulutun ağlamasıyla ağlar, şimşegin çakmasıyla kalbi çarpar, gök gürültüsünün sesiyle çığlık atar. Yeryüzü ise rüzgârın esintisiyle inler, denizin dalgalarıyla yaygara koparır. Gökyüzünün ağlaması yeryüzünün inlemesi insana merhametten başka bir şey değildir.”⁶³⁰

“Gözyaşlarını koruyan el, kan akıtan elden daha iyidir.”⁶³¹

“Ey mutlular! Fakir fukaraya iyilik edip bedbahtların gözyaşlarını silin ve yeryüzünde olana merhamet edin ki gökyüzünde olan da size merhamet etsin.”⁶³²

“Bil ki ilmin saygınlığı makamın saygınlığından daha yücedir.”⁶³³

“Nice fakirler var ki fakirliğin eli onların ceplerine uzandığı gibi başlarına uzanmamıştır.”⁶³⁴

“Cehalet, akli örten kalın bir perdedir. İlim ise bu perdeye değen ve onu yavaş yavaş yakan alevli bir ateştir.”⁶³⁵

“Batıl herhangi bir meydanda savaşılamaz. Çünkü hak mevcuttur, batıl ise yokluktur.”⁶³⁶

“Barış beyaz kanatlarını insan topluluğun üzerine açmadıkça hayatta mutluluk yoktur. Barış ise ancak insanların hırsları dindiğinde ve onlarda adalet melekesi yerleştiğinde yayılacak.”⁶³⁷

“Ben elini evimin hazinesine uzatıp malımı çalanla dilini ya da kalemini şerefime uzatıp onu gasbeden arasındaki farkı tasavvur edemiyorum.”⁶³⁸

⁶²⁹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/238

⁶³⁰ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/240.

⁶³¹ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/240.

⁶³² Menfelûtî, en-Nazarât, 1/245.

⁶³³ Menfelûtî, en-Nazarât, 1/334.

⁶³⁴ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/23.

⁶³⁵ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/63.

⁶³⁶ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/63.

⁶³⁷ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/172.

⁶³⁸ Menfelûtî, en-Nazarât, 2/236.

*“Hayatında fakirliğin tadına varmamış zengin, insanların acılarının ve musibetlerinin nadiren farkında olur.”*⁶³⁹

*“Dinine hayrı olmayanın, vatanına hayrı olmaz.”*⁶⁴⁰

2.4.14. Değerlendirme

Menfelûtî'nin yazıları incelendiğinde onun fasih ve anlaşılır bir dil kullandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yazılarında teşbih, istiâre, mecâz-ı mürsel, tıbâk, mukâbele, cem', tefrîk, taksîm gibi bazı belâgat unsurlarına da yer vermektedir. En çok kullandığı unsurlar ise teşbih ve istiâredir. Menfelûtî'nin mecâzî anlatımlarda pek çok yerde kuş kanatları (أجنحة) üzerinden benzetme yaptığı göze çarpmakta, yazılarında eş anlamlı ve zıt anlamlı kelimelere çokça yer vermektedir. Abbâsî şiiirleri ağırlıklı olmak üzere konulara uygun şiiirler ve ayetler kullanmakta, bazı yerlerde ayetlerden iktibaslar yapmaktadır.

⁶³⁹ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/18.

⁶⁴⁰ Menfelûtî, *en-Nazarât*, 3/275.

SONUÇ

Mısırlı edebiyatçı Mustafa Lutfî el-Menfelûtî, gençlik yıllarında şiirler yazmış sonra düz yazıya yönelmiş ve ölene kadar nesir yazmaya devam etmiştir. Öğrenciliğinde edebiyata bir hayli ilgi duyan Menfelûtî, Ezher hocalarının baskılarına rağmen edebiyata olan ilgisinden vazgeçmemiş, üniversitedeyken Muhammed Abduh'un ders halkasına katılmış, burada edebiyata dair eğitim almıştır. Abduh'un vefatıyla memleketi Menfelût'a dönen Menfelûtî, ilk yazılarını 1907 yılında *el-Müeyyed* gazetesine göndermeye başlamıştır.

İşgal ve sömürge döneminde yaşayan Menfelûtî, halkın içinden geçtiği buhranlı süreçlere *el-Müeyyed*'de yayımladığı yazılarda yer vermiş, daha sonra bu yazıları *en-Nazarât* adı altında üç cilt olarak yayımlamıştır.

Menfelûtî yazılarında toplumda gördüğü problemleri dile getirmiş, yönetim ve adalet sisteminin doğru işlemeyişi, din adamlarının ve dinî eğitim veren kurumların dini doğru bir şekilde topluma aktarmaması vb. konularda eleştirilerde bulunmuştur. İngilizlerin İslâm'ı karalamalarına karşı İslâm'ı öven ve Hristiyanların söylem ve davranışlarını yeren yazılar kaleme almıştır.

Düz yazıdan önce şiirler yazan Menfelûtî, şiirin insan için bir umut kaynağı olduğunu dile getirmiştir. Menfelûtî yazma konusunda taklitten kaçınılması ve özgün olunması gerektiğini ifade edip yazıların asra hitap edecek şekilde kaleme alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Romantizmden etkilendiği görülen Menfelûtî'nin yazılarında duygusallık hâkimdir. Romantizmin etkisiyle yaşadığı dönemin sıkıntılarına değinmiş, sistem eleştirisi yapmış, haksızlıklara karşı çıkmış ve bunları duygusal bir dille aktarmıştır. Romantizmle bağlantılı olarak aynı zamanda melankolik davranışlar da sergileyen Menfelûtî kimi yazılarını karamsar bir üslûpla kaleme almıştır. Bu ikisi dışında Kiniklerle de ortak düşüncelere sahip olduğunu düşündüğümüz Menfelûtî'nin dünya hayatı, erdem gibi konularda yazdıklarında onlarla benzer görüşler ortaya koyduğu görülmektedir.

Menfelûtî, *en-Nazarât*'ta kendi yazdığı, başkasından aktardığı, Batı edebiyatından uyarladığı hikâyelere yer vermiştir. Bu hikâyelerde kadın, evlilik, fakirlik, intihar,

sarhoşluk gibi konulara değinmiştir. *Medînetü's-sa'âde*, *Yevmü'l-hisâb*, *el-Ba's* adlı hikâyelerde kurgusal bir şekilde olay örgüsünü işlemiş, birçok hikâyesinde şahıs kadrosu iki-üç kişiyi geçmemiştir. Çoğu hikâyesinde olaylar gece vakitlerinde ve kapalı mekânlarda geçmiştir. Tasvirlerin de yer aldığı hikâyelerde çoğunlukla diyalog tekniği kullanılmıştır.

Menfelûtî'nin yazılarında kullandığı başlıca edebî sanatlar teşbih, istiâre, mecâz-ı mürsel, seci, tıbâk, mukâbele, cem, tefrîk, taksîm iken bunlar arasında en çok kullandıkları teşbih ve istiâredir. Yazılarında ayet ve şiir kullanımlarına da yer vermiştir.

Menfelûtî'nin yazılarında toplumsal sorunlarla ilgilendiğini, yazmadaki asıl gayesinin birey ve toplumu ıslah etmeye çalışmak olduğunu söylemek mümkündür. Menfelûtî'yi okuyan bir kimse onun sırf yazmak için yazmadığını, yalnız edebiyat alanında değil her alanda yorumlarını dile getirdiğini ve yazdıklarının topluma hizmet amacı güttüğünü anlayabilir. Kaleme aldığı yazılarla halkın düşüncelerine tercüman olan Menfelûtî'nin düşüncelerini söylemekten ve eleştiri yapmaktan çekinmediği görülmektedir. Yapmış olduğu eleştirilerde kimi eleştirilerinin detaylı incelemeye dayanmayan eleştiriler olduğu görülmektedir. Ancak Menfelûtî'yi daha iyi anlayabilmek adına onu kendi yaşadığı çağın şartlarına göre değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Menfelûtî yazdıklarıyla Necîb Mahfûz, Abbas Mahmûd Akkâd, Ahmed Hasan ez-Zeyyâd, Ahmed Şevkî gibi tanınmış edebiyatçıların takdirini kazanmıştır. Menfelûtî'nin yazdıklarıyla insanların takdirini kazanması, yazılarının her çağdan insana hitap edebilir olması, Arap dilini öğrenme gayretinde olanların faydalanabileceği dile ve üslûba sahip olması gibi saikler Menfelûtî'nin önemli bir edebiyatçı olduğu kanaatini edinmemizi sağlamakta, kendisi ve *en-Nazarât* hakkında akademik bir çalışma yapılmasını fazlasıyla hak ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ‘Abbûd, Mârûn. *Cüdüd ve Kudemâ*. Beyrut: Dâru’s-Sekâfe, 1954.
- Akkâd, Abbas Mahmud – Mâzinî, İbrahim Abdülkâdir. *ed-Dîvân fi’l-edeb ve’n-nakd*. İngiltere: Hindâvî, 2018.
- Akkâd, Abbas Mahmud. *Mürâce ‘ât fi’l-âdâb ve’l-fünûn*. İngiltere: Hindâvî, 2014.
- Akkâd, Abbas Mahmud. *Ricâl ‘araftuhum*. İngiltere: Hindâvî, 2013.
- ‘Akkâvî, İn‘âm Fevvâl. *el-Mu‘cemu’l-mufasssal fî ‘ulûmu’l-belâga: el-bedî‘ ve’l-beyân ve’l-me‘ânî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2. Basım, 1417/1996.
- Aktaş, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Âl Cündî, Edhem. *A’lâmu’l-edeb ve’l-fen*. 2 Cilt. Dimeşk: Matba‘atü Mecelleti Sûti Sûriyye, 1958.
- Ateş, Şefik. *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Sisteminin Oluşmasında İdealizm ve Romantizmin Etkileri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aydın, Abdulhalim. “Namık Kemal’in Sanat/Sanatçı Algısında Romantizm ve Victor Hugo Etkisi”. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3 (2012), 369-379.
- Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Yayınları, 1999.
- Ayyıldız, Erol. “Mâzinî, İbrahim Abdülkâdir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/197. Ankara, TDV Yayınları, 2003.
- Bilgenoğlu, Ali. *İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat: Beyân-Meânî-Bedî‘ İlimleri*. İstanbul: İFAV, 12. Basım, 2017.
- Bostancı, Ahmet. *Çağdaş Arap Edebiyatçısı Zekeriya Tâmir Edebi Kişiliği & Hikâyeciliği*. İstanbul: Nûn Yayıncılık, 2007.
- Bulut, Ali. *Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî‘*. İstanbul: İFAV, 10. Basım, 2020.
- Buzpınar, Ş. Tufan. “Mustafa Kâmil Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Câbî, Bessâm Abdülvehhâb. “Kelimetü’n-nâşir”, *Muhtârâtü’l-Menfelûtî*. mlf. Mustafa Lutî el-Menfelûtî. 1/5-22. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002.

- Cârim, Ali - Emîn, Mustafa. *el-Belâgatu'l-vâdiha fi'l-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. Dimeşk - Beyrut, Mektebetü Dâri'l-Fecr, 1435/2014.
- Cebbûrî, Kâmil Selmân. *Mu'cemu'l-üdebâ mine'l-'asri'l-câhilî hatta sene 2002*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1424/2003.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Çalık, Mustafa (ed.). *Ermeni Soykırım İddiaları*. Ankara: Cedit Neşriyat, 4. Basım, 2006.
- Çelebi, Muharrem. "Corcî Zeydân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/69-71. İstanbul, TDV Yayınları, 1993.
- Çetin, Abdurrahman. "Lahn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/55-56. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Çetin, Atilla. "İsmâil Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/117-119. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Dayf, Şevkî. *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-mu'âsir fî Mısır*. by.: Dâru'l-Me'ârif, 10. Basım, ts.
- Dellaloğlu, Besim F. *Romantik Muamma*. İstanbul: Schola Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Demirayak, Kenan. "Cibrân Halîl Cibrân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/259-262. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Düsûkî, Ömer. *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs ve tatavvuruh*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2007.
- Durmuş, İsmail. "Menfelûtî, Mustafa Lutfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/134-136. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Durmuş, İsmail. "İnşâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/334-337. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebu'l-Envâr, Muhammed. *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî: hayâtuhu ve edebuhu*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Şebâb, 1986.
- Emîn, Bekrî Şeyh. *el-Belâgatu'l-'Arabîyye fî sevbiha'l-cedîd: 'İlmu'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Enîs, İbrahim vd. *el-Mu'cemu'l-vasîl*. Kahire: Mektebü's-Şurûkî'd-Düvelîyye, 4. Basım, 1423/2004.
- Er, Rahmi. *Modern Mısır Romanı-1 (1914-1944)*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Er, Rahmi. "Risâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/112-113. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Eren, A. Cüneyt. "Risâletü'l-Gufrân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- Epsikiyatri, “Melankolik Ne Demek”. Erişim 29 Temmuz 2021. <https://www.e-psikiyatri.com/melankolik-ne-demek>
- Osman, Eymen. *Mevsû‘atü tûrâs Mısırî*. Kahire: Dâru Devvin, ts.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi‘ fî târîhi‘l-edebi‘l-‘Arabî: el-edebü‘l-hadîs*. Beyrut: Dâru‘l-Cîl, 1986.
- Fâhûrî, Hannâ. *Târîhu‘l-edebi‘l-‘Arabî*. Beyrut: el-Matba‘atu‘l-Bûlisiyye, 1953.
- Fazlıoğlu, Şükran. *Arap Romanında Türkler*. İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- Fazlıoğlu, Şükran. “Tâhâ Hüseyin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Fazlıoğlu, Şükran. “Zeyyât, Ahmed Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/385-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Gibb, Hamilton A. R. *Dirâsât fî hadârati‘l-İslâm*. çev. İhsan Abbas vd. Beyrut: Dâru‘l-İlm, 3. Basım, 1979.
- Görgün, Hilal. “Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/569-575. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Görgün, Hilal. “Sa‘d Zağlûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/378-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Görgün, Hilal. “Urâbî Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/167-169. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Güçlü, Abdûlbaki vd. *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat, 3. Basım, 2008.
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 18 Ocak 2020. <https://sozluk.gov.tr/>
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 25 Ağustos 2020. <https://sozluk.gov.tr/>
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 18 Ocak 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 20 Ocak 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 25 Temmuz 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Gündüz, İrfan. “Bekrî, Muhammed Tevfik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/369-370. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Güneş, Kadir. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2013.
- Halîfât, Sahbân. “Ebû‘l-Alâ el-Maarrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/287-291. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Harman, Ömer Faruk. “Günah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/278-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hâşimî, es-Seyyîd Ahmed. *Cevâhiru'l-belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Muhammed et-Tûncî. Beyrut: Şeriketü Dârü Mektebeti'l-Me'ârif, 2. Basım, 2015.
- Hayr, Hânî. *Meşâhîru ve zuraî'ü'l-karni'l-ısrîn*. Dimeşk – Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabîyye, 1993.
- Hevvârî, Muhammed. *A'lâmu'l-edebi'l-mu'âsir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2017.
- Irmak, Mustafa. “Ahmed Ubeyd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/53-54. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 2020.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbrâhim, Hâfız. *Dîvânu Hâfız İbrâhim*. thk. Ahmed Emîn vd. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Küttâb, 3. Basım, 1987.
- Goldschmitt, Arthur Jr. *Kâmûsu terâcimü Mısırî'l-hadîse*. çev. Abdülvehhâb Bekr. Kahire: el-Meclisü'l-'Alâ li's-Sekâfe, 2003.
- Kalın, Mehmet Fatih. “Voltaire'in Dinî Hoşgörü Anlayışı ve İslâm'la İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/7 (2017), 31-51. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.295274>
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. “Bârûdî, Mahmud Sâmi Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/90-91. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Karaman, Hayreddin. “Efgânî, Cemâleddîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/456-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları, 2001.
- Kâ'ûd, Hilmî Muhammed. *Medrasetü'l-beyân fi'n-nesri'l-hadîs*. Kahire: Dâru'l-Beşîr, 1438/2017.
- Kayhan, İsa. “Necip Tosun'un 'Gidilmemiş Yerlerin Türküsü' Öyküsünde Melankoli”. *ANASAY* 9 (Ağustos 2019), 63-82. <https://doi.org/10.33404/anasay.579535>
- Kazvînî, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman. *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga*. thk. İbrahim Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Kılıç, Hulusi. “Delâilü'l-İ'câz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/114-115. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Kılıç, Hulusi. “Esrârü’l-Belâga”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/435. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kızıltoprak, Süleyman. *Mısır’da İngiliz İşgali Osmanlı’nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Kubbealtı Lugati*. Erişim 17 Mart 2021. <http://lugatim.com/>
- Kubbealtı Lugati*. Erişim 25 Temmuz 2021. <http://lugatim.com/>
- Kula, Mevlüt. “Modern Suriye Hikâyesine Genel Bir Bakış”. *Doğu Araştırmaları* 7 (Şubat 2011), 17-48.
- Kur’ân Yolu*. Erişim 19 Ocak 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr/>
- Landau, Jacob M. “Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/66-67. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Lutskiy, Borisoviç. *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*. çev. Turan Keskin. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Manshoor*. “fî Mektebeti Necîb Mahfûz: ebvâbü’s-sihr ve medâinü’l-garâib”. Erişim 20 Ocak 2021. <https://manshoor.com/people/library-legacy-naguib-mahfouz/>
- Marefa, “Ali Yusuf”. Erişim 25 Haziran 2020. www.marefa.org/علي_يوسف
- Marefa, “Farah Anton”. Erişim 20 Ocak 2021. www.marefa.org/فرح_أنطون
- Marefa, “el-Lord Cromer”. Erişim 24 Haziran 2020. www.marefa.org/اللورد_كرومر
- Marefa, “Victor Hugo” Erişim 24 Haziran 2020. https://m.marefa.org/فيكتور_هوغو
- Marefa. “Voltaire”. Erişim 24 Haziran 2020. <https://m.marefa.org/فولتير>
- Menfelûtî, Mustafa Lutfî. *el-‘Abarât*. İngiltere: Hindâvî, 2014.
- Menfelûtî, Mustafa Lutfî. *el-Fadîle*. İngiltere: Hindâvî, 2015.
- Menfelûtî, Mustafa Lutfî. *en-Nazarât*. thk. Bessâm Abdü’l-Vehhâb el-Câbî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002.
- Menfelûtî, Mustafa Lutfî. *fî Sebîli’l-tâc*. İngiltere: Hindâvî, 2014.
- Menfelûtî, Mustafa Lutfî. *Muhtârâtü’l-Menfelûtî*. nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002.
- Menfelûtî, Mustafa Lutfî. *eş-Şâ‘ir*. İngiltere: Hindâvî, 2014.
- Mevsû‘a küllühü lek. “Mâ ma‘nâ tecsîsu’l-kabr”. Erişim 10 Mart 2021. http://wiki.kololk.com/wiki33128-ta3leem-القبْر_معنى_تجسس

- Mu‘cemu’l-bâbitîn, “Ömer ed-Düsûkî”. Erişim 31 Mart 2021.
almoajam.org/lists/inner/5021
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Muti‘î, Lem‘î. *Mevsû‘atü ricâl ve nisâ’ min Mısır*. Kahire: Dârü’s-Şurûk, 1423/2003.
- Neklâvî, Fethî. “Kâsım Emîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Onat, Hasan. “İbâhiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/252-254. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *Mu‘cemu’l-lügatu’l-‘Arabiyyetü’l-mu‘âsıra*. Kahire: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1429/2008.
- Öncel, Hayati. *Arap Edebiyatında Feminizm*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Özervarlı, M. Sait. “Muhammed Abduh”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 30/482-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Râzî, eş-Şeyh el-İmâm Ebû Bekr b. Abülkâdir. *Muhtâru’s-sihâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1986.
- “Romantizm”. *Cumhuriyet Ansiklopedisi*. ed. Rekin Teksoy. 9/2271-2272. İstanbul: Arkın Kitabevi, 1971.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul: Gökkuş, 16. Basım, 2019.
- Sekkâkî, Yusuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali. *Miftâhu’l-‘ulûm*. thk. Ne‘îm Zerzûr. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1407/1987.
- Seven, Rumeysa. “Antikçağ Mitolojisinde Melankoli”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (Nisan 2018), 31-53.
- Şebeketü Şi‘r. “İ Külli imriin min dehrihi mâ te‘avvedâ/el-Beyt 30”. Erişim 19 Ocak 2021.
https://she3r.net/bait?b_id=0&name=المتنبى&title=%20%20من20%دهره%20%20امرى%20%20لكل20%تعدوا20%
- Şener, Zeynep. *Servet-i Fünûn Romanında Karamsarlık*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Şensoy, Sedat. “Şevkî Dayf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/31-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Şeşen, Ramazan. “Ahmed Şevkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/136-138. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

- Şevkî, Ahmed. *eş-Şevkiyyât*. İngiltere: Hindâvî, 2011.
- Tahralı, Mustafa. “Rifâiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/99-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Teber, Serol. *Melankoli “Normal Bir Anomali”*. İstanbul: Say Yayınları, 5. Basım, 2013.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı ve Roman Sanatının Unsurları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989.
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmi ‘u ‘l-kebîr*. nşr. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dâr’ul-Garbi’l-İslâmî, 1996.
- Ubeyd, Ahmed. *Meşâhîru şu‘arâu’l-‘asr fi’l-aktâri’l-‘Arabiyyeti’s-selâse*. Dımeşk: Matba‘atu’t-Terakkî, 1431/1922.
- Uludağ, Süleyman. “Abdülkâdir-i Geylânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/234-239. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Uludağ, Süleyman. “İbnü’l-Fârız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/40-43. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Uludağ, Süleyman. “İbn Haldûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/538-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Unat, Yavuz. “Ömer Hayyâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/66-68. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uslu, Feride Çavdar. *Adana Ermenileri (1914-1918)*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ürün, Ahmet Kâzım. *Klasik Arap Edebiyatı*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Ürün, Ahmet Kâzım. *Modern Arap Edebiyatı*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Ünsal, Mustafa. *Rus Edebiyatında Romantizm Akımı ve Vasiliy Andreyeviç Jukovskiy*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yalar, Mehmet. *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Teveşşül”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/6-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yazıcı, Hüseyin. “Hâfız İbrâhim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/91-92. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yıldız, Musa. “Necîb Mahfûz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/348-350. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2019.

- Zavalsız, Halit. “Akkâd, Abbas Mahmûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/267-269. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Esâsu’l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1998.
- Zeyyât, Ahmed Hasan, *Târîhu’l-edebi’l-‘Arabî*. Kahire: Dâru Nahdati Masr, ts.
- Wikipedia. “Abdürrahim el-Bura‘ay”. Erişim: 23 Haziran 2020. ar.wikipedia.org/wiki/عبد_الرحيم_البرعي
- Wikipedia. “Fethî Rıdvân”. Erişim 20 Ocak 2021. [ar.wikipedia.org/wiki/فتحي_رضوان](https://tr.wikipedia.org/wiki/فتحي_رضوان)
- Wikipedia. “François Coppée”. Erişim 31 Mart 2021. https://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-Henri_Bernardin_de_Saint-Pierre
- Wikipedia. “Hannâ el-Fâhûrî”. Erişim 20 Ocak 2021. ar.wikipedia.org/wiki/حنا_الفاخوري
- Wikipedia. “İbn Ma‘tûk el-Mûseviyyî”. Erişim: 23 Haziran 2020. ar.wikipedia.org/wiki/ابن_معتوق_الموسوي
- Wikipedia. “Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre”. Erişim 31 Mart 2021. https://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-Henri_Bernardin_de_Saint-Pierre
- Wikipedia. “Mârûn ‘Abbûd”. Erişim 20 Ocak 2021. ar.wikipedia.org/wiki/مارون_عبود
- Wikipedia. “Muhammed Ebu’l-Enwâr”. Erişim 17 Mayıs 2021. https://ar.wikipedia.org/wiki/محمد_أبو_الأنوار
- Wortabet, William Thomson. *Kâmûs ‘Arabî İngilizî*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 5. Basım, 1984

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Hale Sultan KESKİN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat Bölümü
Makale ve Bildiriler	
1. Bostancı, Ahmet – Keskin, Hale Sultan. “Mustafa Lutfî el-Menfelûtî’nin En-Nazarât Adlı Eserinde Teşbih-i Temsil Kullanımı”. <i>Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i> 8/16 (Temmuz 2021), 596-611. https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.941989	